

REGINA

Erasmus+

Enriching lives, opening minds.

Higher education

ec.europa.eu/erasmus-plus

European
Commission

Co-funded by
the European Union

REGINA

Regenerative Agriculture. An innovative approach towards mitigation of climate change through multi-tier learning

Το έργο REGINA (No. 2021-1-HU01-KA220-HED-000027629) χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το περιεχόμενο της παρούσας δημοσίευσης δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητα τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Call 2021, KA2

KA220-HED – Cooperation Partnerships for Higher Education

Η υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την παραγωγή της παρούσας δημοσίευσης δεν συνιστά και υποστήριξη των περιεχομένων, τα οποία εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις των συντακτών, και η Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για τη χρήση της πληροφορίας που περιλαμβάνεται στη δημοσίευση.

Συντονιστής του έργου:

Széchenyi István University (Ουγγαρία)

Εταίροι του έργου:

Euracademy Association (Ελλάδα)

Slovenian Association for Conservation Agriculture (Σλοβενία)

Forestry and Wood Technology School in Postojna (Σλοβενία)

SECAD Partnership CLG (Ιρλανδία)

Veres Péter Secondary School (Ουγγαρία)

University of Florence (Ιταλία)

GYMSM Farmers' Association (Ουγγαρία)

UNIVERSITÀ
DEGLI STUDI
FIRENZE
DAGRI
DIPARTIMENTO DI SCIENZE
E TECNOLOGIE AGRARIE,
ALIMENTARI, AMBIENTALI E FORESTALI

Slovensko združenje za
ohranitveno kmetijstvo

SECAD

REGENERATIVE AGRICULTURE. AN INNOVATIVE APPROACH TOWARDS
MITIGATION OF CLIMATE CHANGE THROUGH MULTI-TIER LEARNING

ΕΚΘΕΣΗ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΤΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

EURACADEMY ASSOCIATION

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1. Επισκόπηση της υιοθέτησης και των προοπτικών της Αναγεννητικής Γεωργίας στην Ελλάδα	3
1.1 Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα	3
1.2 Εναλλακτικές μέθοδοι καλλιέργειας	4
1.3 Συνεντεύξεις με ενδιαφερόμενους φορείς	7
1.4 Συμπεράσματα.....	15
Κεφάλαιο 2. Η διαδικτυακή έρευνα των γεωργών	17
2.1 Εισαγωγή.....	17
2.2 Έκθεση αποτελεσμάτων	18
2.3 Συμπεράσματα.....	26
Κεφάλαιο 3. Μελέτες περίπτωσης	28
3.1 Εισαγωγή.....	28
3.2 Παρουσίαση μελετών περίπτωσης.....	30
3.3 Συμπεράσματα.....	51
Κεφάλαιο 4. Γενικά συμπεράσματα	54
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	56
Συνεντεύξεις με τις οργανώσεις των ενδιαφερόμενων μερών.....	56

Κεφάλαιο 1. Επισκόπηση της υιοθέτησης και των προοπτικών της Αναγεννητικής Γεωργίας στην Ελλάδα

1.1 Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έναν ισχυρό πρωτογενή τομέα. Αν και στο παρελθόν, και μέχρι τη δεκαετία του 1980, η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα ήταν πολύ υψηλή, αυτό μειώθηκε δραματικά τον 21^ο αιώνα: το 1981, το 27 % του εργατικού δυναμικού απασχολήθηκε στον πρωτογενή τομέα, ενώ το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 15,2 % το 2000, 10,6 % το 2017 και 11,1 το¹2019². Παρά τη συρρίκνωση της απασχόλησης, το 40 % της ελληνικής γης εξακολουθεί να χρησιμοποιείται για γεωργική παραγωγή (όπως και ο μέσος όρος της ΕΕ), ενώ η έκταση των κυρίως αγροτικών περιοχών αποτελεί το 63 % της ελληνικής επικράτειας (44,6 % ο μέσος όρος στην ΕΕ). Εντός της παραγωγικής γεωργικής γης, το 43 % αποτελείται από βοσκότοπους (31 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ), περίπου το 24,5 % προορίζεται για μόνιμες καλλιέργειες (8 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ), ενώ το 32,5 % αντιστοιχεί σε αροτραίες καλλιέργειες (61 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ).

Πίνακας 1. Βασικές γεωργικές στατιστικές για την Ελλάδα

Γεωργικές στατιστικές	Ελλάδα	Μέσος όρος της ΕΕ
Παραγωγική γεωργική γη	40 %	40 %
Κυρίως αγροτικές περιοχές	63 %	44,6 %
Βοσκότοποι ως % της παραγωγικής γης	43 %	31 %
Μόνιμες καλλιέργειες ως ποσοστό της παραγωγικής γης	24,5 %	8 %
Αροτραίες καλλιέργειες ως % της παραγωγικής γης	32,5	61 %

Το 2021 ο γεωργικός τομέας, συμπεριλαμβάνοντας τους τομείς της δασοκομίας και της αλιείας, παράγαγε ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ύψους 7,13 δισεκατομμυρίων ευρώ (3,9 % του ΑΕΠ) πολύ πάνω από τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-27 (1,6 %) και συνέβαλε στο 8,2 % των συνολικών εξαγωγών. Η συνολική αξία της γεωργικής παραγωγής κατανέμεται μεταξύ της φυτικής παραγωγής (69 %) και της ζωικής παραγωγής (21 %). Το ατομικό γεωργικό εισόδημα το 2019 ανήλθε στο 94 % του μέσου μισθού σε ολόκληρη την οικονομία (46 % στην ΕΕ-27) από 72 % το 2008³. Αυτό

¹ Κέντρο Σχεδιασμού και Οικονομικών Ερευνών, 2010, Καδίτη Ε. & Νίτση Ε., Ο Αγροτικός Τομέας στην Ελλάδα, και

² Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, 2020, Η συμβολή των εισροών στη γεωργική παραγωγή και το μέλλον του γεωργικού τομέα στην Ελλάδα

³ DIANEOSIS, 2022, Σκυλακάκη Μ. & Μπένος Θ. Προοπτικές και ευκαιρίες για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2022/07/PP_Protogenesis_tomeas_final.pdf

οφείλεται, φυσικά, εν μέρει στην πτώση των μισθών κατά τα έτη της δημοσιονομικής κρίσης, καθώς και στη μείωση του αριθμού των αγροτών.

Σε έντονη αντίθεση με την πλειονότητα των χωρών της ΕΕ, οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις στην Ελλάδα είναι πολύ μικρές: οκτώ στις δέκα είναι πολύ μικρές, δηλαδή έως 5 εκτάρια (67 % στην ΕΕ), ενώ δύο στις τρεις έχουν μικρό οικονομικό μέγεθος, δηλαδή κάτω από 8,000 ευρώ ετησίως (68 % στην ΕΕ). Συγκεκριμένα, περισσότερο από το ήμισυ της ελληνικής γεωργικής παραγωγής (εξαιρουμένων των βοηθητικών δραστηριοτήτων) προέρχεται από τρεις κατηγορίες που σχετίζονται με την υγιεινή διατροφή, δηλαδή τα φρούτα, τα λαχανικά και το ελαιόλαδο. Συνολικά, η ελληνική γεωργική παραγωγή είναι γνωστή για το υψηλό της επίπεδο ποιότητας, όπως αποδεικνύεται από τον αριθμό των προϊόντων που έχουν καταχωριστεί στα συστήματα ποιότητας γεωργικών προϊόντων της ΕΕ, όπως τα προϊόντα με ονομασία προέλευσης (ΠΟΠ), τα προϊόντα γεωγραφικής ένδειξης (ΠΓΕ) και τα Εγγυημένα Παραδοσιακά Ιδιότυπα Προϊόντα (Ε. Π. Ι. Π.).

Επί του παρόντος, υπάρχουν 1.114 αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα και 425 αναγνωρισμένες οργανώσεις παραγωγών (2020). Ωστόσο, στους δύο τομείς που παράγουν τη μεγαλύτερη αξία της ελληνικής γεωργικής παραγωγής, δηλαδή τα φρούτα και τα λαχανικά (οπωροκηπευτικά), το ποσοστό της παραγωγής που διατίθεται στο εμπόριο μέσω οργανώσεων παραγωγών είναι μόνο 8 % σε αντίθεση με την Ισπανία (72 %) και την ΕΕ-27 (46 %).

Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα αντιπροσωπεύει το 11,1 % (2019) της συνολικής απασχόλησης, αλλά υπάρχουν τα μειονεκτήματα της «μεγάλης ηλικίας» και του «εκπαιδευτικού ελλείμματος» του γεωργικού δυναμικού που αποτελούν κρίσιμα ενδημικά εμπόδια για τις αναπτυξιακές προοπτικές του τομέα. Όσον αφορά την εκπαίδευση, λιγότερο από το 7 % των γεωργών έχουν λάβει εκπαίδευση και κατάρτιση, όταν στην ΕΕ ο μέσος όρος είναι 55 % και στις πρότυπες χώρες για τη γεωργική ανάπτυξη, όπως οι Κάτω Χώρες, το ποσοστό αυτό υπερβαίνει το 85 %. Όσον αφορά τους νέους γεωργούς (μέχρι 35 ετών), αυτοί αντιπροσωπεύουν μόνο το 3,7 % του συνόλου, ενώ το 51 % είναι άνω των 55 ετών. Επιπλέον, υπάρχει ένα σημαντικό χάσμα μεταξύ έρευνας και πρακτικής. Η γεωργική έρευνα και καινοτομία στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από υψηλή συγκέντρωση στα πανεπιστήμια, αλλά υπάρχει μικρό ενδιαφέρον για τις ανάγκες των αγροτών, ενώ υπάρχει μικρό ενδιαφέρον και από τον ιδιωτικό τομέα. Ταυτόχρονα, το ελληνικό σύστημα γεωργικής τεχνολογίας και καινοτομίας είναι ιδιαίτερα κατακερματισμένο.

Όσον αφορά την ποιότητα του εδάφους της γεωργικής γης, η Ελλάδα υστερεί σημαντικά σε σχέση με την ΕΕ. Το ποσοστό των γεωργικών εκτάσεων που διατρέχουν κίνδυνο διάβρωσης του εδάφους είναι 10,2 %, πολύ υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι 6,6 %. Όσον αφορά την ποιότητα του νερού, ενώ τα πλεονάσματα αζώτου και φωσφόρου μειώνονται με την πάροδο του χρόνου, οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι το μέσο πλεόνασμα αζώτου ήταν 59 kg/ha το 2017 πολύ υψηλότερο από το επίπεδο της ΕΕ των 46,5 kg/ha στην ΕΕ.

1.2 Εναλλακτικές μέθοδοι καλλιέργειας

Βιολογική γεωργία

Οι εναλλακτικές μέθοδοι καλλιέργειας με περιβαλλοντικό σήμα έχουν καθυστερήσει να προωθηθούν από τις επίσημες πολιτικές στην Ελλάδα. Η πιο δημοφιλής από αυτές τις μεθόδους

είναι η βιολογική γεωργία, η οποία αναδείχθηκε στη δεκαετία του 1980 ως μια σημαντική εναλλακτική γεωργική πρακτική, η οποία προχώρησε πέρα από μια περιβαλλοντικά ορθή και υγιέστερη μέθοδο παραγωγής τροφίμων, για να γίνει μια ιδεολογία μεταξύ επιλεγμένων αφοσιωμένων αγροτών. Επιπλέον, η βιολογική γεωργία έχει τις ρίζες της στο οικολογικό κίνημα της δεκαετίας του 1980 που ενθάρρυνε τον πειραματισμό με «καθαρές» μεθόδους καλλιέργειας. Η πρώτη πιστοποίηση ελληνικών βιολογικών προϊόντων ξεκίνησε το 1984, από έναν ολλανδικό οργανισμό πιστοποίησης, σχετικά με τις σταφίδες που καλλιεργούνται στο Αίγιο για να εξαχθούν στις Κάτω Χώρες, ενώ από το 1986 μια γερμανική εταιρεία υποστηρίζει την παραγωγή βιολογικών ελιών και ελαιολάδου στην Ελλάδα.

Σήμερα, η βιολογική γεωργία είναι η πιο διαδεδομένη μεταξύ των βιώσιμων μεθόδων γεωργίας. Η συνολική έκταση που προορίζεται για τη βιολογική γεωργία, είτε έχει ήδη πιστοποιηθεί είτε είναι σε διαδικασία μετάβασης, ανέρχεται σε 535.000 εκτάρια, εκ των οποίων 32 % αροτραίες καλλιέργειες, 13 % μόνιμες καλλιέργειες και 55 % βοσκότοποι. Η βιολογική γεωργία καλύπτει το 10,15 % (2019) της χρησιμοποιούμενης γεωργικής γης· το 2015 η Ελλάδα κατέλαβε την 8η θέση μεταξύ των 28 χωρών της ΕΕ, υπερβαίνοντας τον μέσο όρο της ΕΕ (9,1%), αλλά υπολείπεται σημαντικά σε σχέση με ορισμένες χώρες, όπως η Αυστρία (19%), η Σουηδία (16%) ή η Εσθονία (14%), ενώ επίσης υστερεί σημαντικά σε σχέση με τον στόχο της Πράσινης Συμφωνίας, η οποία ορίζει ότι η βιολογική γεωργία θα πρέπει να φθάσει το 25% της γεωργικής γης έως το 2030.⁴ Οι τάσεις, ωστόσο, είναι ανοδικές: το 2016 η γεωργική γη που ήταν αφιερωμένη στη βιολογική παραγωγή ήταν μικρότερη κατά 35% της τρέχουσας έκτασης, ενώ ο αριθμός των παραγωγών βιολογικών προϊόντων υπερβαίνει πλέον τις 30.000, έχοντας αυξηθεί κατά 28,5% την τελευταία δεκαετία.

Στην Ευρώπη, το πρώτο ενοποιημένο νομοθετικό πλαίσιο για τη βιολογική γεωργία θεσπίστηκε το 1991 με τον κανονισμό 2092/91 της ΕΕ, ο οποίος θεσπίζει κανόνες για τη μεταποίηση, την τυποποίηση και την εμπορία των βιολογικών προϊόντων, καθορίζει τις κυρώσεις για τους παραβάτες και θεσπίζει ένα σύστημα ελέγχου και πιστοποίησης για όλα τα βιολογικά προϊόντα. Στην Ελλάδα, οι πιστοποιήσεις βιολογικών προϊόντων ξεκίνησαν με την ίδρυση του πρώτου οργανισμού πιστοποίησης βιολογικών προϊόντων το 1992. Σήμερα λειτουργούν 11 οργανισμοί πιστοποίησης στην Ελλάδα.

Η βιολογική γεωργία περιλαμβάνεται επίσης έντονα στο νέο στρατηγικό σχέδιο για την ΚΓΠ που αναφέρεται στην Ελλάδα⁵. Το σχέδιο προβλέπει προϋπολογισμό ύψους 1,5 δισ. ευρώ για περιβαλλοντικούς και κλιματικούς σκοπούς, όπως η βιολογική γεωργία, εναλλακτικές μέθοδοι φυτοπροστασίας που αποσκοπούν στη μείωση της χρήσης φυτοφαρμάκων, η ενίσχυση των προστατευόμενων περιοχών, καθώς και η διατήρηση των υδάτων και η βελτίωση των υποδομών. 1,4 δισ. ευρώ διατίθενται για τη βιολογική γεωργία με την τάση διπλασιασμού της συνολικής γεωργικής γης που χρησιμοποιείται γι' αυτήν, ενώ 425 εκατ. ευρώ ετησίως έχουν διατεθεί για τη στήριξη οικολογικών προγραμμάτων, όπως η χρήση ανθεκτικών ειδών και ποικιλιών, η βελτίωση των πρακτικών πράσινης κάλυψης και η ενίσχυση της βιοποικιλότητας, της κυκλικής οικονομίας και των φιλικών προς το περιβάλλον πρακτικών.

---

⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013, Στοιχεία και αριθμοί για τη βιολογική γεωργία στην Ευρωπαϊκή Ένωση https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2019-10/report-organic-agriculture-eu-2013_en_0.pdf

⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022, εκτελεστική απόφαση της Επιτροπής της 21.11.2022, C(2022) 8270 final, https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-11/csp-implementing-decision-greece_en.pdf

Αναγεννητική γεωργία (ΑΓ)

Επίσημες πολιτικές για την αναγεννητική γεωργία και συναφείς μορφές, όπως η γεωργία διατήρησης του εδάφους, δεν υπάρχουν στην Ελλάδα. Η περιορισμένη υιοθέτηση μεθόδων αναγεννητικής γεωργίας οφείλεται εξ ολοκλήρου στο ιδιωτικό ενδιαφέρον και προσπάθεια, ενώ υπάρχει κάποιο ενδιαφέρον για το θέμα που αναπτύσσεται στα πανεπιστήμια και τους οργανισμούς κατάρτισης. Το ενδιαφέρον για την αναγεννητική γεωργία ή τη γεωργία διατήρησης του εδάφους μπορεί να ταξινομηθεί σε τρεις κατηγορίες:

1. Τους μεμονωμένους γεωργούς, οι οποίοι έχουν έρθει σε επαφή με τους υποστηρικτές των μεθόδων αναγεννητικής γεωργίας, που προέρχονται συχνότερα από άλλες χώρες, και έχουν υιοθετήσει την αναγεννητική γεωργία, συμπληρωματικά συνήθως με την πρακτική τους της βιολογικής γεωργίας. Ένα από τα παλαιότερα παραδείγματα αυτής της κατηγορίας είναι ένας αμπελώνας στη βόρεια Ελλάδα, ο οποίος έχει υιοθετήσει την αναγεννητική αμπελοκαλλιέργεια και τη βιολογική καλλιέργεια σε έκταση 475 εκταρίων, διατηρώντας μια επιτυχημένη παρουσία στην αμπελοοικονομική αγορά με αρκετά πιστοποιημένα προϊόντα⁶⁷. Μικρότεροι γεωργοί έχουν επίσης ασχοληθεί κυρίως με την αναγεννητική γεωργία τα τελευταία τρία χρόνια, συνήθως μέσω συμβουλών που παρέχονται μέσω σχετικών έργων που εκτελούνται ιδιωτικά ή χρηματοδοτούνται από ελληνικά ιδρύματα ή προγράμματα της ΕΕ.
2. Ιδιωτικά δίκτυα αγροτών, με οικολογικό προσανατολισμό, τα οποία προσπαθούν τόσο να κατευθύνουν τα μέλη τους σε πιο φιλικές προς το περιβάλλον μεθόδους καλλιέργειας όσο και να προωθήσουν ευρύτερα τα προϊόντα τους. Τα δίκτυα αυτά έχουν αρχίσει να δίνουν το στίγμα τους στην εναλλακτική γεωργική σκηνή, επειδή έχουν υιοθετήσει την αναγεννητική γεωργία ως μία από τις κύριες πρακτικές που προωθούν. Παραδείγματα (όχι εξαντλητικά) περιλαμβάνουν:
  - Το δίκτυο OpenFarm⁸ και το σχετικό αγροοικολογικό δίκτυο¹ που καλύπτουν πάνω από 300 αγρότες, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι βιοπαραγωγοί, ενώ πολλοί από αυτούς ασκούν αναγεννητική γεωργία.
  - Οι γυναίκες στο δίκτυο ελαιολάδου⁹, το οποίο ξεκίνησε από έναν ελαιοκαλλιεργητή στην Ελλάδα αλλά έχει εξαπλωθεί διεθνώς, αριθμεί πάνω από 150 Ελληνίδες, αφοσιωμένες στην παραγωγή ποιοτικού ελαιολάδου, με σεβασμό στις περιβαλλοντικές ανησυχίες και στον στόχο του μετριασμού της κλιματικής κρίσης.
3. Έργα αφιερωμένα στην αναγεννητική γεωργία ή στη γεωργία διατήρησης, στα οποία συμμετέχουν γεωργοί που καλούνται να προβούν στη μετατροπή των γεωργικών εκμεταλλεύσεων τους είτε μόνιμα είτε ως πιλοτικά έργα. Παραδείγματα τέτοιων έργων περιλαμβάνουν:
  - Το Regenerative Farming Greece, <http://regenerativefarminggreece.org/> είναι ένα έργο που χρηματοδοτείται από ένα Ελληνικό Ίδρυμα, το οποίο αποσκοπεί στη δημιουργία ενός Εκκολαπτηρίου Αναγεννητικών Αγροκτημάτων για τη στήριξη των αγροτών που εργάζονται σε εκτάσεις που βρίσκονται κοντά στη Μεσόγειο Θάλασσα, για τη μετάβαση σε αναγεννητικές γεωργικές πρακτικές. Έξι γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχουν συμμετάσχει ενεργά σε αυτό το έργο, το οποίο ξεκίνησε από το 2021 τη μετάβασή τους στην αναγεννητική γεωργία και εξακολουθεί να συνεχίζει με επιτυχία την προσπάθεια αυτή.

---

⁶ www.Oinologia.gr, 2022

⁷ <https://www.portocarras.com/>

⁸ <https://openfarm.gr/>

⁹ www.womeninoliveoil.org

- Το έργο CAMA «Ερευνητικές συμμετοχικές προσεγγίσεις για την υιοθέτηση της γεωργίας διατήρησης στην περιοχή της Μεσογείου», <http://www.camamed.eu/en/> που [χρηματοδοτείται](#) από το πρόγραμμα PRIMA του HORIZON 2020, επικεντρώνεται στα εμπόδια που εμποδίζουν την υιοθέτηση της γεωργίας διατήρησης από τις μεσογειακές χώρες, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχική έρευνα μέσω μιας σειράς πιλοτικών εφαρμογών της γεωργίας διατήρησης στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και τη σύγκριση των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνονται με τις συμβατικές γεωργικές μεθόδους. Στην Ελλάδα το έργο διευθύνεται από τον κρατικό Ελληνικό Γεωργικό Οργανισμό ΕΛΓΟ-Δήμητρα του Υπουργείου Γεωργίας.
- Το έργο [Regagri4europe](https://regagri4europe.eu/) <https://regagri4europe.eu/> είναι ένα πρόγραμμα Erasmus+ που στοχεύει στην προώθηση της αναγεννητικής γεωργίας με την παροχή ενός διαδικτυακού μαθήματος σε μαθητευόμενους, αγρότες και άλλα ενδιαφερόμενα άτομα με γεωργικό υπόβαθρο. Στην Ελλάδα το έργο διευθύνεται από το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Το Εργαστήριο Γεωγραφίας και Χωροταξίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Περιφέρειας Φαρσάλων «Ενιπέας» διαχειρίζονται ένα πιλοτικό έργο καλλιέργειας βαμβακιού με αναγεννητικές μεθόδους. Το πανεπιστήμιο παρέχει τεχνολογία και τεχνική υποστήριξη στον συνεταιρισμό, που έχει αφιερώσει 60 εκτάρια για την πιλοτική εφαρμογή των αναγεννητικών γεωργικών πρακτικών. Το έργο υποστηρίζεται από ένα εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας στη Γαλλία, το οποίο δεσμεύεται να αγοράζει όλο το βαμβάκι που θα παράγεται με αναγεννητικές μεθόδους.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν επίσης ξεκινήσει τα τελευταία 3 χρόνια να προωθούν τις αναγεννητικές πρακτικές, ειδικά ορισμένα διαδικτυακά περιοδικά που είναι δημοφιλή μεταξύ των αγροτών. Για παράδειγμα, τα ακόλουθα ηλεκτρονικά περιοδικά έχουν δημοσιεύσει επανειλημμένα άρθρα σχετικά με την αναγεννητική γεωργία και τα οφέλη της και έχουν δημοσιεύσει παραδείγματα επιτυχημένων αγροκτημάτων που ασκούν βιολογική ή/και αναγεννητική γεωργία, συμπεριλαμβανομένης της αναγεννητικής αμπελοργίας και της αναγεννητικής ελαιοκομίας:

<https://www.ypaithros.gr>, www.natureang.gr, www.oinologia.gr, <https://iqcrops.com/>, <https://agropublic.gr/agrotika-nea/>

Στα ανωτέρω, η έκδοση της Βικιπαίδειας για τους γεωργούς <https://wikifarmer.com/el> θα πρέπει να προστεθεί ως φορέας προώθησης της αναγεννητικής γεωργίας.

1.3 Συνεντεύξεις με ενδιαφερόμενους φορείς

Στο πλαίσιο του έργου REGINA, η ομάδα του Euracademy πραγματοποίησε συνεντεύξεις με εκπροσώπους 6 ενδιαφερόμενων φορέων στην Ελλάδα. Οι συνεντεύξεις αποσκοπούσαν στη συγκέντρωση των απόψεων των ενδιαφερόμενων οργανώσεων σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία και την τρέχουσα υιοθέτησή της, τα οφέλη της μετάβασης στην ΑΓ, τα εμπόδια αυτής της μετάβασης και τις απαραίτητες συνθήκες, καθώς και τις δυνατότητες κατάρτισης στην ΑΓ στην Ελλάδα. Οι δομημένες συνεντεύξεις διεξήχθησαν διαδικτυακά ή δια ζώσης και βασιζόνταν σε ερωτηματολόγιο και όπου ήταν αναγκαίο συμπληρωματικές ερωτήσεις.

Οι οργανώσεις των ενδιαφερόμενων μερών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις μέσω εκπροσώπου παρουσιάζονται σύντομα στη συνέχεια:

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑ (ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ) — *Παναγιώτης Παπαβασιλείου, Διευθυντής Εκπαίδευσης*

Οι κύριοι στόχοι του ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, ενός δημόσιου οργανισμού του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, είναι η ανάπτυξη και υποστήριξη δράσεων που αποσκοπούν στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της χώρας, στη βελτίωση των παραγωγικών διαδικασιών, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, στην πιστοποίηση ποιοτικών γεωργικών προϊόντων & τροφίμων, στην καθιέρωση και πιστοποίηση ορθών γεωργικών πρακτικών και στους ελέγχους στην αλυσίδα παραγωγής και διανομής γάλακτος και κρέατος στη χώρα.

Ο ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ δραστηριοποιείται στην παροχή γεωργικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και στην εφαρμογή ορθών πρακτικών στη γεωργία.

Στον τομέα της κατάρτισης υπάρχουν 25 Κέντρα «ΔΗΜΗΤΡΑ», τα οποία καλύπτουν σχεδόν όλες τις περιφερειακές περιοχές της χώρας. Δεκαέξι από αυτά τα κέντρα έχουν ήδη πιστοποιηθεί από τον Εθνικό Οργανισμό Πιστοποίησης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ). Τα Κέντρα «ΔΗΜΗΤΡΑ» (Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης και Δια Βίου Μάθησης) προωθούν τη βελτίωση των επαγγελματικών δεξιοτήτων των αγροτών, με στόχο την παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων με σεβασμό στους καταναλωτές και το περιβάλλον.

Πανελλήνια Ένωση Νέων Αγροτών (ΠΕΝΑ) — Νίκος Παυλονάσιος, Πρόεδρος

Η Πανελλήνια Ένωση Νέων Αγροτών (ΠΕΝΑ) ιδρύθηκε το 2006 και σήμερα αριθμεί περίπου 4.000 μέλη σε όλη την Ελλάδα, νέους αγρότες μέχρι 40 ετών. Ο Σύλλογος στοχεύει στην ανάπτυξη και αναβάθμιση της γεωργίας και των αγροτικών περιοχών μέσω της τεχνογνωσίας, της καινοτομίας, του επαγγελματισμού και της δέσμευσης των μελών του. Συγκεντρώνει όλους τους νέους αγρότες σε τοπικές ενώσεις και συντονίζει τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες τους σε εθνικό επίπεδο, προωθώντας το επάγγελμα του αγροτικού τομέα και στηρίζοντας ένα μέλλον ευημερίας του τομέα. Στόχος του Συνδέσμου είναι η προώθηση νέων αντιλήψεων και η δικτύωση των νέων στις αγροτικές περιοχές, η συζήτηση των θεμάτων που τους απασχολούν και η διατύπωση προτάσεων για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό όλων των τομέων της αγροτικής οικονομίας. Η ΠΕΝΑ συνεργάζεται με τις δημόσιες και τοπικές αρχές, τους συνεταιρισμούς και τα συνδικάτα, καθώς και με οργανώσεις νέων γεωργών και νέων στις αγροτικές περιοχές των κρατών μελών της ΕΕ, για τη διατύπωση προτάσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των γεωργών.

ΔΙΚΤΥΟ OPEN FARM— Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Ιδρυτικό Μέλος

Το Ανοικτό Γεωργικό Δίκτυο (www.openfarm.gr) δημιουργήθηκε με σκοπό να φέρει το κοινό στις πόλεις, που ενδιαφέρονται για την προέλευση των τροφίμων τους, σε επαφή με επιλεγμένες φάρμες και μονάδες επεξεργασίας τροφίμων, οι οποίες παράγουν ποιοτικά προϊόντα και παρέχουν υπηρεσίες εκπαίδευσης και ξενάγησης. Οι δραστηριότητές του περιλαμβάνουν εκδηλώσεις, σεμινάρια, εργαστήρια, γευσιγνωσία τροφίμων, γαστρονομικές εμπειρίες και την πώληση προϊόντων από μικρούς Έλληνες παραγωγούς του δικτύου, καθώς και θεματικά εργαστήρια για μαθητές/σχολεία σχετικά με τη σημασία της μεσογειακής διατροφής, των φρούτων και λαχανικών, την προέλευση των τροφίμων, την εποχικότητα και την τοποθεσία των γεωργικών προϊόντων, καθώς και την αλυσίδα εφοδιασμού γεωργικών προϊόντων. Επίσης, το Δίκτυο υλοποιεί σε συνεργασία με σχολεία το πρόγραμμα βιωματικής εκπαίδευσης «σχολείο 2», στο οποίο οι μαθητές συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη γεωργική παραγωγή, την προέλευση των τροφίμων, το περιβάλλον, την υγεία και τη διατροφή — οι μαθητές ασχολούνται με την κηπουρική μέσω πρακτικής και εμπειρικής μάθησης, εφαρμόζοντας αγροοικολογικές,

βιολογικές και αναγεννητικές πρακτικές στο έδαφος και το μικροοικοσύστημα του σχολικού κήπου. Παράλληλα, το Δίκτυο προωθεί τη μετάβαση σε ένα νέο βιώσιμο σύστημα παραγωγής και κατανάλωσης τροφίμων στις πόλεις, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο του παγκόσμιου αγροδιατροφικού συστήματος για τη βιωσιμότητα του πλανήτη και την ανάγκη αλλαγής της στάσης μας απέναντι στον τρόπο που επιλέγουμε τα τρόφιμα μας. Ο ρόλος της υγιούς διαχείρισης του εδάφους, της βιοποικιλότητας, των αποβλήτων και των υδάτων υπογραμμίζεται στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Το Δίκτυο έχει σήμερα 330 μέλη σε όλη την Ελλάδα — αγροκτήματα που συνδυάζουν την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων με τον αγροτουρισμό ή/και τη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων.

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ — *Βασίλης Μπέλλης, έμπειρο στέλεχος του Οργανισμού, με πολύχρονη εμπειρία ως Διευθυντής της Αναπτυξιακής.*

Βασικό στοιχείο της ταυτότητας της ANKA είναι η υλοποίηση προγραμμάτων και έργων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη τόσο των αγροτικών όσο και των αστικών περιοχών του Νομού Καρδίτσας (και άλλων περιοχών της Ελλάδας) μέσω της αξιοποίησης όλων των μορφών πόρων (φυσικών, ανθρώπινων, πολιτιστικών) και της προώθησης της τοπικής πρωτοβουλίας και της επιχειρηματικότητας ως κινητήριας δύναμης. Η αναπτυξιακή ιδέα της ANKA επικεντρώνεται στην «ανάπτυξη ικανοτήτων» και την «ενδυνάμωση» του τοπικού πληθυσμού, ιδιαίτερα των μειονεκτούντων ομάδων, καθώς και στην αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα προγράμματα και τα έργα σχεδιάζονται και υλοποιούνται για να εξυπηρετήσουν ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο όραμα για την τοπική ανάπτυξη. Οι κύριοι τομείς δραστηριότητας της ANKA είναι:

- Η παροχή τεχνικής υποστήριξης στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, στην Αποκεντρωμένη Διοίκηση και στους συνεταιρισμούς του Νομού Καρδίτσας.
- Η ανάληψη ερευνών, μελετών, κατάρτισης και άλλων προγραμμάτων, ο συντονισμός των αναπτυξιακών προγραμμάτων των φορέων προγραμματισμού και τη παροχή τεχνικής υποστήριξης για την υλοποίηση εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων.
- Ο σχεδιασμός και την εφαρμογή προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης και έργων για την προστασία και την προώθηση του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος.
- Η υλοποίηση συγχρηματοδοτούμενων έργων, κοινωνικών δράσεων, υπηρεσιών και δημόσιων συμβάσεων.

WOMEN IN OLIVE OIL — *Χριστίνα Στριμπάκου, Ιδρυτικό Μέλος, EVP for Public Relations στην Women in Olive Oil International, παραγωγός ελαιολάδου, δοκιμαστής και κριτικός ελαιολάδου.*

Το WOMEN IN OLIVE OIL είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο υποστήριξης για τις γυναίκες που δραστηριοποιούνται σε διάφορες πτυχές της βιομηχανίας ελαιολάδου, με στόχο την επίτευξη θετικών αλλαγών στην υγεία και τη διατροφή, την εκπαίδευση, τις περιβαλλοντικές και γεωργικές πρακτικές, το δίκαιο εμπόριο και την ισότητα των φύλων. Το δίκτυο έχει σήμερα περίπου 2.000 μέλη σε όλο τον κόσμο και δεσμεύεται να δημιουργήσει μια πλατφόρμα όπου οι γυναίκες θα μπορούν να ανταλλάσσουν γνώσεις, τεχνογνωσία και εμπειρίες και όπου θα έχουν πρόσβαση στα εργαλεία και την υποστήριξη που χρειάζονται για την προώθηση κοινών στόχων στις τοπικές κοινωνίες τους, αλλά με μια διεθνή προβολή. Η Γυναίκες στο Ελαιόλαδο είναι ο ελληνικός κλάδος του δικτύου και σήμερα αριθμεί περίπου 130 μέλη — γυναίκες που δραστηριοποιούνται στον

τομέα του ελαιολάδου από διάφορες θέσεις (παραγωγοί, επιστήμονες, δοκιμαστές, επιχειρηματίες κ.λπ.) — και στοχεύει στη δικτύωση των Ελληνίδων που δραστηριοποιούνται στο ελαιόλαδο, στη χαρτογράφηση των αναγκών τους και στην προώθηση του ελληνικού ελαιολάδου.

ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΑΡΣΑΛΩΝ «Ενιπέας» — Χαρούλα Καρατσίδου, Γεωπόνος του Συνεταιρισμού

Ο Αγροτικός Σύλλογος Φαρσάλων έχει 80-100 μέλη που παράγουν κυρίως βαμβάκι, αλλά και δημητριακά και όσπρια, ενώ υπάρχει και μια ομάδα αγροτών που παράγουν αγελαδινό γάλα. Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Καλλιεργητών Βαμβακιού Ενιπέα «Cotton-Farsala» ιδρύθηκε τον Μάιο του 2017 και αναγνωρίστηκε ως η πρώτη οργάνωση παραγωγών βαμβακιού στην Ελλάδα. Σκοπός του είναι η διαχείριση του προϊόντος των μελών του (βαμβάκι), όσον αφορά την προώθηση της ποιότητας και της ανταγωνιστικότητάς του, προς όφελος των παραγωγών και της αγροτικής οικονομίας της περιοχής. Μια ομάδα 10 παραγωγών του Συνεταιρισμού (400 στρέμματα) έχουν ενταχθεί σε πρόγραμμα μετάβασης στην Αναγεννητική Γεωργία, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Τα συνολικά πορίσματα των συνεντεύξεων παρουσιάζονται παρακάτω. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ανατροφοδότηση από κάθε εκπρόσωπο της οργάνωσης των ενδιαφερόμενων μερών που ερωτήθηκε, βλ. στο παράρτημα.

Σχετικά με τον όρο «Αναγεννητική Γεωργία»

Ο όρος δεν είναι ακόμη ευρέως διαδεδομένος στην Ελλάδα· αν και ο όρος αρχίζει να εξαπλώνεται και οι άνθρωποι τον ακούν ή τον διαβάζουν, συνήθως δεν γνωρίζουν τι σημαίνει και τις γεωργικές πρακτικές στις οποίες αντιστοιχεί στην πράξη. Επιπλέον, υπάρχει συχνά σύγχυση μεταξύ των διαφορετικών όρων που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή διαφορετικών ή αλληλεπικαλυπτόμενων προσεγγίσεων βιώσιμης γεωργίας· αν και ο όρος «βιολογική γεωργία» είναι πλέον ευρέως διαδεδομένος και κατανοητός, όροι όπως «ολοκληρωμένη διαχείριση», «περμακουλτούρα», «αγροδοασκομία», «γεωργία διατήρησης», «βιοδυναμική γεωργία», «αγροοικολογία» και «αναγεννητική γεωργία» συχνά δημιουργούν σύγχυση ως προς το αν αποτελούν διαφορετικές ή αλληλεπικαλυπτόμενες προσεγγίσεις ή μεθόδους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως και ο ελαιώνας της Χριστίνας Στριμπάκου (εκπρόσωπος των Γυναικών στο Ελαιόλαδο), εφαρμόζονται ήδη αναγεννητικές γεωργικές πρακτικές μέσω εμπειρικών γνώσεων (π.χ. πράσινη λίπανση με φύτευση φυτών για τη βελτίωση της ποιότητας του εδάφους (φασόλια, μπιζέλια), χρήση ζώων για τη βελτίωση της οργανικής ύλης στο έδαφος, φύτευση άλλων ειδών δέντρων δίπλα στα ελαιόδεντρα με σκοπό την αύξηση της βιοποικιλότητας, διατήρηση των μορφών γης που μπορούν να παρέχουν καταφύγιο στην τοπική άγρια πανίδα) χωρίς οι γεωργοί να γνωρίζουν ότι έχουν κάνει τη μετάβαση σε ΑΚ.

Σχετικά με την τρέχουσα υιοθέτηση της ΑΓ

Επί του παρόντος στην Ελλάδα υπάρχουν πολύ λίγοι αγρότες που έχουν πραγματοποιήσει συνειδητά τη μετάβαση στην ΑΓ. Αφότου το κίνημα της «βιολογικής γεωργίας» άρχισε να εξασθενεί, επειδή εξελίχθηκε για να επικεντρωθεί κυρίως στη διαδικασία πιστοποίησης και όχι

στον αντίκτυπο στο περιβάλλον και στο δυναμικό βιωσιμότητάς του, ορισμένοι γεωργοί με περιβαλλοντική συνείδηση στράφηκαν σε άλλες εναλλακτικές και βιώσιμες μεθόδους καλλιέργειας: ένας πρόσθετος παράγοντας ήταν η κρίση στον γεωργικό τομέα στην Ελλάδα που οδήγησε ορισμένους αγρότες να στραφούν σε άλλες πρακτικές. Οι γεωργοί που έχουν αποφασίσει να εφαρμόσουν τη μετάβαση στην ΑΚ είναι είτε συνειδητά ή/και μορφωμένα άτομα σε συναφείς τομείς (π.χ. με γεωπονικές σπουδές), είτε γεωργοί που σκέπτονται προοδευτικά που συμμετέχουν σε ερευνητικό έργο που ξεκίνησε από πανεπιστήμιο ή ερευνητικό ινστιτούτο.

Εμπόδια για την ευρύτερη μετάβαση στην ΑΓ

Τα εμπόδια που επισημάνθηκαν αφορούν:

- Το σημερινό μοντέλο γεωργίας στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από μικρές εκτάσεις γεωργικής γης και μια συνήθη πρακτική μονοκαλλιέργειας από τους παραγωγούς. Σήμερα η μετάβαση στην ΑΓ μπορεί να επιχειρηθεί κυρίως είτε από πολύ μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις είτε από γεωργικούς συνεταιρισμούς που θα διευκολύνουν την ομαλότερη μετάβαση στην ΑΓ. Ωστόσο υπάρχει μια μακροχρόνια αρνητική νοοτροπία όσον αφορά τη δημιουργία συνεταιρισμών στην Ελλάδα.
- Η επικρατούσα νοοτροπία των Ελλήνων αγροτών που δίνουν έμφαση στην αύξηση της παραγωγής τους βραχυπρόθεσμα και όχι στη μείωση του κόστους παραγωγής. Έμφαση δίνεται στην ταχεία αύξηση της παραγωγής προκειμένου να είναι σε θέση να προμηθεύουν μεγάλες αλυσίδες σούπερ μάρκετ, χρησιμοποιώντας χημικά λιπάσματα και φυτοφάρμακα για να επιτευχθεί αυτό και επίσης να παράγουν πολύ νωρίτερα (π.χ. παραγωγή καρπουζιών τον Μάιο).
- Η γήρανση του πληθυσμού των αγροτών στην Ελλάδα. Οι ηλικιωμένοι αγρότες είναι λιγότερο πιθανό να δοκιμάσουν κάτι διαφορετικό και να αλλάξουν τις μεθόδους παραγωγής τους ή να επενδύσουν εγκαίρως για να κάνουν τη μετάβαση σε ΑΓ.
- Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι γεωργοί τόσο όσον αφορά το μειωμένο εισόδημά τους όσο και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Οι αγρότες είναι παγιδευμένοι σε μια προσπάθεια να τα βγάλουν πέρα και να σώσουν την παραγωγή και το εισόδημα τους, ως εκ τούτου είναι λιγότερο πιθανό να κάνουν μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα σχέδια και δεν έχουν τον χρόνο και τη θετική νοοτροπία για να ακούσουν για νέες εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας ή να επενδύσουν χρόνο στη μετάβαση στην ΑΓ.
- Σημαντικά κενά στην εκπαίδευση και τη γνώση/γνώση σχετικά με την ΑΓ, τόσο όσον αφορά τους εμπειρογνώμονες με συμβουλευτικό ρόλο (π.χ. γεωπόνους) όσο και τους ίδιους τους γεωργούς. Επί του παρόντος, η ΑΓ απουσιάζει από τα προγράμματα σπουδών των σχετικών πανεπιστημιακών μαθημάτων (π.χ. μαθήματα γεωπονίας) και δεν υπάρχει επίσημη κατάρτιση σχετικά με την ΑΓ για τους γεωργούς. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η ΑΓ δεν είναι μοντέλο έντασης πόρων, αλλά μοντέλο έντασης γνώσης: κατά μία έννοια, για μια πιο διαδεδομένη μετάβαση στην ΑΓ, είναι απαραίτητο να αλλάξει το μοντέλο του παραγωγού και όχι το μοντέλο παραγωγής. Προς αυτή την κατεύθυνση, ο ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης είναι καίριας σημασίας και θα πρέπει να επικεντρωθεί στην αλλαγή της νοοτροπίας των γεωργών, ώστε, αντί να βασίζονται μόνιμα σε φυτοφάρμακα και άλλα προϊόντα για τη στήριξη της παραγωγής τους, να είναι σε θέση να υποστηρίξουν την παραγωγή τους χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθόδους και μέσω της γνώσης, του

πειραματισμού και της παρακολούθησης. Η αλλαγή νοοτροπίας και νοοτροπίας είναι επίσης απαραίτητη, ενσταλάσσοντας στους αγρότες μια κουλτούρα πρωτοβουλίας, ενθαρρύνοντάς τους να διερευνήσουν, να δοκιμάσουν και να παρακολουθήσουν τα αποτελέσματα των εναλλακτικών μεθόδων. Η εκπαίδευση και η κατάρτιση θα συμβάλουν επίσης στην αντιμετώπιση των ερωτήσεων και των αμφιβολιών των γεωργών, όπως για παράδειγμα εάν η ΑΓ μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικές κλιματικές συνθήκες και καλλιέργειες. Επιπλέον, παρόλο που μπορεί να υπάρχει εμπειρική γνώση σχετικά με την ΑΓ στην Ελλάδα, η γνώση αυτή δεν καταγράφεται ούτε οργανώνεται έτσι ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως εκπαιδευτικό υλικό.

- Έλλειψη κινήτρων για τους γεωργούς ώστε να προβούν στη μετάβαση σε ΑΓ, δεδομένου ότι επί του παρόντος δεν υπάρχει χρηματοδοτική στήριξη που θα ενθάρρυνε και θα διευκόλυε τη μετάβαση.
- Κοινωνικά ζητήματα που μπορεί να βιώσουν οι γεωργοί που υιοθετούν εναλλακτικές μεθόδους στις τοπικές κοινωνίες τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτοί οι αγρότες θεωρούνται διαφορετικοί ή περίεργοι από την τοπική τους κοινότητα και μπορεί να αισθάνονται περιθωριοποιημένοι.

Οφέλη από τη μετάβαση στην ΑΓ

Τα οφέλη που επισημάνθηκαν μέσω των συνεντεύξεων αφορούν:

- Τα οικονομικά οφέλη για τους γεωργούς, τα οποία είναι καίριας σημασίας για να πειστούν περισσότεροι γεωργοί να κάνουν τη μετάβαση στην ΑΓ. Μολονότι αναγνωρίζεται ότι η μετάβαση στην ΑΓ απαιτεί επένδυση χρόνου 4-5 ετών, τα αποτελέσματα των μελετών είναι συντριπτικά υπέρ του αναγεννητικού μοντέλου μακροπρόθεσμα, καθώς οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις καθίστανται παραγωγικές με πολύ χαμηλότερες εισροές και, ως εκ τούτου, το κόστος παραγωγής μειώνεται, με αποτέλεσμα υψηλότερο εισόδημα για τους γεωργούς. Επιπλέον, σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχει αυξανόμενη ζήτηση για προϊόντα ΑΓ, ιδίως προϊόντα που σχετίζονται με τη βιομηχανία ειδών ένδυσης (π.χ. βαμβάκι, κάνναβη) και αυτό θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως ισχυρό κίνητρο για τη μετάβαση. Επιπλέον, στο πλαίσιο της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ), αναμένεται στροφή προς πιο βιώσιμα μοντέλα γεωργικής παραγωγής, η οποία θα κατευθύνει τη χρηματοδότηση στον τομέα αυτό· ως εκ τούτου, οι παραγωγοί που έχουν πραγματοποιήσει τη μετάβαση θα είναι σε ευνοϊκή θέση να υποβάλουν αίτηση για χρηματοδότηση.
- Τα οφέλη για την υγεία των αγροτών. Η ανεξέλεγκτη χρήση φυτοφαρμάκων τις τελευταίες δεκαετίες έχει συνδεθεί με σοβαρά προβλήματα υγείας και θανάτους αγροτών από καρκίνο. Είναι επίσης απαραίτητο να καταπολεμήσουμε τη νοοτροπία που θέλει τους Έλληνες αγρότες που είναι πρόθυμοι να διακινδυνεύσουν την υγεία των αγροτών μεταναστών (π.χ. Πακιστανών) που έρχονται σε επαφή με φυτοφάρμακα και όχι τη δική τους. Επιπλέον, συχνά αναφέρεται ότι οι γεωργοί που κάνουν τη μετάβαση σε ΑΓ ισχυρίζονται ότι έχουν βελτιώσει την ευημερία τους ως αποτέλεσμα της μειωμένης πίεσης και ευχαρίστησης από την εργασία σε ένα φυσικό περιβάλλον πλούσιο σε βιοποικιλότητα.
- Τα οφέλη όσον αφορά το κοινωνικό προφίλ των γεωργών. Μέσω της εφαρμογής βιώσιμων γεωργικών πρακτικών, οι γεωργοί συχνά αισθάνονται ότι συμβάλλουν ενεργά στην κοινωνία. Όταν η προσπάθεια αυτή αναγνωρίζεται από την τοπική κοινωνία, ενισχύεται το κοινωνικό προφίλ των γεωργών.

- Ευρύτερα κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη. Η μετάβαση στην ΑΓ, εκτός από τη βελτίωση της ποιότητας του νερού και των τροφίμων που καταναλώνουμε και την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της γεωργικής δραστηριότητας στο περιβάλλον, αυξάνει τη βιοποικιλότητα και συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσω της δέσμευσης μεγαλύτερων ποσοτήτων CO₂ από την ατμόσφαιρα. Επιπλέον, θα μπορούσε επίσης να συμβάλει στη διατήρηση ενός νεότερου πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές, όχι μόνο ως παραγωγών των τροφίμων μας, αλλά και ως θεματοφυλάκων της βιοποικιλότητας με βιώσιμο εισόδημα.

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση ως βασική προϋπόθεση για την ευρύτερη μετάβαση στην ΑΓ

Η εκπαίδευση των γεωργών αναγνωρίζεται ευρέως από όλους τους συμμετέχοντες ως βασική προϋπόθεση για να δοκιμάσουν περισσότεροι γεωργοί τη μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία. Σήμερα η εκπαίδευση των νέων αγροτών στην Ελλάδα, που προσφέρεται κυρίως από τον οργανισμό «ΕΛΓΟ Δήμητρα», δεν περιλαμβάνει θέματα και πρακτικές που σχετίζονται με την αγροοικολογία, την αναγεννητική γεωργία και τις εναλλακτικές μεθόδους, και ως εκ τούτου είναι απαραίτητη η αναθεώρηση των προγραμμάτων κατάρτισης τόσο όσον αφορά το εκπαιδευτικό περιεχόμενο όσο και τη μεθοδολογία κατάρτισης. Επί του παρόντος, η επίσημη κατάρτιση των νέων γεωργών που προσφέρει ο ΕΛΓΟ Δήμητρα είναι υποχρεωτική και δωρεάν στους νέους γεωργούς, πραγματοποιείται πρόσωπο με πρόσωπο, έχει διάρκεια 150 ωρών (25 ημέρες), παρέχεται από τα τοπικά Κέντρα Αγροτικής Εκπαίδευσης (ΚΕΓΕ Δήμητρας) και καλύπτει τεχνικές γνώσεις όπως φυτοπροστασία, διαχείριση καλλιεργειών κ.λπ. Επιπλέον, ο ΕΛΓΟ λειτουργεί 6 Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης στη χώρα όπου παρέχονται διετή μαθήματα κατάρτισης σε συγκεκριμένους γεωργικούς κλάδους (μη συμπεριλαμβανομένης της κατάρτισης σε εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας). Η τρέχουσα πρακτική της κατάρτισης νέων αγροτών για 6 ώρες κάθε μέρα σε μια τάξη θα πρέπει να αναθεωρηθεί, με την ενσωμάτωση εναλλακτικών μεθόδων, όπως εκπαιδευτικές επισκέψεις σε αγροκτήματα που εφαρμόζουν τέτοιες μεθόδους στην Ελλάδα και το εξωτερικό (π.χ. Ιταλία), έτσι ώστε η κατάρτιση να είναι πιο αποτελεσματική τόσο όσον αφορά τη διατήρηση της γνώσης όσο και την ανάπτυξη θετικών στάσεων και νοοτροπίας. Η ενσωμάτωση των «σχολείων πεδίου», δηλαδή οι μαθησιακές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται αποκλειστικά μέσω επιτόπιων επισκέψεων σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις που έχουν πραγματοποιήσει τη μετάβαση ή βρίσκονται επί του παρόντος στη διαδικασία, για την ανταλλαγή καλών παραδειγμάτων, προβλημάτων και πιθανών λύσεων, και για την ενθάρρυνση της μάθησης με την πράξη, θα ήταν πιο αποτελεσματική με την ομάδα-στόχο των γεωργών που δεν έχουν συνηθίσει να κάθονται μπροστά από μια οθόνη ή σε μια τάξη. Επιπλέον, αντί να φέρει τον γεωργό στις πληροφορίες, είναι πιο αποτελεσματικό να φέρει τις πληροφορίες στον γεωργό: η προσέγγιση των γεωργών σε μέρη όπου συγκεντρώνονται (π.χ. η τοπική καφετέρια) θα ήταν πολύ πιο αποτελεσματική από την παροχή πληροφοριών στο διαδίκτυο.

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση εμπειρογνομόνων (π.χ. γεωπόνων, εκπαιδευτών ενηλίκων, συμβούλων) σχετικά με την ΑΓ θεωρείται κρίσιμο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές γνώσεων και δεξιοτήτων. Οι εμπειρογνώμονες (π.χ. γεωπόνοι) διαθέτουν το απαραίτητο υπόβαθρο, συνεργάζονται στενά με τους γεωργούς και, ως εκ τούτου, η εκπαίδευσή τους σχετικά με την ΑΓ είναι καίριας σημασίας για τη στήριξη περισσότερων γεωργών στη διαδικασία της μετάβασης. Αυτό μπορεί επίσης να βοηθήσει στην ενίσχυση του προφίλ και του ρόλου τους ως συμβούλων. Σήμερα οι αγρότες συνήθως βλέπουν τους

γεωπόνους ως φαρμακοποιούς που παρέχουν μια «συνταγογράφηση» για φυτοφάρμακα και άλλα προϊόντα για να υποστηρίξουν την παραγωγή και όχι ως συμβούλους που μπορούν να εμπιστευτούν. Η εκπαίδευση γεωπόνων σχετικά με την ΑΓ μπορεί να τους βοηθήσει να αναλάβουν αυτόν τον ρόλο και να συμβάλουν ενεργά στη μετάβαση και την αλλαγή. Η ενίσχυση της σύνδεσης μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων τεχνογνωσίας (π.χ. πανεπιστημίων, ερευνητικών ιδρυμάτων κ.λπ.) και των ενώσεων γεωργών θα βοηθούσε σίγουρα στη μεταφορά της τεχνογνωσίας και της καινοτομίας στους γεωργούς.

Όλες οι οργανώσεις ενδιαφερόμενων μερών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις εξέφρασαν την προθυμία τους να στηρίξουν την εκπαίδευση και την κατάρτιση σχετικά με την ΑΓ, ως διοργανωτές, εκπαιδευτές, συμμετέχοντες και φορείς προώθησης, ανάλογα με το προφίλ τους. Ο ΕΛΓΟ Δήμητρα, ο επίσημος οργανισμός που είναι αρμόδιος για την κατάρτιση των αγροτών στην Ελλάδα, είναι πρόθυμος να παράσχει εκπαίδευση και κατάρτιση στην Αναγεννητική Γεωργία, μετά την έγκριση σχετικού πιλοτικού προγράμματος κατάρτισης από το ελληνικό Υπουργείο Γεωργίας. Ως πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, ο Οργανισμός θα μπορούσε να πραγματοποιήσει ένα μάθημα κατάρτισης των εκπαιδευτών σχετικά με την RA, με βάση τη μεθοδολογία μάθησης και το υλικό που θα αναπτυχθεί στο πλαίσιο του έργου REGINA. Οι εκπαιδευτές μπορούν στη συνέχεια να παρέχουν κατάρτιση στους γεωργούς χρησιμοποιώντας το διαθέσιμο εκπαιδευτικό υλικό του έργου. Επιπλέον, υπάρχει δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ του Οργανισμού, της Euracademy Association και της σύμπραξης REGINA στο πλαίσιο της διοργάνωσης ενημερωτικών εκδηλώσεων, εργαστηρίων και προγραμμάτων κατάρτισης-εκπαιδευτών για την Αναγεννητική Γεωργία.

Οικονομική στήριξη για τη μετάβαση στην ΑΓ

Η μετάβαση στην ΥΑ δεν απαιτεί σημαντική οικονομική επένδυση για να ξεκινήσει, ωστόσο απαιτεί επένδυση στην κατάρτιση και επένδυση χρόνου 3-5 ετών έως ότου ολοκληρωθεί η μετάβαση και οι γεωργοί μπορούν να επωφεληθούν από χαμηλότερες εισροές και βιώσιμη παραγωγικότητα. Η οικονομική στήριξη με τη μορφή επιδοτήσεων μπορεί να βοηθήσει τους γεωργούς να κινηθούν προς την ΑΓ, αλλά μόνο εφόσον αυτή συνδέεται με μετρήσιμους δείκτες που αξιολογούν τις επιπτώσεις όσον αφορά την αύξηση της βιοποικιλότητας (π.χ. δείκτης FBI — Farm Bird Index) και την αναγέννηση του εδάφους (π.χ. αύξηση της οργανικής ύλης στο έδαφος). Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν τέτοιοι δείκτες αξιολόγησης ακόμη και για τη βιολογική γεωργία, ενώ τα προγράμματα επιδοτήσεων αξιολογούνται αποκλειστικά με βάση την απορρόφηση των κονδυλίων της ΕΕ και όχι τον αντίκτυπο που έχουν στο περιβάλλον. Δεδομένου ότι η ΑΓ επικεντρώνεται ειδικά στην αναγέννηση του εδάφους και του οικοσυστήματος στην γεωργική εκμετάλλευση, τυχόν επιδοτήσεις για τη μετάβαση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων σε ΑΓ θα πρέπει να συνδέονται με την εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον.

Πολιτικές σε Ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για την ΑΓ

Οι πολιτικές σε επίπεδο ΕΕ θα πρέπει κατ' αρχήν να προωθούνται μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΚΑΠ), αλλά με σαφή εστίαση, στόχους και μέτρα σε εθνικό επίπεδο για την κατανομή των ευρωπαϊκών κονδυλίων.

Συνολικά, είναι δύσκολο να διαδοθεί βραχυπρόθεσμα η ΑΚ μεταξύ των γεωργών της χώρας. Ωστόσο, είναι δυνατόν να δημιουργηθεί μια κρίσιμη μάζα αγροτών (περίπου 1.000 αγρότες) οι οποίοι θα εφαρμόσουν την ΑΓ κατά τα επόμενα 10 χρόνια και θα δώσουν το παράδειγμα για

άλλους να ακολουθήσουν. Αυτό είναι πολύ σημαντικό διότι, όπως μας δίδαξε το παράδειγμα της ανάπτυξης της βιολογικής γεωργίας, η αλλαγή είναι αργή και πρέπει να βασίζεται σε συγκεκριμένα παραδείγματα στη χώρα από τα οποία μπορούν να κινητοποιηθούν άλλοι αγρότες.

1.4 Συμπεράσματα

Η Ελλάδα έχει έναν ισχυρό πρωτογενή τομέα, ο οποίος παράγει υψηλή προστιθέμενη αξία, πολύ πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ απασχολεί υψηλό ποσοστό εργατικού δυναμικού, πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ, ο οποίος, ωστόσο, είναι ηλικιωμένος και δεν διαθέτει επαρκή εκπαίδευση, υστερεί σε δεξιότητες και ικανότητες που θα επιτρέψουν στον πρωτογενή τομέα να στραφεί σε νέες και εναλλακτικές γεωργικές μεθόδους, παρά τα πλεονεκτήματά τους, και να γίνει πιο ανταγωνιστικός. Παρόλο που η βιολογική γεωργία ακολουθεί μια εξελισσόμενη πορεία, αυξάνοντας την έκταση καλλιέργειας και τον όγκο των πιστοποιημένων προϊόντων, άλλες εναλλακτικές, φιλικές προς το περιβάλλον μέθοδοι καλλιέργειας, όπως η αναγεννητική γεωργία, δεν έχουν εισαχθεί σε υπολογίσιμη κλίμακα. Η έλλειψη επίσημης πολιτικής θα πρέπει να θεωρείται εμπόδιο στην ανάπτυξη της αναγεννητικής γεωργίας, λόγω της έλλειψης σχετικής κατάρτισης και της υποστήριξης της έρευνας στον τομέα αυτό. Αυτό αντικατοπτρίζεται επίσης στα βασικά ζητήματα που έθεσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις διαβουλεύσεις της σχετικά με το νέο ελληνικό στρατηγικό σχέδιο για τη γεωργία:

- Κατάρτιση: η μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη γεωργία απαιτεί την κατάρτιση των γεωργών και τη συστηματική παροχή συμβουλών σε αυτούς μέσω ενός καλά οργανωμένου και συντονισμένου συμβουλευτικού συστήματος που θα εφαρμοστεί ήδη από το 2023.
- Αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και ιδίως του επιστημονικού δυναμικού: Η Ελλάδα δεν υστερεί στην παραγωγή έρευνας και καινοτομίας, αλλά στη μεταφορά τους στην παραγωγική διαδικασία: ως εκ τούτου, απαιτούνται πολιτικές που θα βοηθήσουν τους ανθρώπους της επιστήμης και της παραγωγής να συνεργαστούν.

Οι συνεντεύξεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη επιβεβαίωσαν τα ανωτέρω και επίσης έριξαν φως σε άλλους κρίσιμους παράγοντες που δεν επέτρεψαν την ευρεία διάδοση των αναγεννητικών γεωργικών πρακτικών. Οι κύριες διαπιστώσεις από αυτές τις συνεντεύξεις μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- Ο όρος «Αναγεννητική Γεωργία» και η σημασία του δεν είναι ακόμη ευρέως διαδεδομένη στην Ελλάδα και η παρουσία πολλών όρων που περιγράφουν διαφορετικές προσεγγίσεις ή μεθόδους για τη βιώσιμη γεωργία δημιουργεί σύγχυση.
- Σήμερα υπάρχουν πολύ λίγοι αγρότες στην Ελλάδα που επιχειρούν τη μετάβαση στην ΑΓ, στην πλειοψηφία τους συνειδητά μορφωμένα και/ή προοδευτικά σκεπτόμενα άτομα που έχουν πάρει την πρωτοβουλία να εξερευνήσουν την ΑΓ ή να συμμετάσχουν σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα για την ΑΓ.
- Τα εμπόδια για την ευρύτερη υιοθέτηση της ΑΓ στην Ελλάδα σχετίζονται με παράγοντες όπως το μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και η καθιερωμένη πρακτική της μονοκαλλιέργειας, η νοοτροπία των Ελλήνων αγροτών που δίνουν έμφαση στην βραχυπρόθεσμη αύξηση της παραγωγής τους και όχι στη μείωση του κόστους παραγωγής, η γήρανση του πληθυσμού των αγροτών στην Ελλάδα, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν σήμερα οι γεωργοί τόσο όσον αφορά το μειωμένο εισόδημά τους όσο και οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στη γεωργία, τα σημαντικά κενά στην εκπαίδευση και τη

τεχνογνωσία/γνώση στην ΑΓ όσον αφορά τους εμπειρογνώμονες και τους ίδιους τους αγρότες, η έλλειψη κουλτούρας πρωτοβουλίας μεταξύ των γεωργών και το γεγονός ότι εκείνοι που δοκιμάζουν κάτι διαφορετικό συχνά θεωρούνται ως παράξενοι ή περιεργοί από τις τοπικές κοινότητες τους και για τους ίδιους τους αγρότες, και η απουσία κινήτρων για τη μετάβαση στην ΑΓ.

- Τα οφέλη από τη μετάβαση στην ΑΓ συνδέονται με οικονομικά οφέλη για τους γεωργούς λόγω της μείωσης των εισροών στην παραγωγή σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ευρωπαϊκή ζήτηση για προϊόντα ΑΓ, τα οφέλη για την υγεία και την ευημερία των γεωργών που προκύπτουν από μια «καθαρότερη» παραγωγή και ένα ευχάριστο εργασιακό περιβάλλον, ένα ενισχυμένο κοινωνικό προφίλ για τους γεωργούς που θα αναγνωριστεί ότι συμβάλλουν ενεργά στη συνολική ευημερία, καθώς και ευρύτερα κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη που σχετίζονται με τη δυνατότητα διατήρησης ενός νεότερου πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές και συμβολής στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων της γεωργίας στο περιβάλλον.
- Η εκπαίδευση και η κατάρτιση των γεωργών αναγνωρίζεται ως βασική προϋπόθεση για την ευρύτερη μετάβαση στην ΑΓ, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ΑΓ είναι ένα μοντέλο έντασης γνώσης και όχι έντασης πόρων και, ως εκ τούτου, απαιτεί ένα νέο μοντέλο παραγωγού με τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες, καθώς και την απαραίτητη στάση και νοοτροπία για τη στήριξή της. Η εκπαίδευση/κατάρτιση των γεωργών σχετικά με την ΑΓ δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε τυπικές μαθησιακές πρακτικές (δηλ. διαλέξεις και μαθήματα πολλών ωρών την ημέρα σε μια τάξη ή μπροστά από μια οθόνη) αλλά να προσαρμόζεται στις μαθησιακές ανάγκες των γεωργών, υιοθετώντας «σχολεία πεδίου» και επισκέψεις που θα ενθαρρύνουν τη μάθηση κάνοντας και βλέποντας παραδείγματα ορθών πρακτικών, διερευνώντας κοινά προβλήματα και λύσεις στη γεωργική εκμετάλλευση.
- Η εκπαίδευση και η κατάρτιση εμπειρογνομόνων (π.χ. γεωπόνων) ως συμβούλων για την ΑΓ οι οποίοι μπορούν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των γεωργών και να τους στηρίξουν στη διαδικασία μετάβασης είναι επίσης καίριας σημασίας προς αυτή την κατεύθυνση και θα ενισχύσει σημαντικά το επαγγελματικό προφίλ των εμπειρογνομόνων. Η ενίσχυση της δικτύωσης και η συνεργασία μεταξύ των ενδιαφερόμενων φορέων γνώσης/έρευνας, όπως πανεπιστήμια και ενώσεις ή δίκτυα γεωργών, θα διευκολύνει τη μεταφορά γνώσεων και καινοτομίας στους ίδιους τους γεωργούς και θα τους στηρίξει στη διαδικασία μετάβασης (πειραματισμός, παρακολούθηση).
- Μια χρηματοδοτική στήριξη για τη μετάβαση σε ΑΓ (π.χ. επιδοτήσεις) θα ενθάρρυνε περισσότερους γεωργούς να επιχειρήσουν τη μετάβαση, ωστόσο θα πρέπει αναγκαστικά να συνδεθεί με μετρήσιμους δείκτες βιωσιμότητας προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα.
- Η ΚΑΠ θα πρέπει να περιλαμβάνει συγκεκριμένες πολιτικές για την προώθηση της ΑΓ. Οι πολιτικές και τα ταμεία της ΕΕ θα πρέπει στη συνέχεια να αναπτυχθούν περαιτέρω στο εθνικό πλαίσιο μέσω ειδικών στόχων και μετρήσιμων αποτελεσμάτων. Στόχος θα πρέπει να είναι η δημιουργία μιας «κρίσιμης μάζας» γεωργών που θα κάνουν τη μετάβαση στην ΑΓ τα επόμενα 10 χρόνια και θα αποτελέσουν το παράδειγμα για άλλους γεωργούς που θα ακολουθήσουν.

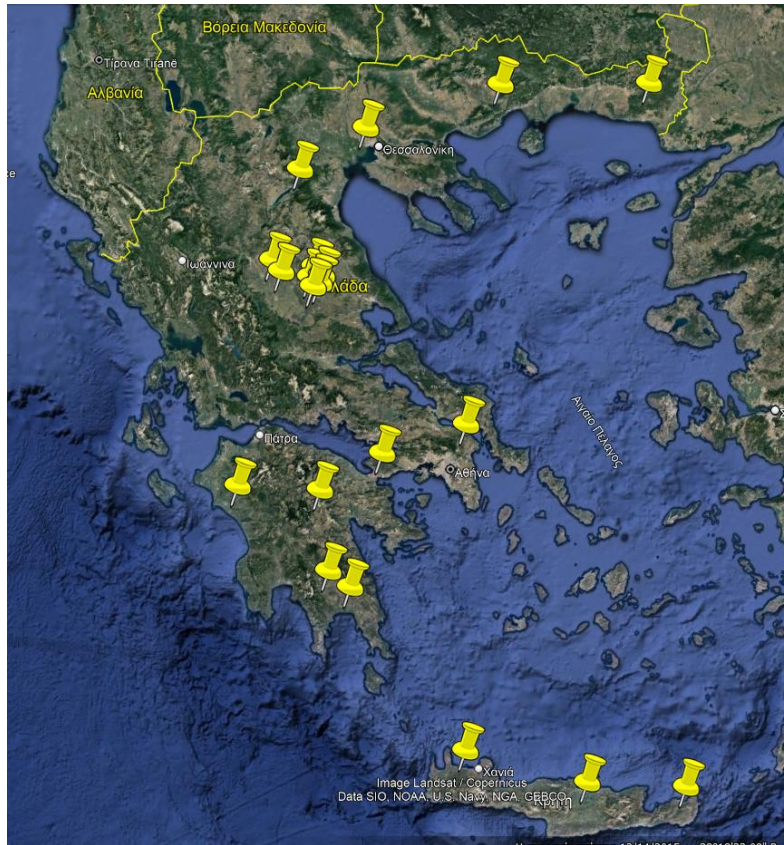

Κεφάλαιο 2. Η διαδικτυακή έρευνα των γεωργών

2.1 Εισαγωγή

Μια διαδικτυακή έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσω του διαδικτυακού ερωτηματολογίου REGINA για τους αγρότες με ένα ερωτηματολόγιο μεταφρασμένο στα ελληνικά. Το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο διαδόθηκε ευρέως σε οργανώσεις ενδιαφερομένων στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων ενώσεων αγροτών, δικτύων, καθώς και στους οργανισμούς που ερωτήθηκαν — την Πανελλήνια Ένωση Νέων Αγροτών (ΠΕΝΑ) με 4.000 μέλη, το Ανοικτό Γεωργικό Δίκτυο με 330 μέλη, την Αναπτυξιακή Υπηρεσία Καρδίτσας, τις Γυναίκες στο Ελαιόλαδο με 130 μέλη, και τον Αγροτικό Σύλλογο Φαρσάλων με 80-100 μέλη. Το διαδικτυακό ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε από τον Οκτώβριο του 2022 έως τον Φεβρουάριο του 2023, ωστόσο, παρά τις συνεχείς προσπάθειες και τη συνέχεια που δόθηκε, υπήρξαν μόνον 20 απαντήσεις. Το χαμηλό ποσοστό ανταπόκρισης μπορεί να αποδοθεί στο χαμηλό επίπεδο ψηφιακών δεξιοτήτων, στην έλλειψη πρόσβασης στον απαραίτητο εξοπλισμό ή στο διαδίκτυο, ή στην έλλειψη εμπειρίας από την πλειονότητα των γεωργών στην Ελλάδα όσον αφορά τη συμπλήρωση ενός ηλεκτρονικού εντύπου, αν και για ορισμένες από τις απαντήσεις η ομάδα του Euracademy προσέφερε τηλεφωνική υποστήριξη και καθοδήγηση. Τέλος, είναι επίσης πιθανό οι γεωργοί που δεν γνωρίζουν ή δεν εφαρμόζουν εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας όπως η ΑΓ να μην συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ή να μην το υπέβαλαν, καθώς το έκριναν άσχετο και, ως εκ τούτου, οι απόψεις τους δεν καταγράφηκαν — αυτό φαίνεται έντονα από τα αποτελέσματα των καταγεγραμμένων απαντήσεων που αντικατοπτρίζουν τη συμμετοχή γεωργών που γνωρίζουν ή έχουν ήδη εφαρμόσει εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας.

Αν και το ποσοστό ανταπόκρισης ήταν χαμηλό, η διασπορά των ερωτηθέντων σε όλη την Ελλάδα ήταν ικανοποιητική, με τις απαντήσεις των αγροτών σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη, όπως φαίνεται στον παρακάτω χάρτη.

Τοποθεσία των εκμεταλλεύσεων με βάση τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο

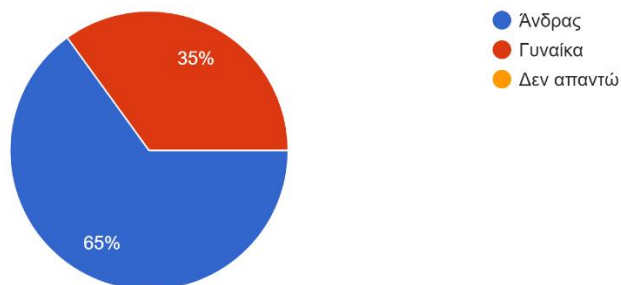
2.2 Έκθεση αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα της διαδικτυακής έρευνας των γεωργών σχετικά με το προφίλ των ερωτηθέντων, τη Γνώση/Ευαισθητοποίησή τους σχετικά με τις εναλλακτικές μεθόδους και πρακτικές καλλιέργειας, καθώς και τις στάσεις και τις μαθησιακές τους ανάγκες για την ανάληψη της Αναγεννητικής Γεωργίας, παρουσιάζονται παρακάτω.

Προφίλ

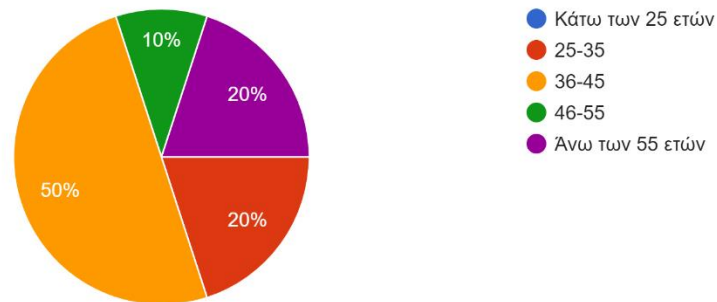
Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ήταν άνδρες, ενώ η ηλικιακή ομάδα 36-45 ετών εκπροσωπείται από τους μισούς ερωτηθέντες.

Παρακαλώ σημειώστε το φύλο σας
20 responses

Παρακαλώ σημειώστε την ηλικία σας

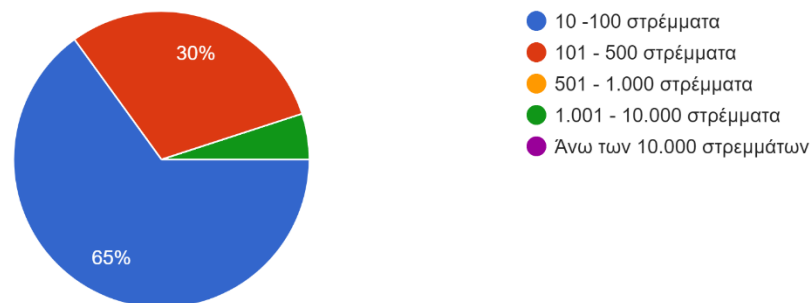
20 responses

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η εκμετάλλευσή τους είναι μικρή (μέγεθος κάτω των 10 εκταρίων), ενώ ένα μικρότερο ποσοστό δήλωσε ότι κατέχει μεσαίου μεγέθους γεωργικές εκμεταλλεύσεις (11-50 εκτάρια) και ένας από τους ερωτώμενους κατέχει ένα μεγάλο αγρόκτημα άνω των 100 εκταρίων.

Παρακαλώ σημειώστε το μέγεθος του αγροκτήματός σας σε στρέμματα Μόνο μία επιλογή

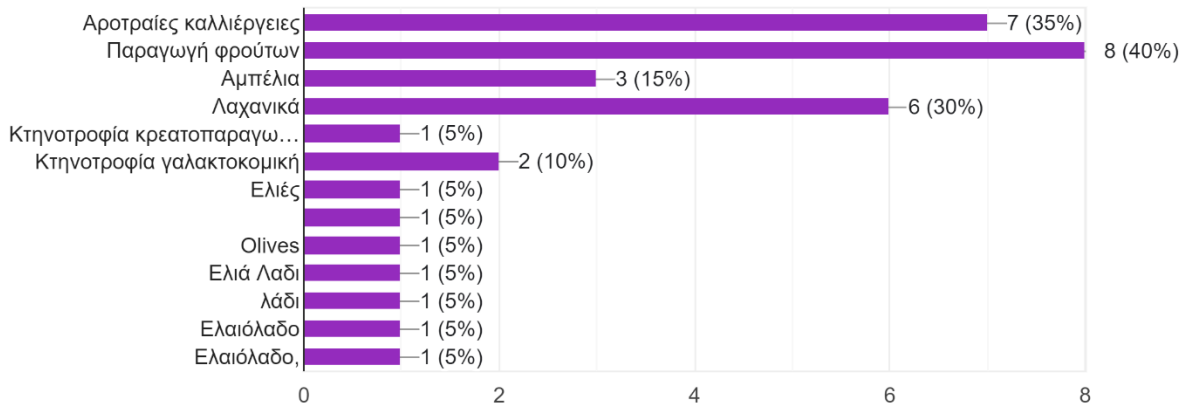
20 responses

Όσον αφορά τα κύρια προϊόντα/καλλιέργειες των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εκπροσωπούνται στην έρευνα, πλειοψηφούν τα φρούτα, οι αροτριάιες καλλιέργειες και τα λαχανικά, και σε πολύ μικρότερο ποσοστό οι αμπελώνες και ζώα.

Παρακαλώ σημειώστε τα κύρια προϊόντα του αγροκτήματός σας (λαμβάνοντας υπόψη τα τελευταία 5 χρόνια) Επιλέξτε όσα προϊόντα παράγετε

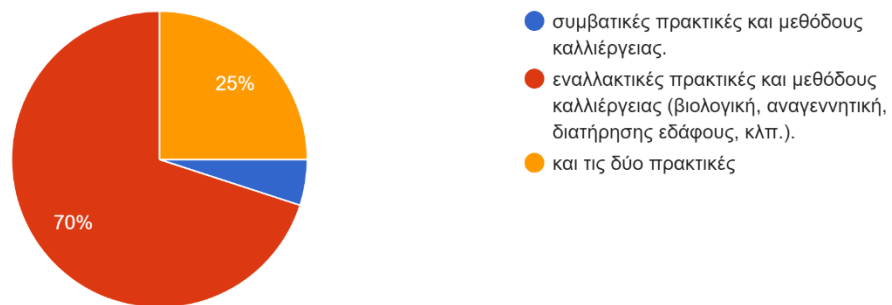
20 responses

Η συντριπτική πλειοψηφία των αγροτών δήλωσαν ότι θεωρούν ότι ακολουθούν μόνο εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας (όπως η βιολογική γεωργία, η γεωργία διατήρησης, η αναγεννητική γεωργία κ.λπ.). Ένα μικρότερο ποσοστό (1 στους 4 αγρότες) δήλωσε ότι εφαρμόζει τόσο εναλλακτικές όσο και συμβατικές μεθόδους, και μόνο ένας αγρότης δήλωσε ότι ακολουθεί κυρίως συμβατικές μεθόδους καλλιέργειας.

Θεωρώ τον εαυτό μου έναν αγρότη, που κυρίως εφαρμόζει... Μόνο μία επιλογή

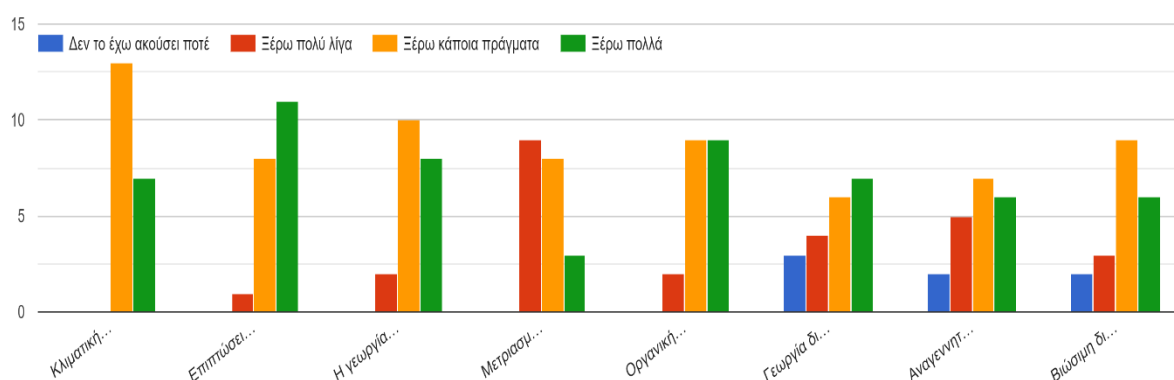
20 responses

Γνώση/Ευαισθητοποίηση σχετικά με εναλλακτικές μεθόδους και πρακτικές γεωργίας

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες γεωργούς να αξιολογήσουν τις γνώσεις τους σχετικά με μια σειρά προτεινόμενων θεμάτων σε σχέση με την κλιματική αλλαγή, τις επιπτώσεις της στη γεωργία και τις εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας. Συνολικά, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων γεωργών δήλωσε ότι έχει μέτρια ή μεγάλη γνώση σχετικά με θέματα όπως η κλιματική αλλαγή, ο αντίκτυπος της στην παραγωγή τροφίμων, η γεωργία που συμβάλλει στην κλιματική αλλαγή και η βιολογική γεωργία. Επίσης, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες γεωργούς δήλωσαν ότι έχουν μέτρια ή μεγάλη γνώση για πιο εξειδικευμένα θέματα όπως η βιώσιμη διαχείριση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η γεωργία διατήρησης και η ΑΓ. Αναφέρθηκαν χαμηλότερα επίπεδα γνώσεων σχετικά με το θέμα του μετριασμού της κλιματικής αλλαγής. Τα αποτελέσματα σε αυτό το ερώτημα, σε σχέση με το προφίλ των γεωργών, δείχνουν ότι η πλειονότητα των γεωργών που συμμετείχαν στην έρευνα γνωρίζουν την κλιματική αλλαγή και τον αντίκτυπό της στη γεωργία, καθώς και τον ρόλο της γεωργίας στη συμβολή στην κλιματική αλλαγή, και έχουν γνώση και εμπειρία σε εναλλακτικές μεθόδους και πρακτικές καλλιέργειας.

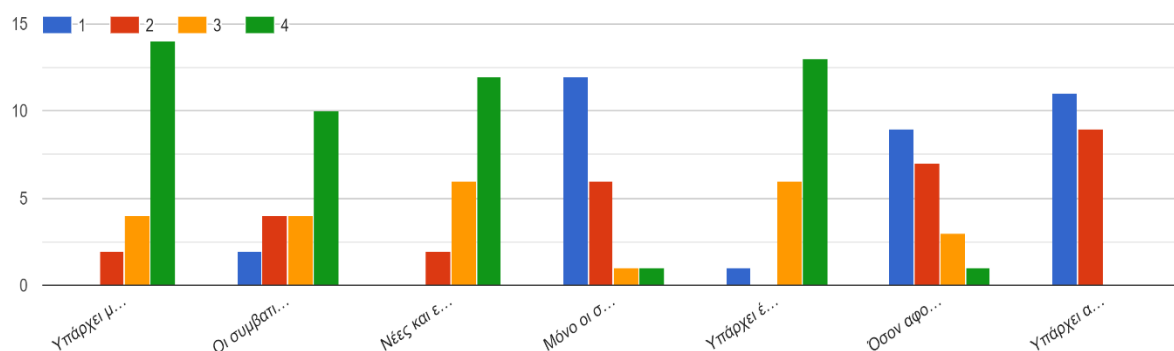
Πόσο καλά γνωρίζετε τους παρακάτω όρους και πρακτικές; Είστε εξοικειωμένοι με τους ορισμούς και το νόημά τους; Σημειώστε την κατανόησή σας σε μια κλίμακα 1-4, όπου το 1 σημαίνει «δεν το έχω ακούσει ποτέ» και το 4 σημαίνει «ξέρω πολλά για το θέμα αυτό» Μόνο μία επιλογή για κάθε σειρά

Ζητήθηκε επίσης από τους συμμετέχοντες γεωργούς να δηλώσουν εάν συμφωνούν ή όχι σε σχέση με ένα σύνολο δηλώσεων προκειμένου να καταγράψουν τη στάση τους σχετικά με ζητήματα όπως η ανάγκη αναπροσανατολισμού της γεωργίας προς εναλλακτικές προσεγγίσεις, ο αντίκτυπος και η αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών γεωργικών προσεγγίσεων, καθώς και η αναγκαία στήριξη στους γεωργούς προκειμένου να πραγματοποιηθεί η μετάβαση σε εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων γεωργών πιστεύει ότι υπάρχει ανάγκη αναπροσανατολισμού της γεωργίας προκειμένου να συμβάλει στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής, και ότι οι συμβατικές γεωργικές μέθοδοι δεν είναι βιώσιμες και δεν είναι ο μόνος τρόπος για την παραγωγή επαρκών τροφίμων. Επίσης, οι περισσότεροι αγρότες πιστεύουν ακράδαντα ότι οι εναλλακτικές γεωργικές πρακτικές μπορούν να αυξήσουν το μέσο εισόδημα των γεωργών. Τέλος, η πλειονότητα των γεωργών πιστεύει ότι υπάρχει χάσμα γενικών γνώσεων μεταξύ των γεωργών σχετικά με τις εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας (π.χ. βιολογικές, αναγεννητικές κ.λπ.) και ότι δεν υπάρχει επαρκής στήριξη για τους γεωργούς όσον αφορά την εκπαίδευση και την κατάρτιση, ενώ όλοι οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι δεν υπάρχει οικονομική στήριξη για τους γεωργούς για την εισαγωγή εναλλακτικών μεθόδων καλλιέργειας.

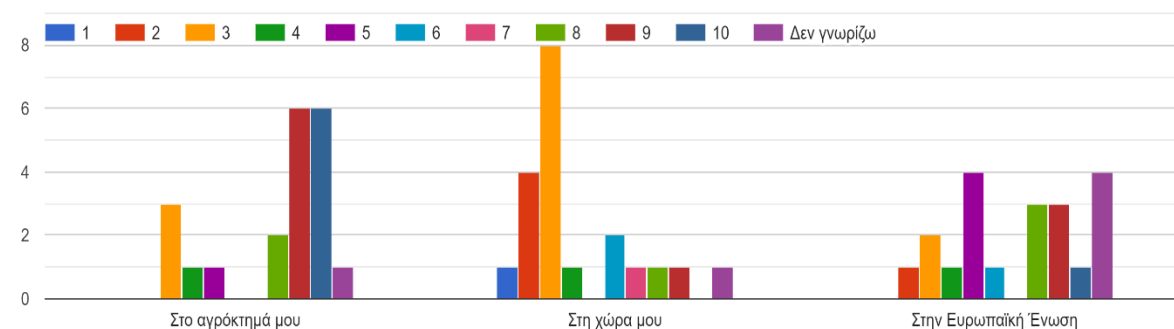

Σημειώστε, σε ποιο βαθμό συμφωνείτε με τις παρακάτω δηλώσεις: Σε κλίμακα 1-4, όπου το 1 σημαίνει «διαφωνώ έντονα» και το 4 σημαίνει «συμφωνώ απόλυτα» Μόνο μία επιλογή για κάθε σειρά

Ζητήθηκε από τους γεωργούς να αξιολογήσουν τη γενική υιοθέτηση εναλλακτικών γεωργικών πρακτικών, και ιδίως της διατήρησης και της αναγεννητικής γεωργίας, στη δική τους γεωργική εκμετάλλευση, στη χώρα και στην ΕΕ. Οι περισσότεροι γεωργοί βαθμολόγησαν την υιοθέτηση εναλλακτικών μεθόδων καλλιέργειας πολύ υψηλή στη δική τους εκμετάλλευση και χαμηλή στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις όσον αφορά το επίπεδο υιοθέτησης εναλλακτικών μεθόδων καλλιέργειας στην ΕΕ ποικίλλουν σημαντικά, γεγονός που υποδηλώνει ότι υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις μεταξύ των γεωργών όσον αφορά το επίπεδο υιοθέτησης στην ΕΕ.

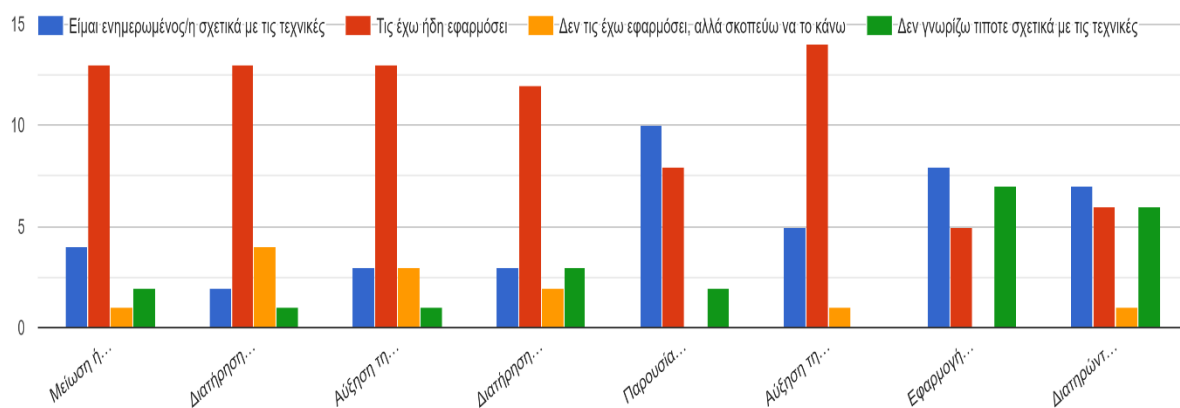
Πώς θα αξιολογούσατε τη γενική αποδοχή των εναλλακτικών γεωργικών πρακτικών, και ιδιαίτερα της γεωργίας διατήρησης εδάφους και της αναγεννητικής γεωργίας; (Σε κλίμακα 1-10, όπου... σημαίνει «καμία αποδοχή» και το 10 σημαίνει «ευρεία αποδοχή»).

Όσον αφορά τις γνώσεις και/ή την εμπειρία των συμμετεχόντων σε τεχνικές που σχετίζονται με την αναγεννητική γεωργία, οι περισσότεροι γεωργοί δήλωσαν ότι έχουν ήδη εφαρμόσει αρκετές τεχνικές όπως η μείωση/εξάλειψη μηχανικών παρεμβάσεων στο έδαφος, η διατήρηση του ανώτερου τμήματος του εδάφους κατάφυτη από βλάστηση, η αύξηση της φυτικής βιοποικιλότητας, η διατήρηση των ριζών ζωντανών στο έδαφος όλο το χρόνο και η αύξηση της οργανικής ύλης στο έδαφος. Η τεχνική ενσωμάτωσης του ζωικού κεφαλαίου στο αγρόκτημα για τη λίπανση του εδάφους έχει ήδη εφαρμοστεί από το 40% των συμμετεχόντων και οι μισοί από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι είναι εξοικειωμένοι με αυτό. Οι απαντήσεις ποικίλλουν όσον αφορά

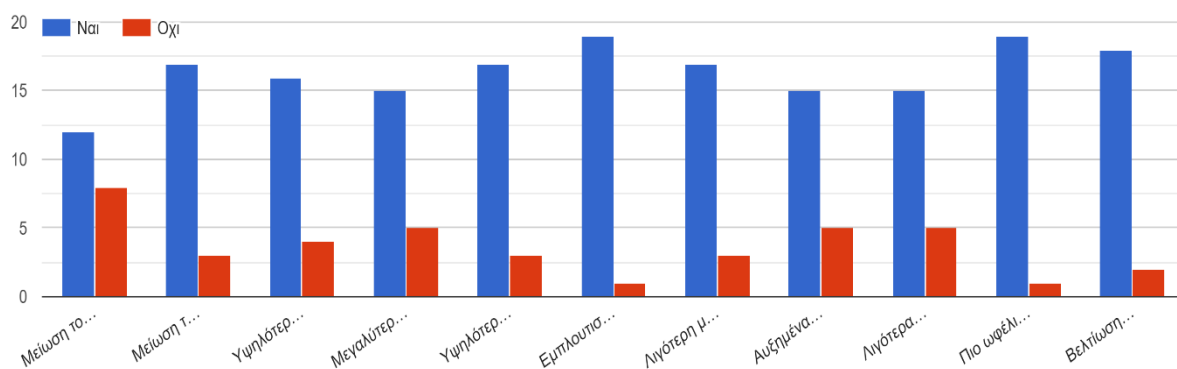
την εφαρμογή τεχνικών διατήρησης οικοτόπων· αν και το 25 % των συμμετεχόντων δήλωσαν ότι έχουν ήδη εφαρμόσει τέτοιες τεχνικές και το 40 % δήλωσαν ότι είναι εξοικειωμένοι με αυτές, το υπόλοιπο 35 % δήλωσε ότι δεν γνωρίζει τίποτα για αυτές τις τεχνικές.

Παρακαλώ σημειώστε, εάν γνωρίζετε τις παρακάτω τεχνικές και εάν τις έχετε ήδη εφαρμόσει στο αγρόκτημά σας. Μόνο μία επιλογή για κάθε σειρά

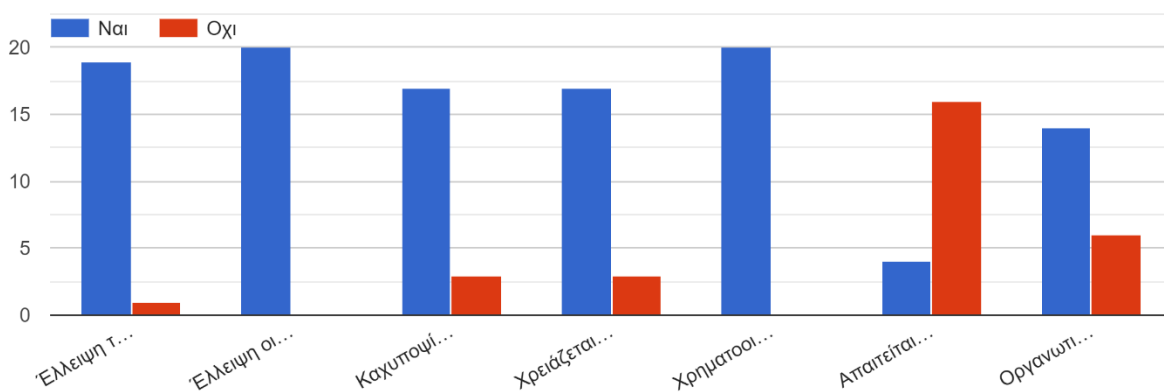
Η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων γεωργών δήλωσε ότι γνωρίζει τα περισσότερα από τα οφέλη της αναγεννητικής γεωργίας που προτείνονται, όπως η σημαντική μείωση του απαιτούμενου νερού, η υψηλότερη ποιότητα των προϊόντων, η ενισχυμένη σταθερότητα των καλλιεργειών, η υψηλότερη συγκράτηση CO₂ στο έδαφος, το εμπλουτισμένο έδαφος, η κατάργηση της εκμηχάνισης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η αύξηση των γεωργικών εσόδων, οι μειωμένοι κίνδυνοι από φυτικές ασθένειες, η δημιουργία ενός ευεργετικού περιβάλλοντος για τα έντομα (επικονιαστές) και η ενίσχυση του γεωργικού τοπίου. Ωστόσο, το 40 % των γεωργών δεν γνωρίζουν το όφελος από τη μείωση της γεωργικής εργασίας.

Γνωρίζετε τα ακόλουθα οφέλη της αναγεννητικής γεωργίας;

Τέλος, η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων γεωργών συμφωνεί με τα προτεινόμενα κύρια εμπόδια για την υιοθέτηση της αναγεννητικής γεωργίας. Αυτά περιλαμβάνουν την έλλειψη τεχνογνωσίας, την έλλειψη οικονομικής στήριξης από το κράτος, την αβεβαιότητα για τα αποτελέσματα, την απαραίτητη αλλαγή στις γεωργικές πρακτικές, την οικονομική αβεβαιότητα για το βραχυπρόθεσμο μέλλον και τις οργανωτικές δυσκολίες στην επίτευξη της κάλυψης του εδάφους καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Οι περισσότεροι γεωργοί συμφωνούν επίσης ότι δεν θεωρούν δαπανηρές επενδύσεις ως εμπόδιο για τη μετάβαση σε ΑΓ.

Ποια θεωρείτε τα κύρια εμπόδια για την εφαρμογή της αναγεννητικής γεωργίας;

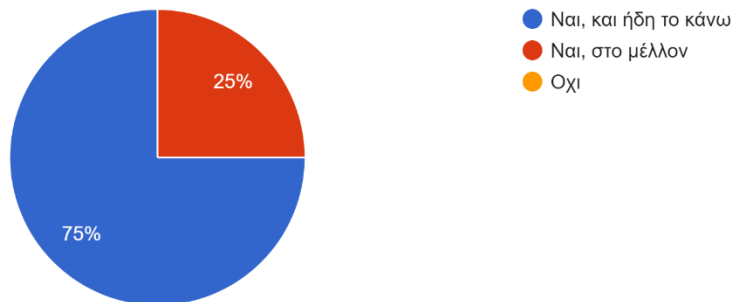

Στάσεις και μαθησιακές ανάγκες για την υιοθέτηση της Αναγεννητικής Γεωργίας

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων γεωργών δήλωσε ότι ήδη εφαρμόζει ΑΓ (3 στους 4 ερωτηθέντες), ενώ οι υπόλοιποι απάντησαν ότι θα ήθελαν να αναλάβουν ΑΓ στο μέλλον. Δεν υπήρξε αρνητική απάντηση σχετικά με το αν θα ήθελαν να αναλάβουν ΑΓ.

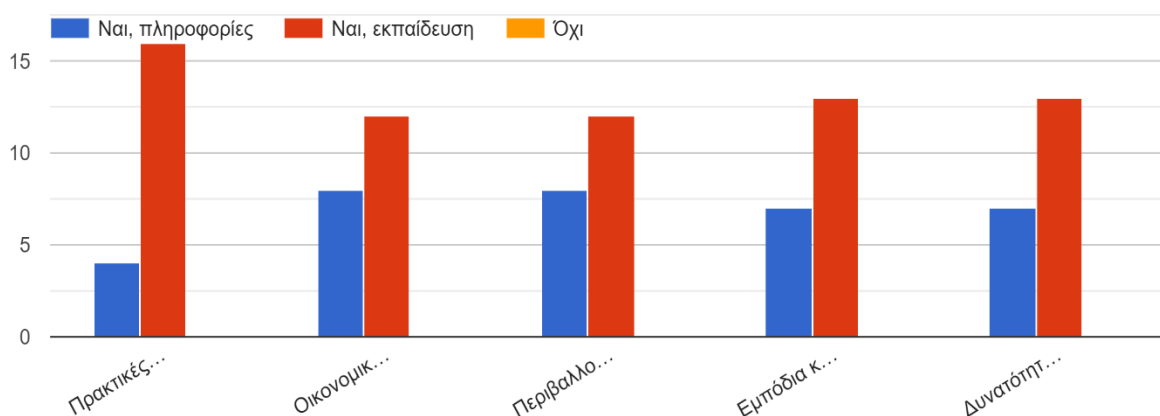
Θα θέλατε να ακολουθήσετε πρακτικές αναγεννητικής γεωργίας; Μόνο μία επιλογή

20 responses

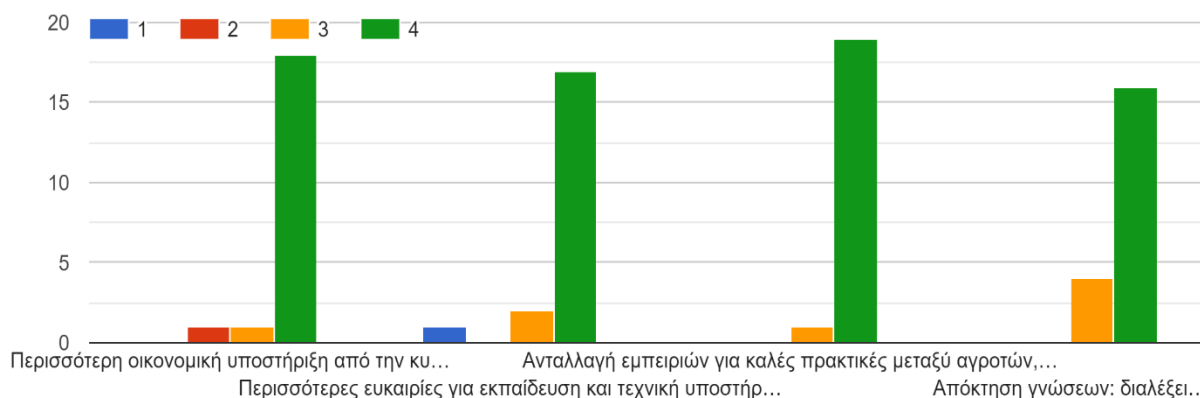
Όλοι οι συμμετέχοντες γεωργοί δήλωσαν ότι θα ήθελαν να λάβουν περαιτέρω πληροφορίες ή κατάρτιση σχετικά με όλες τις διαφορετικές προτεινόμενες πτυχές της εφαρμογής της μετάβασης σε ΑΓ. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι γεωργοί δήλωσαν ότι θα προτιμούσαν να λάβουν κατάρτιση σχετικά με τις τεχνικές της ΑΓ, τα οικονομικά οφέλη της ΑΓ, τα περιβαλλοντικά οφέλη της ΑΓ, τα εμπόδια και τις δυσκολίες της ΑΓ, καθώς και τη δυνητική χρηματοδοτική στήριξη για την εφαρμογή της ΑΓ. Οι υπόλοιπες απαντήσεις αφορούσαν τη λήψη περαιτέρω πληροφοριών.

Θα θέλατε να λάβετε περαιτέρω πληροφορίες και εκπαίδευση για τα ακόλουθα θέματα; Μόνο μία επιλογή για κάθε σειρά

Όταν τους ζητείται να επιλέξουν ποιοι από τους προτεινόμενους παράγοντες θα ενισχύσουν τη μετάβαση στην ΥΑ στις δικές τους γεωργικές εκμεταλλεύσεις και σε ποιο βαθμό, η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων γεωργών δήλωσε ότι όλοι οι προτεινόμενοι παράγοντες, δηλαδή περισσότερη οικονομική στήριξη από την κυβέρνηση ή την ΕΕ, περισσότερες ευκαιρίες κατάρτισης και τεχνικής υποστήριξης από εμπειρογνώμονες (π.χ. γεωπόνους), ανταλλαγή ορθών πρακτικών και δικτύωση μεταξύ των γεωργών, καθώς και γνώση μέσω διαλέξεων, εργαστηρίων, διαδηλώσεων κ.λπ., θα ενίσχυαν σε μεγάλο βαθμό τη μετάβαση.

Ποιος από τους παρακάτω παράγοντες θα μπορούσε να ενθαρρύνει την υιοθέτηση των αναγεννητικών γεωργικών πρακτικών στο αγρόκτη... "θα ενθάρρυνε πολύ τη αναγεννητική Γεωργία"

Τέλος, σε μια τελική ανοικτή ερώτηση, οι συμμετέχοντες ενθαρρύνθηκαν να μοιραστούν τυχόν πτυχές της ΑΓ που θεωρούν ότι δεν καλύφθηκαν από το ερωτηματολόγιο ή να επισημάνουν ορισμένες πτυχές που θεωρούν ότι είναι καίριας σημασίας για τη μετάβαση στην ΑΑ. Ένας από τους ερωτηθέντες ανέφερε το ζήτημα της πίεσης από άλλους γεωργούς της περιοχής ως παράγοντα κατά της μετάβασης σε ΑΓ, δηλαδή την κοινωνική πίεση για να μην είναι διαφορετικοί. Ένα άλλο ζήτημα που επισημάνθηκε ήταν το πρόβλημα της διασταυρούμενης μόλυνσης από γειτονικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις που χρησιμοποιούν χημικά προϊόντα όπως φυτοφάρμακα κ.λπ. Επίσης, η έλλειψη πλούσιου κοπροχώματος (compost) και η έλλειψη εργαστηρίων βιολογικών δοκιμών εδάφους αναφέρθηκαν επίσης ως προβλήματα για τους γεωργούς που επιχειρούν τη μετάβαση σε ΑΓ. Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που αναφέρθηκε είναι το γεγονός ότι υπάρχει μόνο μια πολύ μικρή τιμή πριμοδότησης της αναγεννητικής παραγωγής σε σχέση με την παραγωγή από τη συμβατική γεωργία στην Ελλάδα, και αυτό έχει αντίκτυπο στην οικονομική βιωσιμότητα των αναγεννητικών εκμεταλλεύσεων και αποθαρρύνει τους αγρότες από την προσπάθεια μετάβασης. Δηλώθηκε σαφώς ότι η θέσπιση οικονομικών κινήτρων θα προωθούσε έντονα τη μετάβαση στην ΑΓ, ελαχιστοποιώντας τους οικονομικούς κινδύνους για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις.

2.3 Συμπεράσματα

Οι γεωργοί που συμμετείχαν στη διαδικτυακή έρευνα, στην πλειονότητά τους άνδρες, ηλικίας 36-45 ετών και ιδιοκτήτες μικρής γεωργικής εκμετάλλευσης, φαίνεται να εφαρμόζουν ήδη εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας, να διαθέτουν γνώσεις και εμπειρία σε εναλλακτικές μεθόδους και πρακτικές γεωργίας και να γνωρίζουν θέματα όπως η κλιματική αλλαγή και ο αντίκτυπός της στη γεωργία, καθώς και η συμβολή της γεωργίας στην κλιματική αλλαγή. Η ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων γεωργών αποδεικνύεται περαιτέρω από τις απαντήσεις τους που δείχνουν ότι πιστεύουν ότι υπάρχει ανάγκη αναπροσανατολισμού της γεωργίας προκειμένου να συμβάλουν στον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής μέσω εναλλακτικών γεωργικών πρακτικών που μπορούν επίσης να αυξήσουν το εισόδημά τους, και ότι οι συμβατικές μέθοδοι καλλιέργειας δεν είναι βιώσιμες και δεν είναι ο μόνος τρόπος για την παραγωγή επαρκών τροφίμων. Ωστόσο, φαίνεται

επίσης να αναγνωρίζουν ότι υπάρχει γενικό χάσμα γνώσεων μεταξύ των γεωργών σχετικά με τις εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας (π.χ. βιολογικές, αναγεννητικές κ.λπ.) και ότι δεν υπάρχει επαρκής στήριξη όσον αφορά την εκπαίδευση και την κατάρτιση, καθώς και χρηματοδοτική στήριξη.

Αν και στην πλειονότητά τους φαίνεται ότι έχουν ήδη εφαρμόσει τη μετάβαση στην ΑΚ στις δικές τους γεωργικές εκμεταλλεύσεις, έχοντας υιοθετήσει συγκεκριμένες τεχνικές και έχοντας γενικά επίγνωση των οφελών της ΑΓ, αναγνωρίζουν ότι η υιοθέτηση της ΑΓ στην Ελλάδα εξακολουθεί να είναι πολύ χαμηλή, γεγονός που το αποδίδουν σε εμπόδια όπως η έλλειψη τεχνογνωσίας, η έλλειψη οικονομικής στήριξης από το κράτος, η καχυποψία για τα αποτελέσματα, η αναγκασία αλλαγή στις γεωργικές πρακτικές και η οικονομική αβεβαιότητα όσον αφορά το βραχυπρόθεσμο μέλλον. Άλλα σημαντικά ζητήματα που ανέφεραν ως γεωργοί που ήδη εφαρμόζουν ΑΓ σχετίζονται με την κοινωνική πίεση από άλλους γεωργούς στην περιοχή τους, τη διασταυρούμενη μόλυνση από γειτονικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, την έλλειψη καλής ποιότητας κοπροχώματος (compost) και εργαστηρίων βιολογικών δοκιμών εδάφους, καθώς και την πολύ μικρή τιμή πριμοδότησης των προϊόντων της ΑΓ τους στην ελληνική αγορά σε σύγκριση με την τιμή των συμβατικών γεωργικών προϊόντων.

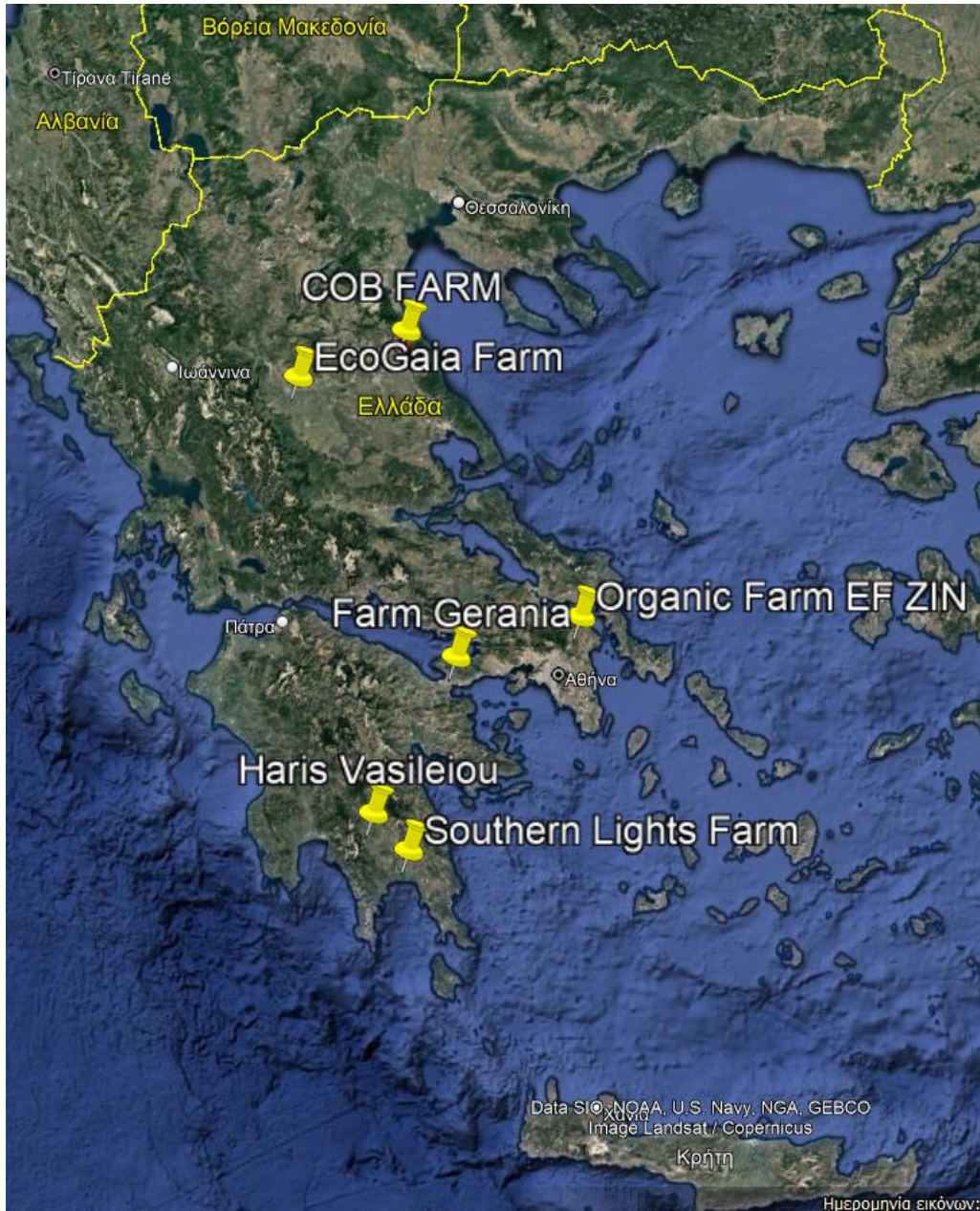
Τέλος, οι απαντήσεις των γεωργών τονίζουν την εκπαίδευση/κατάρτιση των γεωργών ως βασικό στοιχείο για την προώθηση της μετάβασης σε ΑΓ παρόλο που οι περισσότεροι γεωργοί εφαρμόζουν ήδη τεχνικές ΑΓ, εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι να λάβουν κατάρτιση και περισσότερες πληροφορίες σχετικά με όλες τις πτυχές της ΑΓ. Τάσσεται σθεναρά υπέρ της ανταλλαγής ορθών πρακτικών και της δικτύωσης μεταξύ των γεωργών σχετικά με την ΑΓ, καθώς και για περισσότερες ευκαιρίες κατάρτισης και τεχνικής υποστήριξης από εμπειρογνώμονες. Τέλος, θεωρούν ότι η χρηματοδοτική στήριξη από την κυβέρνηση ή την ΕΕ είναι απολύτως αναγκαία για την ενίσχυση της υιοθέτησης της ΑΓ.

Κεφάλαιο 3. Μελέτες περίπτωσης

3.1 Εισαγωγή

Οι μελέτες περίπτωσης που παρουσιάζονται κατωτέρω συλλέχθηκαν μέσω έρευνας με τη χρήση εντύπου ορθής πρακτικής που ζητήθηκε να συμπληρώσουν οι γεωργοί-στόχοι, καθώς και μέσω διαδικτυακών συνεντεύξεων για να δοθεί συνέχεια σε πτυχές που δεν διευκρινίζονται στα έντυπα. Αναγνωρίζεται η συμβολή του έργου Regenerative Farming Greece (RFG - www.regenerativefarminggreece.org) που υλοποιείται από την ΜΚΟ Southern Lights (υλοποιώντας μία από τις ακόλουθες μελέτες περίπτωσης) όσον αφορά τους πόρους των μέσων ενημέρωσης και τις επαφές με τα πιλοτικά αγροκτήματα της αναγεννητικής γεωργίας, καθώς και το Ανοιχτό Αγροτικό Δίκτυο (www.openfarm.gr) όσον αφορά την παροχή ευκαιριών δικτύωσης με τους γεωργούς που υλοποιούν τη μετάβαση στην ΑΓ. Η τοποθεσίες των εκμεταλλεύσεων που περιέλαβαν οι μελέτες περίπτωσης παρουσιάζονται στον χάρτη που ακολουθεί.

3.2 Παρουσίαση μελετών περίπτωσης

Χάρης Βασιλείου

Βίντεο παρουσίασης αγροκτήματος (από τον ιστότοπο του προγράμματος *Regenerative Farming Greece* (<http://regenerativefarminggreece.org/>)

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: Βασιλείου Ανάργυρος – Χαράλαμπος (Χάρης)

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα: Βασιλείου Ανάργυρος – Χαράλαμπος (Χάρης)

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια Λακωνίας, κοντά στη Σπάρτη

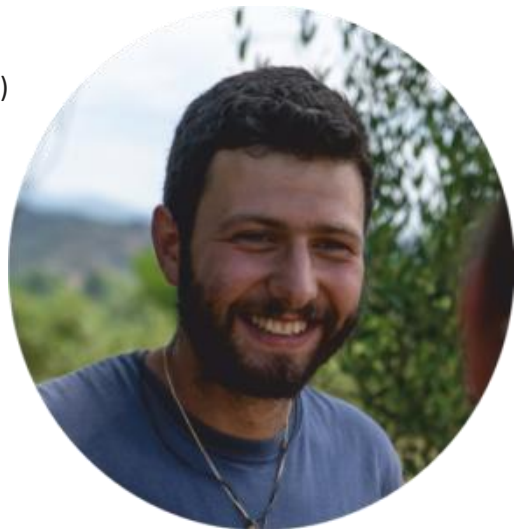
Μέγεθος αγροκτήματος: 4,8 Ha

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 1
- Προσωρινό: 0
- Σχόλια: Το αγρόκτημα διαχειρίζεται μόνος ο ιδιοκτήτης

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες: Ρόδια, ελαιόλαδο, αψιθιά, φασκόμηλο, μέντα, ρίγανη, ξυλεία, σύκα, ροδάκινα, βανίλιες, φραγκοστάφυλλα
- Κτηνοτροφία: Υπάρχει η σκέψη να αφεθούν ζώα στο αγρόκτημα, αρχικά κότες και μοσχάρια.

Το αγρόκτημα

Πηγή: Φωτογραφικό υλικό από τον καλλιεργητή

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας;

Ναι

Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας;

Όχι – 1,5 Ha με ΑΓ

Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται:

- Κλάδεμα
- Καταστροφείας
- Χλωρή λίπανση
- Κόψιμο χορταριών
- Πότισμα

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ρόδια, ελαιόλαδο, αψιθιά, φασκόμηλο, μέντα, ρίγανη, ξύλα

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; 1 χρόνο

Παραγωγή Φασκόμηλου

Πηγή: Φωτογραφικό υλικό από τον καλλιεργητή

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Έψαχνα έναν τρόπο διαφορετικό για την παραγωγή προϊόντων πιο φιλικό προς το περιβάλλον και ταυτόχρονα πιο ενδιαφέροντα από την απλή χρήση λιπασμάτων.

Πώς μάθατε για την Αναγεννητική Γεωργία;

Διαβάζοντας, παρατηρώντας, μιλώντας με τους κατάλληλους ανθρώπους και ακολουθώντας ορθές πρακτικές που ήδη γνώριζα ως γεωπόνος.

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Από το Southern Lights Project με τους συνεργάτες του στο πλαίσιο του προγράμματος Regenerative Farming Greece (<http://regenerativefarminggreece.org/>)

Οικονομική ενίσχυση: Διάφορα ιδρύματα από την ΕΕ χρηματοδότησαν την αγορά των δέντρων.

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Γνώση και εμπειρία σε έναν διαφορετικό τρόπο καλλιέργειας, βιωσιμότητα. Φαντάζομαι το αγρόκτημα να μοιάζει με δάσος, με ψηλά δέντρα, παραγωγικά δέντρα, όπου η κάθε εποχή θα έχει το δικό της φρούτο, λαχανικό, όπου κοιτάξεις θα μπορείς να μαζέψεις κάτι να το φας επιτόπου.
Εμπόδια/δυσκολίες: Η εγκατάσταση έχει γίνει πριν από μόλις ένα χρόνο οπότε δεν έχω αντιμετωπίσει κάποιο εμπόδιο μέχρι στιγμής.

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Αν είσαι αγρότης και ασχολείσαι με αυτό τότε όποια και να είναι η δυσκολία, πάντα υπάρχει μια λύση.

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία;

Δεν έχω αποτελέσματα ακόμα. Αν υπάρξει διαφορά, θα καταγραφεί σε 3 χρόνια. Θεωρώ πως έχω μάθει αρκετά για τον τρόπο αυτό καλλιέργειας τον τελευταίο αυτό χρόνο που ασχολούμαι, σίγουρα υπάρχουν πολλά ακόμα που δεν ξέρω καθώς ο κόσμος αυτός είναι τεράστιος. Ευελπιστώ μέσω της συνεργασίας που έχουμε ξεκινήσει με το ΜΑΙΧ (Μεσογειακό Αγρονομικό Ινστιτούτο Χανίων) στην Κρήτη παίρνοντας δείγματα κάθε χρόνο να βγει επίσης ένα καλό αποτέλεσμα.

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας;

Ναι, και θα προσπαθήσω να το φέρω στα μέτρα μου, δηλαδή όπως με βολεύει εμένα να καλλιεργήσω.

COB FARM

Βίντεο παρουσίασης αγροκτήματος

(Φωτογραφικό υλικό και βίντεο από τον ιστότοπο του προγράμματος *Regenerative Farming Greece* (<http://regenerativefarminggreece.org/>))

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: COB farm

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα:

Χρήστος Κοντομάνος

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια

Θεσσαλίας, Νέσσωνας Λάρισας -

<https://g.page/CobAeiiphoria?share>

Μέγεθος αγροκτήματος: 1,6 Ha (από το οποίο 1,2 Ha ΑΓ)

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 3 άτομα
- Προσωρινό: 0
- Σχόλια: Υπάρχει ένας υπεύθυνος. Μέλη της κοινότητας και εθελοντές μπορεί να εργάζονται στη διάρκεια του έτους

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες: Αμύγδαλα κυρίως, Λαχανικά, Τουρσιά, φρέσκα Βερίκοκα, Σύκα, Κούμαρα, Μήλα, Ρόδια, Κεράσια, Μαρμελάδες και αποξηραμένα φρούτα, Ξυλεία, Φουντούκια, Φυστίκια, Πεκάν, Καρύδια, Φειζόες, Σαμπούκος. Μούσλι στο μέλλον.
- Κτηνοτροφία: Κότες (αυγά) και 1 άλογο

Το αγρόκτημα

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

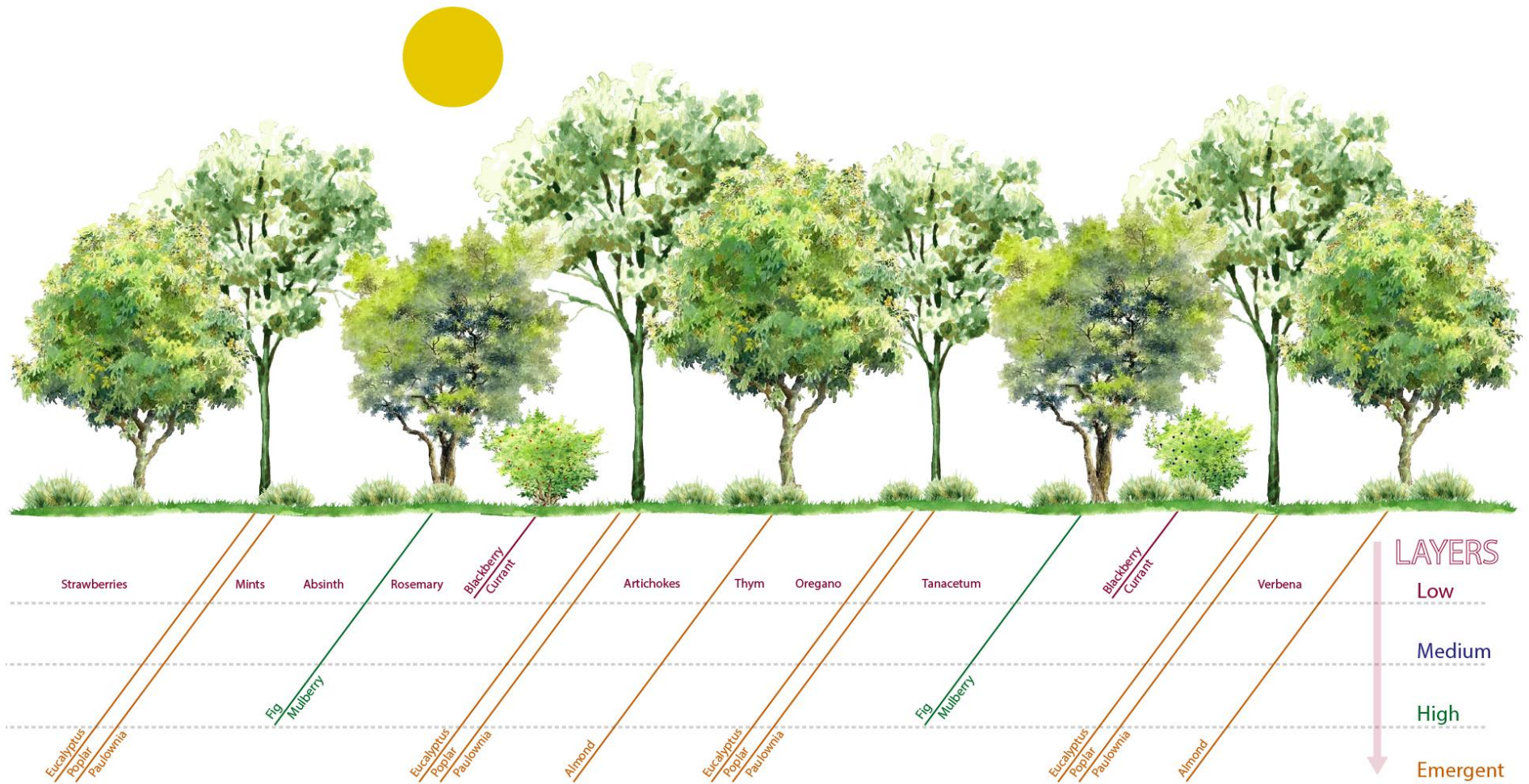
Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται:

- Χλωρή Λίπανση
- Εδαφοκάλυψη
- Αύξηση οργανικής ουσίας
- Αγροδασοπονία
- Ακαλλιέργεια του εδάφους
- Κομποστοποίηση
- Χρήση μικροοργανισμών
- Μη χρήση χημικών και συμβατικών φαρμάκων και λιπασμάτων
- Συγκαλλιέργειες
- Πολυκαλλιέργεια
- Βιοεντατική φύτευση
- Ελαχιστοποίηση άρδευσης
- Ενεργός άνθρακας
- Εναλλαγή καλλιεργειών
- Εφαρμογή αρχών συντροφικής αγροδασοπονίας κ.α.

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Τα παραπάνω.

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; 4 χρόνια

Σχεδιασμός της καλλιέργειας στο πλαίσιο του έργου *Regenerative Farming Greece*

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Αποφοίτησα από τη Σχολή Γεωπονίας αλλά κάτι δεν μου ταίριαζε. Βρήκα την απάντηση κυρίως στον κόσμο της Περιμακουλτούρας, και ειδικότερα σε ένα πιο εξειδικευμένο της πεδίο, την Αναγεννητική Γεωργία. Η Αναγεννητική Γεωργία με προσέλκυσε αμέσως επειδή είναι μια μέθοδος που εφαρμόζεται ήδη σε παγκόσμιο επίπεδο από καλλιεργητές και γεωπόνους, και βασίζεται σε πολύ συγκεκριμένο σύστημα και συγκεκριμένες λύσεις.

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Ανεξάρτητη μελέτη και πειραματισμός στο αγρόκτημα. Ακολούθησε εκπαίδευση από τους Sam Parker Davies και Giuseppe Sannicandro.

Οικονομική ενίσχυση: Οικονομική στήριξη για τον αμυγδαλώνα από το πρόγραμμα Regenerative Farming Greece (<http://regenerativefarminggreece.org/>). Για το Συντροφικό Αγροδοασπονικό σύστημα δεν υπήρξε οικονομική στήριξη.

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Αναγέννηση οικοσυστημάτων, οικονομία φυσικών πόρων, βιοποικιλότητα, αύξηση γονιμότητας εδαφών και κατακράτησης νερού σε αυτά, ενίσχυση μικροπανίδας στο έδαφος, θρεπτική και γευστική υπεροχή των προϊόντων, μειωμένα έξοδα παραγωγής, κατακράτηση διοξειδίου του άνθρακα στο έδαφος, πιο ισορροπημένες θερμοκρασίες.

Εμπόδια/δυσκολίες: Δεν υπάρχει πιστοποίηση, αυξημένη εργασία (στο συγκεκριμένο σχεδιασμένο σύστημα), δυσκολίες δήλωσης καλλιέργειας και αντίστοιχα αποζημίωσης σε περίπτωση αγροδοασπονίας, δεν υπάρχουν επιδοτήσεις, δεν υπάρχει γνώση και βοήθεια από κρατικούς φορείς, δεν υπάρχουν (πολλά) ώριμα παραδείγματα και ειδικοί στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν πολλές τεχνολογίες και μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στην αναγεννητική γεωργία.

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Εντατική έρευνα, μελέτη και πειραματισμός. Είναι διαφορετικό το να θέλεις απλά να το δοκιμάσεις στο χωράφι σου για να δεις το οικοσύστημα να αναγεννιέται, από το να είσαι οικονομικά βιώσιμος με προτεραιότητα την αναγέννηση του οικοσυστήματος. Χρειάζεται πολλή γνώση, σκέψη και διαχείριση για να εφαρμόσει κανείς τέτοια συστήματα, τί θα φυτέψεις, πότε και γιατί.

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία;

Στην Ελλάδα η Αναγεννητική Γεωργία ακόμα υπολείπεται αρκετά από πλευράς μεθόδευσης πρακτικών και ανοίγματος της αγοράς με αναγνώριση και πιστοποίηση. Η Αναγεννητική Γεωργία ωστόσο είναι το μέλλον της αγροτικής παραγωγής.

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας;

Ναι. Δουλεύουμε πολύ με την παρατήρηση. Τα συστήματά μας είναι δυναμικά. Προσαρμοζόμαστε με αλλαγές και βλέπουμε τι δουλεύει καλά και τι όχι. Στο μέλλον σκοπεύουμε να μηχανοποιήσουμε περισσότερο την παραγωγή.

Αγρόκτημα EcoGaia

[Βίντεο παρουσίασης αγροκτήματος](#)

(Φωτογραφικό υλικό και βίντεο από τον ιστότοπο του προγράμματος *Regenerative Farming Greece* (<http://regenerativefarminggreece.org/>))

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: EcoGaia Farm

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα:

Αλέξανδρος Καρατζάς

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια Θεσσαλίας,

Τρίκαλα -

<https://www.google.com/maps/place/EcoGaia+Farm/@39.5773676,21.7734419,15z/data=!4m5!3m4!1s0x0:0x8edbc370402ad57e!8m2!3d39.5779294!4d21.7918807>

Μέγεθος αγροκτήματος: 0.7 Ha

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 4
- Προσωρινό: 2
- Σχόλια: Τα μέλη του προσωπικού είναι όλα μέλη της οικογένειας

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες: Ρεβύθια, Φακές, Σιτηρά, Εποχιακά λαχανικά, Οπωροφόρα δένδρα, Αμυγδαλιές, Καρυδιές
- Κτηνοτροφία: Κότες

Το αγρόκτημα

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Όχι, δεν
εφαρμόζουμε ακόμα αναγεννητική γεωργία στο κτήμα με τα ακρόδρυα.

Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται:

- Syntropic garden
- Alley cropping

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας;

Όλα εκτός από τους ξηρούς καρπούς

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; 1 έτος

Σχεδιασμός της καλλιέργειας στο πλαίσιο του έργου *Regenerative Farming Greece* με την τεχνική *alley crops* – στις δενδροστοιχίες προστίθενται παραγωγικά δένδρα και θάμνοι που εκτός της παραγωγής καρπών παρέχουν και σημαντικά οφέλη στο οικοσύστημα, ενώ στα κενά (οι διαστάσεις των οποίων καθορίζονται από το μέγεθος του τρακτέρ που χρησιμοποιείται) φυτεύονται σιτηρά και όσπρια.

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Εδώ και πολλά χρόνια ασχολούμαστε με αγροοικολογικές μεθόδους καλλιέργειας. Θέλαμε να επαναφέρουμε τις γεύσεις που έχουν χαθεί και να κάνουμε μια αλλαγή για να μπορούμε να καλλιεργούμε και τα επόμενα χρόνια. Κάναμε το βήμα προς την Αναγεννητική Γεωργία με το έργο Regenerative Farming Greece με τη βοήθεια του Southern Lights, έχοντας δει τη δουλειά της ομάδας σχεδιασμού αλλά και έχοντας επισκεφτεί αγροκτήματα στο εξωτερικό για να δούμε παραδείγματα εφαρμογής της αναγεννητικής γεωργίας.

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Στο πλαίσιο του έργου Regenerative Farming Greece, λάβαμε κατάρτιση από τους φορείς του έργου Southern Lights, Regen και Permalab. Επίσης ηλεκτρονικά παρακολουθήσαμε Jean Martin Fortier Masterclass Jardinier Maraicher και σε βιβλίο Richard Perkins (Regenerative Agriculture). Έχουμε διαβάσει αρκετά αλλά σίγουρα έχουμε πολλά ακόμη να μάθουμε από όσους λειτουργούν αυτό το μοντέλο αλλά και μέσω της παρατήρησης στο αγρόκτημα.

Οικονομική ενίσχυση: Ναι, τα δέντρα που φυτεύτηκαν στο πλαίσιο του έργου Regenerative Farming Greece.

Από την επίσκεψη των ειδικών στο πλαίσιο του έργου Regenerative Farming Greece

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Τα οφέλη θα αναδειχθούν κατά την επόμενη τριετία. Σκοπός του σχεδιασμού είναι η αναγέννηση της βιοποικιλότητας που θα έχει ως αποτέλεσμα αφενός την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και αφετέρου την οικονομική βιωσιμότητα του αγροκτήματος.

Εμπόδια/δυσκολίες: Συναντήσαμε αρκετές δυσκολίες, αλλά ήταν αναμενόμενες αφού το μικροκλίμα και το τοπικό οικοσύστημα δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα (έντομα, πουλιά). Επίσης, το ποτιστικό σύστημα είναι άλλο ένα έξοδο που θα πρέπει να καλύψουμε. Τέλος, απαιτείται επιπλέον εργασία.

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Οι δυσκολίες δεν έχουν ξεπεραστεί ακόμα.

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία;

Ακόμα είναι πολύ νωρίς για να έχουμε αποτελέσματα.

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας;

Ναι. Ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί η υλοποίηση του σχεδιασμού, οπότε με την ολοκλήρωση αναμένονται και αλλαγές στις πρακτικές.

Αγρόκτημα «Γερανία»

Βίντεο παρουσίασης αγροκτήματος

(Φωτογραφικό υλικό και βίντεο από τον ιστότοπο του προγράμματος *Regenerative Farming Greece* (<http://regenerativefarminggreece.org/>))

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: ΑΓΡΟΚΤΗΜΑ «Γερανία»

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα: Γεώργιος Φούφας

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια Πελοποννήσου, Λουτράκι

<https://goo.gl/maps/n4i3G9shunXbWrnx8>

Μέγεθος αγροκτήματος: 1 Ha

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 1 άτομο (ιδιοκτήτης)
- Προσωρινό: 2-8 άτομα (κατά το τελευταίο έτος και μόνο, κατά περιόδους και χωρίς σταθερή συχνότητα)
- Σχόλια: Ο αριθμός του προσωρινού προσωπικού εξαρτάται από τον αριθμό των εθελοντών που φιλοξενούνται στο αγρόκτημα

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες: Τα κύρια προϊόντα είναι τα εξής:
  1. Ελιά –ελαιόλαδο
  2. Αμπέλια- επιτραπέζια σουλτανίνα, μούστος, πετιμέζι, ξερή σταφίδα
  3. Βερίκοκα : νωπά ή αποξηραμένα
  4. Αχλάδια: νωπά ή αποξηραμένα
  5. Κηπευτικά εποχής
  6. Κήπος με βότανα

Δευτερεύοντα προϊόντα είναι τα εξής:

1. Αμύγδαλα
2. Καρύδια
3. Ρόδια
4. Δαμάσκηνα
5. Κορόμηλα
6. Goji berry
7. Σύκα
8. Κεράσια

9. Καλλωπιστικά και αυτοφυή

- Κτηνοτροφία: Οικόσιτα ζώα, όχι για κτηνοτροφική εκμετάλλευση

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας;	Ναι
Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας;	Το μεγαλύτερο μέρος του

Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται:

- Συγκαλλιέργεια συντροφικών φυτών, δένδρων και θάμνων
- Εναλλαγή καλλιεργειών με χρήση αμειψισποράς και αγρανάπαυσης
- Ακαλλιέργεια- μη χρήση γεωργικών μηχανημάτων κατεργασίας εδάφους
- Χρήση ψυχανθών, νησίδες αυτοφυούς βλάστησης, χρήση βοτανικής αξίας φυτών ως εντομοαπωθητικών ή/και βελτιωτικών εδάφους
- Παρασκευή οργανικής ουσίας και χρήσης της ως εδαφοβελτιωτικό
- Εδαφοκάλυψη (συστηματική) τους ζεστούς μήνες
- Βέλτιστη χρήση της άρδευσης (στάγδην)
- Σχεδόν μηδενικές εισροές στους τομείς φυτοπροστασίας και λίπανσης-θρέψης
- Εναρμόνιση των γεωργικών πρακτικών μέσα από τη βιοδυναμική διαδικασία (Κύκλος της σελήνης)
- Ενδελεχής ενδοσκόπηση των γεωργικών πρακτικών μέσα από την διαδικασία της καλλιέργειας του ίδιου του ανθρώπου που γεωργεί διατηρώντας την αμφίδρομη φυσική σχέση γης και ανθρώπου, εφαρμόζοντας ενεργειακές πρακτικές της παραδοσιακής Ταοϊστικής φιλοσοφίας, όπως εναρμόνιση των ποιοτήτων yin & yang, εξισορρόπηση των πέντε στοιχείων κλπ.

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Όλα τα προϊόντα

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; 26 χρόνια

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Άρχισα πριν από 35 χρόνια όταν αποφάσισα να κάνω οικολογική γεωργία ακολουθώντας τα πρότυπα του Steiner για βιολογική γεωργία, και συνάντησα τη φιλοσοφική άποψη περί καλλιέργειας της γης από τον Masanobu Fukuoka, εμπνευστή της φυσικής καλλιέργειας, μητέρας της οργανικής και της αναγεννητικής γεωργίας. Καλλιεργούμε για να θεραπεύουμε τους εαυτούς μας με την τροφή που γίνεται το φάρμακό μας, και από την άλλη πλευρά θεραπεύουμε τη γη και συνδεόμαστε μαζί της, έχοντας έτσι μια αμφίδρομη σχέση.

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Ναι, στοιχεία της ΑΓ υπήρξαν σε μαθήματα στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών όπου και φοίτησα, και επίσης μέσω σεμιναρίων από διάφορους φορείς της οικολογικής γεωργίας, όπως ο ιστορικός Σύλλογος Οικολογικής Γεωργίας Ελλάδος –

Σ.Ο.Γ.Ε. (στον οποίο υπήρξα γραμματέας και υπεύθυνος των γεωπόνων ελεγκτών κ επιβλέπων του οργανισμού πιστοποίησης βιολογικών προϊόντων την οποία υπηρέτησα επαγγελματικά ως γεωπόνος και με εντατική ατομική ενασχόληση), και το IFOAM - <https://www.ifoam.bio/>

Οικονομική ενίσχυση: Δεν υπήρξε οικονομική ενίσχυση για να ξεκινήσει το αγρόκτημα με την ΑΓ. Οικονομική στήριξη υπήρξε από το έργο Regenerative Farming Greece με τη συμμετοχή του οργανισμού «The Southern Lights», μέσω του οποίου φυτεύτηκε ένας αριθμός φυτών.

Ο σχεδιασμός του αγροκτήματος για την εφαρμογή ΑΓ στο πλαίσιο του έργου Regenerative Farming Greece

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Υπήρξαν ψυχικά, πνευματικά και υλικά οφέλη.

Εμπόδια/δυσκολίες: Εδαφοκλιματικές συνθήκες – κλιματική αλλαγή, υδρολογικές απαιτήσεις, ευρύτερο αστικό περιβάλλον – βιομηχανική περιοχή, έλλειψη υλικοτεχνικών υποδομών, κοινωνικοί παράγοντες

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Οι δυσκολίες έχουν αντιμετωπιστεί σε ένα βαθμό και έχουν ίσως δρομολογηθεί κάποιες λύσεις.

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία; Ναι, και είμαστε σε διαρκή αναζήτηση αιφόρων λύσεων με διαρκή εναρμόνιση με τις κλιματικές εξελίξεις.

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας; Ναι. Η Αναγεννητική Γεωργία είναι μια δυναμική διαδικασία όπου οι αλλαγές, μικρές ή μεγάλες, συμπεριλαμβάνονται στον κύκλο της ανέλιξης.

Βιολογικό αγρόκτημα ΕΥ ΖΗΝ

Βίντεο: <https://bioktima.gr/wp-content/uploads/2020/09/Video-2-HD-1080p-1.mov>

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: Βιολογικό αγρόκτημα ΕΥ ΖΗΝ

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα: Σπύρος Τσαγκαράτος

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια Αττικής, <https://goo.gl/maps/RRyTYXSgqY462paJ8>

Μέγεθος αγροκτήματος: 2,3 Ha

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 2
- Προσωρινό: 2
- Σχόλια: Απασχολείται μόνιμα ένας εργαζόμενος και οι ιδιοκτήτες και εποχιακά ακόμη δυο τους καλοκαιρινούς μήνες

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες: Εποχιακά λαχανικά και σπρωφόρα δέντρα
- Κτηνοτροφία:

Το αγρόκτημα

Πηγή: www.bioktima.gr

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται: Βιολογική – βιοδυναμική γεωργία

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Όλα τα προϊόντα του αγροκτήματος

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; 4 χρόνια

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Η έμπνευση από το κίνημα της Βιοδυναμικής Γεωργίας

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Ναι, μέσω ειδικών σεμιναρίων βιοδυναμικής γεωργίας

Οικονομική ενίσχυση: Όχι

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Καλύτερες τιμές πώλησης των προϊόντων, ανώτερης ποιότητας προϊόντα, αειφόρα διαχείριση πόρων (θρεπτικά στοιχεία, νερό), και αντοχή των καλλιεργειών σε ασθένειες, εντομολογικές προσβολές και αβιοτικούς παράγοντες.

Εμπόδια/δυσκολίες: Δυσκολία στην εύρεση κατάλληλου και υγιούς πολλαπλασιαστικού υλικού, αυξημένο κόστος εργασίας για την αντιμετώπιση προκλήσεων (ζιζανιοκτόνα), αυξημένο κόστος φυτοπροστασίας (ακριβότερα φυτοπροστατευτικά σκευάσματα).

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Εφαρμογή εδαφοκάλυψης, ιδιοπαραγόμενα σκευάσματα φυτοπροστασίας (compost tea, φυτικά εκχυλίσματα κλπ.), συνεχής βελτίωση της ευρωστίας των φυτών λόγω αύξησης της οργανικής ουσίας του εδάφους, σταδιακή εγκατάσταση οικοσυστήματος ωφέλιμων οργανισμών που ελέγχουν τις προσβολές (βιολογική καταπολέμηση).

Εφαρμογή εδαφοκάλυψης. Πηγή: www.bioktima.gr

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία; Ναι

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας; Ναι, με συνεχή αναζήτηση νέων μεθόδων σε αυτή την κατεύθυνση.

Οι ιδιοκτήτες. Πηγή: www.bioktima.gr

Η πιλοτική φάρμα του Southern Lights

Γενικές πληροφορίες

Όνομασία: The Southern Lights pilot farm

Όνομα και επώνυμο του συμμετέχοντα: Sheila Darnos

Τοποθεσία: Ελλάδα, Περιφέρεια Πελοποννήσου, Σκάλα Λακωνίας

Μέγεθος αγροκτήματος: 1,4 Ha

Προσωπικό:

- Μόνιμο προσωπικό: 0
- Προσωρινό: 1-2 άτομα
- Σχόλια: Δεν χρειάζεται κάποιος να εργάζεται σε μόνιμη βάση στο κτήμα. Εποχιακά απασχολείται προσωπικό 1-2 ατόμων.

Κύρια προϊόντα του αγροκτήματος:

- Γεωργικές καλλιέργειες:
Τα προϊόντα του αγροκτήματος είναι τα εξής:
  - Βατόμουρα
  - Goji berries
  - Πορτοκάλια
  - Λεμόνια
  - Λάιμ
  - Μανταρίνια
  - Ροδάκινα
  - Δαμάσκηνα
  - Μούσμουλα
  - Ελιές
  - Σύκα
  - Αχλάδια
  - Μήλα
- Κτηνοτροφία: Όχι

Τρέχουσες πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας

Εφαρμόζει το αγρόκτημα πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Καλλιεργείται όλο το αγρόκτημα με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Ναι

Πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας που εφαρμόζονται:

Εφαρμόζονται πρακτικές αγροδοασοπονίας. Κυριότερες πρακτικές είναι οι εξής:

- Διαδοχική φύτευση με συνδυασμό δέντρων ή φυτών που ζουν περισσότερο με αυτά που έχουν μικρότερη διάρκεια ζωής, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των φυτών σε κάθε φάση της ζωής τους. Στο δάσος, ένα νέο δέντρο που έχει πρόσφατα βλαστήσει συνήθως αναπτύσσεται κάτω από άλλα δέντρα, χόρτα ή θάμνους, αλλά σπάνια εκτίθεται στον ήλιο και στον άνεμο. Όταν το δέντρο μεγαλώνει, ξεπερνάει το θάμνο που τον προστατεύει όσο ήταν νέο. Αυτός ο θάμνος από την άλλη φέρνει γονιμότητα στο έδαφος μέσω της αποσύνθεσης της οργανικής του ύλης. Με την αύξηση της γονιμότητας η πολυπλοκότητα του συστήματος (δάσους) αυξάνεται.
- Συγκαλλιέργεια, με την ενσωμάτωση και φυτών που υποστηρίζουν άλλα δέντρα, εκτός από φυτά και δέντρα με σκοπό την πώληση των καρπών τους ή των φύλλων τους. Σε όλο το αγρόκτημα μπορείτε να βρείτε μουριές, συκιές, ακακίες και πολλά άλλα φυτά, των οποίων η λειτουργία είναι να στηρίξουν το σύστημα με την παροχή οργανικής ύλης, που γίνεται διαθέσιμη με εντατικό και συχνό κλάδεμα ή με την δέσμευση του αζώτου από την ατμόσφαιρα και προσφέροντάς το σε άλλα φυτά και δέντρα. Επιπλέον, θα μπορούσαν να προσφέρουν βίοτοπο για τους θηρευτές επιβλαβών οργανισμών και, κατά συνέπεια, να συμβάλλουν σε ένα ισορροπημένο οικοσύστημα.
- Αναγέννηση του εδάφους μέσω της φύτευσης δέντρων που παράγουν πολλή οργανική ύλη και δεν ενοχλούνται από το εντατικό κλάδεμα, και του τεμαχισμού των κλαδεμάτων που αφήνονται στο έδαφος για να το εμπλουτίσουν.

Ποιες καλλιέργειες/προϊόντα παράγονται με πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Όλα

Για πόσο καιρό εφαρμόζετε πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας; Το κτήμα από το 1985 εφαρμόζει προωθημένη βιολογική καλλιέργεια, με εφαρμογή πρακτικών όπως η χλωρή λίπανση, θρυμματισμό των κλαδιών και εισαγωγή στο έδαφος, και ανάπτυξη της βιοποικιλότητας αλλά σε μικρότερο βαθμό από σήμερα. Εδώ και 7 χρόνια εφαρμόζονται συστηματικά πρακτικές Αναγεννητικής Γεωργίας.

Έναρξη και κίνητρο για εφαρμογή της Αναγεννητικής Γεωργίας

Απόφαση/Κίνητρο: Παρατηρήσαμε ότι στο αγρόκτημά μας, το δάσος άρχισε να μεγαλώνει ενώ στα καμένα βουνά, μετά από 11 ολόκληρα χρόνια, το δάσος φαίνεται να μην επιστρέφει. Αυτό μας

έκανε να σκεφτούμε. Ήμασταν τυχεροί που στο 35 ετών βιολογικό αγρόκτημά μπορούσαμε να παρατηρήσουμε πώς μεγαλώνει ένα δάσος και ευτυχώς, σκοντάψαμε πάνω στους όρους βρώσιμο δάσος, αγροδασοπονία και αναγεννητική γεωργία. Και το ταξίδι μας ξεκίνησε. Στην ουσία ήταν το ίδιο το αγρόκτημα που από μόνο του έκανε τη μετάβαση στην αγροδασοπονία, καθώς πολλά από τα υποστηρικτικά είδη όπως οι συκιές και οι μουριές αναπτύχθηκαν χωρίς παρέμβαση. Εμείς απλά παρατηρήσαμε αυτή την εξέλιξη και συνειδητοποιήσαμε για ποιο λόγο έγινε και κατά πόσο αυτό είναι ωφέλιμο. Στη συνέχεια το υποστηρίξαμε συστηματικά και είδαμε πώς μπορούμε να το διαχειριστούμε σαν εκμετάλλευση.

Εκπαίδευση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία: Εκπαιδεύτηκα σε Σεμινάρια στο εξωτερικό από ΜΚΟ που προσέφεραν εκπαίδευση στην Αναγεννητική Γεωργία (Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία, Πορτογαλία)

Οικονομική ενίσχυση: Όχι

Αποτελέσματα Αναγεννητικής Γεωργίας

Οφέλη: Δουλεύουμε σε ένα αγρόκτημα με πολλή βιοποικιλότητα, κάτι που έχει και θεραπευτικό χαρακτήρα για εμάς. Η γεωργική μας εκμετάλλευση είναι πιο ανθεκτική, και το γεγονός ότι μπορούμε να εμπορευόμαστε πολλά προϊόντα κατά τη διάρκεια του χρόνου μας δίνει μια οικονομική ασφάλεια και μειώνει την ανασφάλεια και στο στρες. Επίσης δίνονται και άλλες δυνατότητες βιοπορισμού όπως ο τουρισμός – αν και δεν έχουμε ακόμα κινηθεί σε αυτή την κατεύθυνση, πιστεύουμε πως υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες σε αυτή την κατεύθυνση.

Επίσης, η ενασχόληση με μοντέλα όπως η Αναγεννητική Γεωργία έχει και προσωπικά αλλά και κοινωνικά οφέλη για τον παραγωγό. Σε αυτά περιλαμβάνονται η προσωπική ικανοποίηση που νοιώθει ο συνειδητοποιημένος παραγωγός επειδή συνεισφέρει στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και την προστασία του περιβάλλοντος και η αναγνώριση της συμβολής του, παράλληλα με τα οφέλη της δικτύωσης και της συμμετοχής σε δίκτυα ανθρώπων με την ίδια φιλοσοφία. Είναι σαν να ανήκεις σε μια μεγάλη οικογένεια ανθρώπων που θα σε βοηθήσουν σε μια δύσκολη στιγμή. «Και να καεί το κτήμα μου, που λέει ο λόγος, ξέρω ότι μπορώ να πάω οπουδήποτε αλλού».

Επειδή το αγρόκτημα είναι πρωτοποριακό και αποτελεί καλή πρακτική, διοργανώνονται εκπαιδευτικές εκδηλώσεις στο πλαίσιο έργων του Προγράμματος Erasmus+ με τη συμμετοχή κυρίως youth workers από όλη την Ευρώπη. Επίσης κατά τη διάρκεια του έτους το αγρόκτημα δέχεται επισκέπτες είτε αυθημερόν είτε για περισσότερο χρόνο (μέχρι και μήνες) προκειμένου να μάθουν. Το αγρόκτημα δεν έχει κάποια οικονομική απολαβή από αυτές τις δράσεις. Σε ότι αφορά τη συμμετοχή εθελοντών, είναι αναγκαία κάποια

αναδόμηση επειδή δεν είναι βιώσιμο – δεν μπορούν πρακτικά να συνεισφέρουν στο αγρόκτημα, ενώ αντίθετα καταναλώνονται πόροι για τη συμμετοχή τους (ανθρώπινο δυναμικό, ενέργεια, κλπ.).

Εμπόδια/δυσκολίες: Κυριότερη δυσκολία είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας και ειδικών (γεωπόνων) στην Ελλάδα που μπορούν να βοηθήσουν στη μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία, με αποτέλεσμα να πρέπει να αναζητηθούν πληροφορίες/λύσεις στο εξωτερικό από τους ίδιους τους παραγωγούς. Επίσης, δεν υπάρχουν άλλοι παραγωγοί στην περιοχή που να εφαρμόζουν ΑΓ ώστε να μοιραζόμαστε προβληματισμούς και να πειραματιζόμαστε μαζί για να βρούμε λύσεις. Σε ότι αφορά τη διάθεση των προϊόντων ΑΓ στους καταναλωτές, θα πρέπει και στην Ελλάδα να ακολουθήσουμε το παράδειγμα άλλων χωρών όπως η Γαλλία, όπου οι παραγωγοί ΑΓ δεν διαθέτουν τα προϊόντα τους σε χονδρέμπορους, αλλά απευθείας σε συνειδητοποιημένους καταναλωτές (Community Supported Agriculture).

Πώς έχουν ξεπεραστεί οι δυσκολίες (αν έχουν ξεπεραστεί): Με εκπαίδευση-κατάρτιση στο εξωτερικό και πειραματισμούς στο αγρόκτημα προκειμένου να βλέπουμε τί έχει αποτέλεσμα και τί όχι.

Είστε ευχαριστημένος γενικά με την Αναγεννητική Γεωργία; Ναι

Σκοπεύετε να συνεχίσετε την Αναγεννητική Γεωργία στο αγρόκτημά σας; Ναι

Το Southern Lights συμμετέχει ως εταίρος σε ένα σημαντικό project για την προώθηση της Αναγεννητικής Γεωργίας στην Ελλάδα. Το έργο ξεκίνησε το 2021 με σκοπό να φέρει την Αναγεννητική Γεωργία στην Ελλάδα και έχει δημιουργήσει 6 πιλοτικά αγροκτήματα σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας και με διαφορετικές καλλιέργειες, ενώ προσφέρει μέσω της ιστοσελίδας του www.regenerativefarminggreece.org σημαντικό υλικό πληροφόρησης και εκπαίδευσης για την Αναγεννητική Γεωργία. Το έργο φιλοδοξεί να συνεχιστεί στο μέλλον, «μέχρι να γίνει από όλους η μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία». Επόμενο βήμα του έργου είναι η προώθηση και διάχυση της τεχνογνωσίας σχετικά με την ΑΓ μέσω Σεμιναρίων και τοπικών ομάδων μάθησης, αλλά και της λειτουργίας μιας πλατφόρμας με εκπαιδευτικά βίντεο. Σε ένα επόμενο βήμα, είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός δικτύου που θα περιλαμβάνει εκτός των παραγωγών και ερευνητές, φορείς λήψης αποφάσεων και δημιουργία πολιτικών στον αγροτικό τομέα, εκπαιδευτικούς φορείς, εμπόρους κλπ. ώστε να βρεθούν λύσεις από κοινού για την προώθηση της ΑΓ στην Ελλάδα, όπως π.χ. στο θέμα της διάθεσης των προϊόντων στους καταναλωτές.

Θα θέλαμε να αποφύγουμε την υιοθέτηση ενός μοντέλου πιστοποίησης στα προϊόντα ΑΓ, καθώς η πιστοποίηση ανεβάζει το κόστος χωρίς λόγο και θα δημιουργούσε προβλήματα. Προτιμάμε να φέρουμε τον καταναλωτή κοντά στον παραγωγό ώστε να υπάρχει μια απευθείας σχέση και ανατροφοδότηση που θα βοηθούσε αμφότερους.

3.3 Συμπεράσματα

Οι μελέτες περίπτωσης που παρουσιάστηκαν παραπάνω χρησιμεύουν ως παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο η μετάβαση στην αναγεννητική γεωργία μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες τοποθεσίες σε όλη την Ελλάδα, με διαφορετικές καλλιέργειες και σε διαφορετικά πλαίσια όσον αφορά τις κλιματικές συνθήκες. Στην πραγματικότητα, 5 από τις 6 μελέτες περίπτωσης που παρουσιάστηκαν είναι πιλοτικές εκμεταλλεύσεις που περιλαμβάνονται στο έργο Regenerative Farming Greece και επιλέχθηκαν ειδικά για να δοκιμάσουν την ΑΓ σε διάφορες περιπτώσεις και να προωθήσουν περαιτέρω τα αποτελέσματα της αναγεννητικής γεωργίας στην Ελλάδα.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι γεωργοί των παραπάνω μελετών περίπτωσης είχαν ήδη αυξημένη ευαισθητοποίηση σχετικά με την κλιματική αλλαγή, τον αντίκτυπο της συμβατικής γεωργίας στο περιβάλλον και τα ίδια τα προϊόντα, καθώς και τους περιορισμούς της συμβατικής γεωργίας όσον αφορά την οικονομική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα, ακόμη και πριν επιχειρήσουν τη μετάβαση στην ΑΓ. Σε πολλές από τις περιπτώσεις οι εκμεταλλεύσεις είχαν ήδη πειραματιστεί και εφαρμόσει εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας (π.χ. βιολογική γεωργία, βιοδυναμική γεωργία κ.λπ.) πριν στραφούν σε ΑΓ. Αυτή η αυξημένη ευαισθητοποίηση μπορεί να δικαιολογηθεί από το υπόβαθρο των γεωργών· οι περισσότεροι από τους αγρότες που παρουσιάστηκαν παραπάνω έχουν σπουδές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Αγρονομία και, παρόλο που οι σπουδές τους δεν περιέλαβαν εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας όπως η γεωργία διατήρησης ή η ΑΓ, η εκπαίδευσή τους τους βοήθησε να αναπτύξουν μια διερευνητική νοοτροπία και μια βαθύτερη φιλοσοφία για τη σχέση τους με τη γη, και να διαμορφώσουν μια θετική αντίληψη για τη δοκιμή εναλλακτικών μεθόδων καλλιέργειας.

Επιπλέον, ορισμένες από τις εκμεταλλεύσεις που συμπεριλήφθηκαν στις μελέτες περίπτωσης μόλις πρόσφατα επιχείρησαν τη μετάβαση στην ΑΓ μέσω του έργου Regenerative Farming Greece και ανέφεραν ότι είναι πολύ νωρίς για να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με τα οφέλη της μετάβασης, δεδομένου ότι απαιτούνται τουλάχιστον 3-4 έτη για την ολοκλήρωση της διαδικασίας και τη βιώσιμη παραγωγή. Επίσης, ορισμένοι από τους αγρότες όπως ο Χάρης Βασιλείου έχουν επιχειρήσει τη μετάβαση σε ΑΓ σε τμήμα της εκμετάλλευσής τους, ώστε να μπορούν να συγκρίνουν τα αποτελέσματα μεταξύ της ΑΓ και άλλων μεθόδων.

Το ευρύ φάσμα των πρακτικών ΑΓ που εφαρμόζονται στις εκμεταλλεύσεις περιλαμβάνει τη διαδοχική φύτευση, την ενσωμάτωση συντροφικών ειδών, την αμειψισπορά των καλλιεργειών με περιόδους αγρανάπαυσης, την πρακτική χωρίς άροση, τη χρήση ψυχανθών/νησίδων φυσικής βλάστησης για πράσινη λίπανση, τη χρήση βοτανικών φυτών ως εντομοαπωθητικών και/ή βελτιωτικών εδάφους, την παρασκευή οργανικής ύλης και τη χρήση της ως βελτιωτικού εδάφους, την κάλυψη του εδάφους (συστηματική) κατά τους θερμούς μήνες, τη βέλτιστη χρήση της άρδευσης (σταγονοποίηση), σχεδόν μηδενικές εισροές για την προστασία των φυτών και τη λίπανση-διατροφή, την εναρμόνιση των γεωργικών πρακτικών μέσω της βιοδυναμικής διαδικασίας (Κύκλος Σελήνης), την χρήση ενεργού άνθρακα και την εφαρμογή των αρχών της συντροφικής αγροδασοπονίας.

Τα αναφερόμενα οφέλη περιλαμβάνουν οφέλη που σχετίζονται με το περιβάλλον, την οικονομική βιωσιμότητα της εκμετάλλευσης, καθώς και προσωπικά οφέλη για τους γεωργούς. Τα οφέλη για το περιβάλλον περιλαμβάνουν την αύξηση της βιοποικιλότητας, την αναγέννηση του εδάφους και την ενίσχυση της γονιμότητας και της δέσμευσης CO₂, τη μείωση των φυσικών πόρων (νερό) που χρησιμοποιούνται στη γεωργία και την επίτευξη πιο ισορροπημένων θερμοκρασιών. Τα οφέλη που συμβάλλουν στην οικονομική βιωσιμότητα της εκμετάλλευσης περιλαμβάνουν τη διατροφική και γευστική υπεροχή των προϊόντων, το μειωμένο κόστος παραγωγής (λιγότερο χρήση νερού και μειωμένη εισροή λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων), την αντοχή των καλλιεργειών σε ασθένειες, εντομολογικές παρασιτώσεις και αβιοτικούς παράγοντες, τη συνολική ανθεκτικότητα της εκμετάλλευσης και την ικανότητα παραγωγής καθ' όλη τη διάρκεια του έτους συμβάλλοντας στην οικονομική ασφάλεια, καθώς και το άνοιγμα σε άλλες εμπορικές ευκαιρίες, όπως ο αγροτουρισμός. Τα προσωπικά οφέλη για τους γεωργούς τονίστηκαν επίσης από τους συμμετέχοντες, οι οποίοι ανέφεραν ότι η γνώση και η εμπειρία με έναν εναλλακτικό βιώσιμο τρόπο γεωργίας ενισχύουν την προσωπική ανάπτυξη των γεωργών που εργάζονται σε ένα υγιές και ευχάριστο (επίσης θεραπευτικό) περιβάλλον· οι συμμετέχοντες ανέφεραν επίσης νοητικά και ψυχολογικά οφέλη και

μείωση των αισθημάτων άγχους και ανασφάλειας, καθώς και κοινωνικά οφέλη όσον αφορά την αναγνώριση των προσπαθειών τους να συμβάλουν σε ένα πιο βιώσιμο μέλλον και να είναι μέρος μιας ζωντανής κοινότητας ομοϊδεατών αγροτών.

Φαίνεται ότι το βασικό εμπόδιο που αντιμετωπίζουν οι γεωργοί στη διαδικασία μετάβασης στην ΑΓ είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας και υποστήριξης από εμπειρογνώμονες/συμβούλους στην Ελλάδα (π.χ. γεωπόνους). Οι γεωργοί που επιχειρούν τη μετάβαση σε ΑΓ συχνά πρέπει να κάνουν τη δική τους έρευνα και να αναζητήσουν καθοδήγηση στο εξωτερικό, να πειραματιστούν και να μάθουν στην πράξη. Επιπλέον, οι γεωργοί που εφαρμόζουν ΑΓ είναι συχνά οι μόνοι στην περιφέρειά τους που ασχολούνται με ΑΓ και στερούνται στήριξης από άλλους γεωργούς προκειμένου να μοιραστούν τις ανησυχίες τους και να αναζητήσουν από κοινού λύσεις. Ένα πρόσθετο εμπόδιο αφορά τη διάθεση των προϊόντων στην αγορά, δεδομένου ότι δεν υπάρχει πιστοποίηση των προϊόντων ΑΓ και την δυσκολία πριμοδότησης της τιμής διάθεσής τους στην αγορά· οι αγρότες της ΑΓ στην Ελλάδα θα πρέπει να ακολουθήσουν το παράδειγμα άλλων ευρωπαϊκών χωρών και να πωλούν τα προϊόντα τους απευθείας στους καταναλωτές (βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού), ωστόσο αυτό αυξάνει και τον φόρτο εργασίας των αγροτών. Επίσης, δεν υπάρχουν επιδοτήσεις ή άλλα οικονομικά κίνητρα για την ενθάρρυνση της μετάβασης στην ΑΓ, και καμία βοήθεια από τους κρατικούς φορείς.

Συνολικά, παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, όλοι οι γεωργοί που συμμετείχαν στην έρευνα των μελετών περίπτωσης ΑΓ στην Ελλάδα εκφράζουν την πεποίθηση ότι η ΑΓ είναι το μέλλον της γεωργίας και, παρόλο που στην Ελλάδα εξακολουθεί να υστερεί, είναι μόνο θέμα χρόνου ότι περισσότεροι γεωργοί θα αναλάβουν ΑΓ.

Κεφάλαιο 4. Γενικά συμπεράσματα

Τα συνολικά συμπεράσματα που βασίζονται στην επισκόπηση της υιοθέτησης της ΑΓ και των προοπτικών της στην Ελλάδα — συμπεριλαμβανομένων των πορισμάτων των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν με τις οργανώσεις ενδιαφερόμενων μερών, των πορισμάτων της διαδικτυακής έρευνας των γεωργών και των μελετών περίπτωσης της ΑΓ στην Ελλάδα, παρουσιάζονται παρακάτω:

- Παρά το γεγονός ότι ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα παράγει προστιθέμενη αξία πολύ πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ και απασχολεί υψηλό ποσοστό εργατικού δυναμικού, το δυναμικό αυτό σχετικά γηράσκει και στερείται της νοοτροπίας και των ικανοτήτων που απαιτούνται για την στροφή σε νέες και εναλλακτικές γεωργικές μεθόδους που θα ενισχύσουν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα του τομέα. Έτσι, η κατάρτιση των αγροτών, η στήριξή τους μέσω ενός συντονισμένου συμβουλευτικού συστήματος και η ενίσχυση της μεταφοράς της διαθέσιμης τεχνογνωσίας στην παραγωγική διαδικασία, συνιστούν βασικές προτεραιότητες στην Ελλάδα.
- Η Αναγεννητική Γεωργία δεν έχει ακόμη εισαχθεί επαρκώς στη γεωργική πρακτική στην Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα η παρουσία πολλών — σε πολλές περιπτώσεις αλληλεπικαλυπτόμενων — όρων για την περιγραφή διαφορετικών μεθόδων ή πτυχών της βιώσιμης γεωργίας δημιουργεί σύγχυση μεταξύ των αγροτών. Ελάχιστοι ενσυνείδητοι γεωργοί έχουν επιχειρήσει τη μετάβαση σε ΑΓ· πρόκειται για γεωργούς με αυξημένη ευαισθητοποίηση και υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο σε σύγκριση με το προφίλ του μέσου γεωργού στην Ελλάδα.
- Η καθιερωμένη νοοτροπία των Ελλήνων αγροτών, με έμφαση στη μονοκαλλιέργεια και την αύξηση της παραγωγής και όχι στη μείωση του κόστους παραγωγής και σε ένα πιο βιώσιμο μοντέλο παραγωγής, σε σχέση με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν όσον αφορά το μειωμένο εισόδημά τους και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην παραγωγή τους, καθώς και τη γενική έλλειψη νοοτροπίας πρωτοβουλίας, τους εμποδίζει να σκέφτονται μακροπρόθεσμα και να είναι ανοικτοί σε μια εναλλακτική, βιώσιμη γεωργική μέθοδο.
- Η έλλειψη τεχνογνωσίας μεταξύ γεωργών και εμπειρογνομόνων συμβούλων (π.χ. γεωπόνων) σχετικά με την ΑΓ, καθώς και η έλλειψη κινήτρων και οικονομικής στήριξης στους γεωργούς για να συμμετάσχουν στη μετάβαση σε ΑΓ (που θα παρείχε οικονομική ασφάλεια κατά την περίοδο ΤΩΝ 3-4 ετών της μετάβασης), αποτελούν σημαντικά εμπόδια για την ευρύτερη εξάπλωση της ΑΓ στην Ελλάδα. Πρόσθετα εμπόδια είναι οι πιέσεις από το κοινωνικό περιβάλλον και από άλλους γεωργούς, η επιμόλυνση των εκμεταλλεύσεων ΑΓ από γειτονικές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, η έλλειψη υποδομών για τη στήριξη της ΑΓ (ποιοτικό compost, εργαστήρια βιολογικών δοκιμών εδάφους) και η μικρή τιμή πριμοδότησης των προϊόντων ΑΓ στην αγορά.
- Τα οφέλη της ΑΓ που αναγνωρίζονται αφορούν:
  - Την περιβαλλοντική βιωσιμότητα: Καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής μέσω της αναγέννησης του εδάφους και της αύξησης της δέσμευσης του CO₂, της ενίσχυσης της βιοποικιλότητας, της μείωσης της χρήσης των φυσικών πόρων (νερό, ενέργεια), των πιο ισορροπημένων θερμοκρασιών και της ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων της γεωργίας στο περιβάλλον μέσω της εξάλειψης της ρύπανσης του εδάφους και των υδάτων με απόβλητα.
  - Την οικονομική βιωσιμότητα: Διατροφική και γευστική υπεροχή των προϊόντων που οδηγούν σε πριμοδότηση τιμών, μείωση του κόστους παραγωγής μέσω της

μείωσης των εισροών (φυτοφάρμακα, λιπάσματα, νερό), ανθεκτικότητα των καλλιεργειών σε ασθένειες και εντομολογικές παρασιτώσεις, οικονομική ασφάλεια μέσω εμπορίας προϊόντων καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, αύξηση της ζήτησης στην αγορά προϊόντων ΑΓ, ευκαιρίες ανάπτυξης συμπληρωματικών δραστηριοτήτων όπως υπηρεσίες αγροτουρισμού και κατάρτισης που μπορούν να συμβάλλουν στο αγροτικό εισόδημα.

- Προσωπικά οφέλη για τους γεωργούς: Υγεία και ευημερία των αγροτών που εργάζονται σε ένα «καθαρότερο» και πιο θεραπευτικό περιβάλλον, μείωση των αισθημάτων ανασφάλειας και άγχους, αναβάθμιση του κοινωνικού προφίλ των αγροτών, συμβολή στην προσωπική ανάπτυξη των αγροτών που αναλαμβάνουν πιο ενεργό ρόλο.
- Οι τεχνικές των εκμεταλλεύσεων που ήδη εφαρμόζουν την ΑΓ στην Ελλάδα περιλαμβάνουν τη διαδοχική φύτευση, την ενσωμάτωση των ειδών συντροφιάς, την αμειψισπορά των καλλιεργειών με αμειψισπορά και περιόδους αγρανάπαυσης, την πρακτική χωρίς άροση, τη χρήση ψυχανθών/νησίδων φυσικής βλάστησης για πράσινη λίπανση, τη χρήση βοτανικών φυτών ως εντομοαπωθητικών ή/και βελτιωτικών εδάφους, την παρασκευή οργανικής ύλης και τη χρήση ως βελτιωτικού εδάφους, την κάλυψη του εδάφους (συστηματική) κατά τους ζεστούς μήνες, τη βέλτιστη χρήση του νερού (σταγονοποίηση), σχεδόν μηδενικές εισροές για την προστασία των φυτών και τη λίπανση-διατροφή, εναρμόνιση των γεωργικών πρακτικών μέσω της βιοδυναμικής διαδικασίας (Κύκλος Σελήνης), τη χρήση ενεργού άνθρακα και την εφαρμογή των αρχών της συντροφικής αγροδοασοπονίας.
- Η κατάρτιση των γεωργών σε ΑΓ δεν θα πρέπει να περιορίζεται στις τυπικές μαθησιακές πρακτικές στην τάξη ή μπροστά από μια οθόνη (διαλέξεις, μαθήματα), αλλά να ανταποκρίνεται στις μαθησιακές ανάγκες των γεωργών και να υιοθετεί πρακτικές μάθησης, όπως «σχολεία πεδίου» και επισκέψεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις ορθής πρακτικής, ενθαρρύνοντας τη μάθηση μέσω της πράξης και της επίλυσης προβλημάτων. Η δημιουργία ενός δικτύου στήριξης των γεωργών ΑΓ θα συμβάλει επίσης στην ανταλλαγή πληροφοριών, προβλημάτων και πιθανών λύσεων.
- Η χρηματοδοτική στήριξη των γεωργών που επιχειρούν τη μετάβαση σε ΑΓ (μέσω επιδοτήσεων, οικονομικών κινήτρων) θεωρείται θετικό βήμα προκειμένου να παρασχεθεί οικονομική ασφάλεια για τη μεταβατική περίοδο 3-4 ετών και να ενθαρρυνθούν περισσότεροι γεωργοί να κάνουν τη μετάβαση. Ωστόσο, αυτή η χρηματοδοτική στήριξη θα πρέπει να συνδέεται στενά με τους δείκτες επιδόσεων της ΑΓ όσον αφορά την αναγέννηση του εδάφους, την ενίσχυση της βιοποικιλότητας και την ελαχιστοποίηση της ρύπανσης.
- Το ζήτημα της επίτευξης υψηλότερων τιμών πρωτοδότωσης για τα προϊόντα ΑΓ μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω της δημιουργίας δικτύων άμεσης προμήθειας με τους καταναλωτές.
- Η Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) της ΕΕ θα πρέπει να ενσωματώσει συγκεκριμένες πολιτικές για την προώθηση της ΑΓ, οι οποίες στη συνέχεια θα πρέπει να εξειδικευθούν σε εθνικά μέτρα και στόχους. Ένας ρεαλιστικός στόχος για την Ελλάδα θα ήταν η δημιουργία μιας «κρίσιμη μάζα» αγροτών ΑΓ τα επόμενα 10 χρόνια, η οποία θα δώσει το παράδειγμα για περισσότερους αγρότες να ακολουθήσουν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συνεντεύξεις με τις οργανώσεις των ενδιαφερόμενων μερών

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΝΕΩΝ ΓΕΩΡΓΩΝ (ΠΕΝΑ), Συνεταιρισμός Βαμβακοπαραγωγών «Ενιπέας»

Νίκος Παυλονάσιος, Πρόεδρος της ΠΕΝΑ, εκπρόσωπος του Συνεταιρισμού Βαμβακοπαραγωγών Ενιπέας, αγρότης

Η ΠΕΝΑ ιδρύθηκε το 2006 και σήμερα έχει περίπου 4.000 μέλη σε όλη την Ελλάδα, νέους αγρότες ηλικίας έως 40 ετών. Η Ένωση στοχεύει στην ανάπτυξη και την αναβάθμιση της γεωργίας και ολόκληρης της υπαίθρου μέσω της γνώσης, της καινοτομίας, του επαγγελματισμού και της δέσμευσης των μελών της. Συνενώνει όλους τους νέους αγρότες σε τοπικές ενώσεις και συντονίζει σε πανελλαδικό επίπεδο τη δράση και τις πρωτοβουλίες τους, προωθώντας το επάγγελμα και διεκδικώντας το καλύτερο για το μέλλον του τόπου μας. Σκοπός είναι η προώθηση νέων αντιλήψεων και η δικτύωση των νέων της υπαίθρου, η μελέτη των θεμάτων που τους απασχολούν και η διατύπωση προτάσεων για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό όλων των κλάδων της αγροτικής οικονομίας. Η ΠΕΝΑ συνεργάζεται με τους φορείς του Δημοσίου και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς και με Συνεταιριστικές και Συνδικαλιστικές Οργανώσεις και αντίστοιχες οργανώσεις νέων αγροτών και νέων της υπαίθρου των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την διαμόρφωση προτάσεων επίλυσης προβλημάτων των αγροτών.

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Βαμβακοπαραγωγών Φαρσάλων "Cotton-Farsala" ιδρύθηκε τον Μάιο του 2017, ενώ αναγνωρίστηκε ως η πρώτη Οργάνωση Βαμβακοπαραγωγών της Ελλάδας. Καταστατικός της σκοπός είναι να διαχειριστεί το προϊόν των μελών του (βαμβάκι), με όρους ανάδειξης της ποιότητας και της ανταγωνιστικότητάς του, προς όφελος των παραγωγών και της αγροτικής οικονομίας της περιοχής. Μια ομάδα 10 παραγωγών του Συνεταιρισμού (400 στρέμματα) έχουν ενταχθεί σε πρόγραμμα μετάβασης στην Αναγεννητική Γεωργία, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Πλην της ομάδας παραγωγών του Συνεταιρισμού βαμβακοπαραγωγών «Ενιπέας» στα Φάρσαλα που αποφάσισε να κάνει τη μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία, δεν γνωρίζω άλλα μέλη της ΠΕΝΑ που να έχουν κάνει τη μετάβαση. Σε ότι αφορά το ενδεχόμενο περισσότεροι αγρότες να κάνουν τη μετάβαση προς την ΑΓ, αν και αναμένουμε η νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική να υποστηρίξει την Αναγεννητική Γεωργία και παρόμοιες μεθόδους καλλιέργειας, κατά τη γνώμη μου ενδέχεται η μετάβαση να παρουσιάσει δυσκολίες λόγω των ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής από πλευράς συνθηκών (π.χ. ποιότητα εδάφους, υγρασία, κλίσεις εδαφών κλπ.) και είδους καλλιέργειας. Ωστόσο πιστεύω ότι μπορεί να εφαρμοστεί, λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις ιδιαιτερότητες, και θα έχει όφελος για τους αγρότες κυρίως από πλευράς μείωσης του κόστους παραγωγής (μείωση εισροών – λιπάσματα, νερό). Εμείς έχουμε ζητήσει από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης να συμπεριλάβει την ΑΓ στον φάκελο της Ελλάδας για τη Νέα ΚΑΠ ώστε να προκύψουν ανάλογες πολιτικές σε εθνικό επίπεδο και οικονομική υποστήριξη.

Βασικό εμπόδιο στη μετάβαση περισσότερων αγροτών στην ΑΓ είναι η έλλειψη πληροφόρησης και γνώσης. Οι αγρότες δεν γνωρίζουν τί είναι η ΑΓ και ποια είναι τα οφέλη της μετάβασης. Θα πρέπει

λοιπόν να υπάρξει ένα σύστημα πληροφόρησης και κατάρτισης. Πιστεύουμε γενικά ότι η εκπαίδευση των αγροτών είναι πολύ σημαντικός παράγοντας, πόσο μάλλον όταν αφορά ένα καινούριο μοντέλο όπως η ΑΓ. Εμείς μέσω του προγράμματος ΑΓ που τρέχουμε στον Συνεταιρισμό, που είναι ακόμα στην πρώτη φάση, φέτος θα είμαστε σε θέση να δούμε πώς δουλεύει – θα ρίξουμε λιγότερα λιπάσματα, θα προσπαθήσουμε να έχουμε λιγότερο πότισμα, και θα δούμε τα οφέλη που μπορεί να έχει και από πλευράς κέρδους στην παραγωγή. Θα υπάρχει παρακολούθηση της διαδικασίας με περιοδικές αναλύσεις του εδάφους ώστε να είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε την πρόοδο της μετάβασης, κάτι που είναι πολύ θετικό.

Τα οφέλη της μετάβασης, εκτός από τα άμεσα οφέλη για τους παραγωγούς που θα μειώσουν το κόστος παραγωγής τους και έτσι θα έχουν μεγαλύτερο κέρδος, περιλαμβάνουν τόσο τα οφέλη για το περιβάλλον (μείωση επιπτώσεων της γεωργικής δραστηριότητας στους φυσικούς αποδέκτες, δέσμευση διοξειδίου του άνθρακα στο έδαφος) όσο και τα κοινωνικά οφέλη για την τοπική κοινότητα όπου δημιουργούνται ομάδες παραγωγών με κοινούς στόχους και ενισχύεται το προφίλ του αγρότη.

Πιστεύουμε ότι εφόσον η νέα ΚΑΠ υποστηρίξει την Αναγεννητική Γεωργία, οι αγρότες θα έχουν την ευκαιρία να κάνουν τη μετάβαση σε μια προσπάθεια να επανέλθουμε ή έστω να πλησιάσουμε στα επίπεδα παλαιότερων εισοδημάτων μας. Απαραίτητο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι η διάχυση αξιόπιστης πληροφορίας σχετικά με την ΑΓ, πώς γίνεται η μετάβαση και ποια είναι τα οφέλη. Πιστεύουμε ότι έτσι οι αγρότες σύντομα θα καταλάβουν ότι είναι προς όφελός τους να επιδιώξουν τη μετάβαση προς την ΑΓ.

Ακόμα δεν έχουμε διατυπώσει κάποια επίσημη πολιτική σαν Ένωση για την ΑΓ καθώς είναι ακόμα κάτι νέο σε εμάς, ωστόσο η Ένωση προωθεί τη μετάβαση προς την ΑΓ και επιζητά συνεργασίες ώστε να προχωρήσει στην ενημέρωση των μελών της και την προώθηση της μετάβασης μέσω της κατάρτισης αγροτών και τη διοργάνωση εκπαιδευτικών επισκέψεων σε αγροκτήματα που έχουν κάνει τη μετάβαση για τη διάδοση καλών πρακτικών.

Είναι αναγκαία η υποστήριξη των αγροτών ή σε επίπεδο συνεταιρισμών, με συμβουλευτική για τη μετάβαση στην ΑΓ από ειδικούς. Αν και στα Πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα της χώρας γίνεται πολύ καλή δουλειά και σε επίπεδο καινοτομίας, δυστυχώς αρκετές φορές τα αποτελέσματα αυτής της δουλειάς δεν φτάνουν έως εμάς σε ικανοποιητικό βαθμό. Συνήθως δεν έχουμε την άμεση συνεργασία με τους φορείς αυτούς ώστε να ωφεληθούμε αμφότεροι. Στην περίπτωση του προγράμματος ΑΓ που εφαρμόζουμε με την ομάδα παραγωγών του Συνεταιρισμού, αυτή η συνεργασία ξεκίνησε με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας με αφορμή προσωπικές επαφές. Το Πανεπιστήμιο ενημέρωσε τους παραγωγούς για την ΑΓ και τα βήματα που πρέπει να γίνουν για τη μετάβαση, μας έφερε σε επαφή με πιθανούς αγοραστές από τη Γαλλία που ενδιαφέρονται για βαμβάκι με μικρότερο αποτύπωμα άνθρακα, έγιναν εδαφολογικές αναλύσεις, και υπάρχει καθοδήγηση και παρακολούθηση. Αυτή η εμπειρία μας μπορεί να αξιοποιηθεί και για τα μέλη της ΠΕΝΑ με τη διοργάνωση εκδηλώσεων διάχυσης και την ενσωμάτωση του θέματος της ΑΓ στις περιφερειακές μας συναντήσεις με ενώσεις αγροτών και συνεταιρισμούς. Είναι σημαντικό η διαδικασία της συμβουλευτικής να μην εξελιχθεί σε τυπική διαδικασία διεκπεραίωσης, όπως έχουμε δει στο παρελθόν, αλλά να υπάρχει ουσιαστική υποστήριξη των αγροτών.

Σαν Ένωση είμαστε διατεθειμένοι να συμβάλουμε στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των αγροτών στο θέμα της ΑΓ, μεταξύ άλλων και με τη δημιουργία υλικού διάχυσης (π.χ. ένα ενημερωτικό βίντεο που θα παρουσιάζει στους αγρότες την προσέγγιση της ΑΓ, τα βήματα της μετάβασης και τα οφέλη).

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ (ΑΝΚΑ)

Βασίλης Μπέλλης, έμπειρο στέλεχος της Αναπτυξιακής, Διευθυντής επί σειρά ετών.

Βασικό στοιχείο της ταυτότητας της ΑΝ.ΚΑ ΑΕ είναι η υλοποίηση προγραμμάτων και έργων, μέσω των οποίων επιδιώκεται η ανάπτυξη τόσο των αγροτικών όσο και των αστικών περιοχών του Νομού Καρδίτσας (και άλλων περιοχών της Ελλάδας) με την ανάδειξη και αξιοποίηση των κάθε μορφής πόρων (φυσικών, ανθρώπινων, πολιτιστικών), προτάσσοντας ως κινητήριο μοχλό την τοπική πρωτοβουλία και την επιχειρηματικότητα. Η αναπτυξιακή αντίληψη της ΑΝ.ΚΑ ΑΕ επικεντρώνεται στην «οικοδόμηση ικανοτήτων» και στην «ενδυνάμωση» του τοπικού πληθυσμού, ιδιαίτερα των μειονεκτουσών ομάδων και στην αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού. Τα προγράμματα και τα έργα σχεδιάζονται και υλοποιούνται ώστε να υπηρετήσουν ένα συνεκτικό και ολοκληρωμένο όραμα για την τοπική ανάπτυξη. Κύριοι τομείς δραστηριοποίησης της ΑΝΚΑ είναι, μεταξύ άλλων:

- η τεχνική υποστήριξη Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.), της Αποκεντρωμένης Κρατικής Διοίκησης και των συνεταιριστικών οργανώσεων του Νομού Καρδίτσας,
- η ανάληψη ερευνών, μελετών, επιμορφωτικών και άλλων προγραμμάτων, ο συντονισμός των αναπτυξιακών προγραμμάτων των φορέων προγραμματισμού και η τεχνική υποστήριξη στην υλοποίηση εθνικών και κοινοτικών προγραμμάτων,
- ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης, προγραμμάτων προστασίας και ανάδειξης του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος, και
- η υλοποίηση συγχρηματοδοτούμενων τεχνικών έργων, κοινωνικών δράσεων, υπηρεσιών και προμηθειών.

Σχετικά με τον όρο «Αναγεννητική Γεωργία», θεωρούμε ότι υπάρχει μια σύγχυση μεταξύ διαφορετικών όρων που περιγράφουν βιώσιμες μεθόδους καλλιέργειας. Εκτός του όρου «βιολογική γεωργία» που πλέον είναι γνωστός και έχει επικρατήσει, και σε μικρότερο βαθμό του όρου «ολοκληρωμένη διαχείριση», οι αγρότες ακούν όρους όπως «περμακουλτούρα», «αναγεννητική γεωργία», «αγροδοασοπονία», «γεωργία διατήρησης του εδάφους», «αγροοικολογία», που περισσότερο τους μπερδεύουν παρά τους βοηθούν. Αυτή τη στιγμή δεν είμαι σε θέση να περιγράψω τις διαφορές μεταξύ της αναγεννητικής γεωργίας και της βιολογικής γεωργίας.

Στην Καρδίτσα έχουμε ασχοληθεί ενεργά εδώ και χρόνια με την ολοκληρωμένη διαχείριση και τη βιολογική γεωργία που έχουμε προωθήσει μέσα από τις οικολογικές γιορτές που διοργανώνουμε κάθε χρόνο (με εξαίρεση τις χρονιές της πανδημίας). Στις ετήσιες οικολογικές γιορτές φιλοξενούμε τους κύριους βιοκαλλιεργητές στην Ελλάδα (40-50 βιοκαλλιεργητές) που εκθέτουν, προωθούν και πωλούν τα προϊόντα τους, ενώ παρουσιάζονται και σύγχρονες εναλλακτικές μέθοδοι καλλιέργειας. Με αυτό τον τρόπο προσπαθούμε να ευαισθητοποιήσουμε τόσο το καταναλωτικό κοινό όσο και τους ντόπιους αγρότες που δεν έχουν ακόμα κινηθεί στην κατεύθυνση της βιολογικής γεωργίας. Επίσης έχουμε διοργανώσει μια ημερίδα για την ακαλλιέργεια, και έχουν γίνει παρουσιάσεις στα πλαίσια της οικολογικής γιορτής στα θέματα της πανκαλλιέργειας (φιλοσοφία Φουκουόκα) και της περμακουλτούρας. Δεν έχει ακόμα γίνει κάποια παρουσίαση ή εκδήλωση αφιερωμένη στην Αναγεννητική Γεωργία. Θεωρούμε ότι για την μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία ή άλλες βιώσιμες μεθόδους καλλιέργειας απαιτείται νοοτροπία αυτενέργειας εκ μέρους του αγρότη, και αυτή η νοοτροπία δυστυχώς λείπει από τον μέσο αγρότη.

Δεν είμαι αισιόδοξος ότι περισσότεροι αγρότες θα κάνουν τη μετάβαση προς την Αναγεννητική Γεωργία στην περιοχή της Καρδίτσας, ακόμα και εάν υπάρξει υποστήριξη μέσω σχετικής ενημέρωσης και κατάρτισης. Οι νέοι σε ηλικία αγρότες σήμερα είναι ελάχιστοι στην περιοχή της Καρδίτσας, και συνήθως οι νέοι αγρότες που παραμένουν στον τόπο διαχειρίζονται μεγάλες αγροτικές μονάδες τόσο από πλευράς έκτασης όσο και από πλευράς εξοπλισμού (π.χ. γεωργικά μηχανήματα, κλπ.) που κληρονομούν από τους γονείς τους, ενώ πολλές φορές κάνουν και άλλες δουλειές (μεσιτείες). Αυτοί οι νέοι σε ηλικία αγρότες δεν θα είναι εύκολο να ακολουθήσουν κάτι διαφορετικό από αυτό που κάνουν ήδη και τους εξασφαλίζει καλό εισόδημα. Αυτοί που θα ήταν ίσως πιθανότερο να κάνουν τη μετάβαση, θα ήταν οι αγρότες με μικρότερο κλήρο γης (15-30 στρέμματα οικογενειακές εκμεταλλεύσεις) σε 5-6 χωριά της Καρδίτσας που δουλεύουν σκληρά όλο το χρόνο και παράγουν κυρίως κηπευτικά που πουλούν σε λαϊκές αγορές, ωστόσο και εκείνοι συνήθως προτιμούν τα παιδιά τους να σπουδάσουν και να φύγουν από τον τόπο και το αγροτικό επάγγελμα. Πριν από χρόνια είχαμε κάνει μια προσπάθεια να προσφέρουμε ένα πρόγραμμα επαγγελματικής εκπαίδευσης στους αγρότες σε σχέση με νέες σύγχρονες μεθόδους γεωργικής καλλιέργειας, ωστόσο το πρόγραμμα απέτυχε καθώς δεν είχαμε ούτε μια αίτηση συμμετοχής, εδώ στον κάμπο της Καρδίτσας, στην καρδιά του αγροτικού χώρου – αυτό είναι ενδεικτικό της υφιστάμενης νοοτροπίας των αγροτών σε θέματα εκπαίδευσης/κατάρτισης.

Δεν υπάρχει στην Ελλάδα κάποια πολιτική σχετικά με κατάρτιση και υιοθέτηση γεωργικών εφαρμογών – οι όποιες δράσεις μας σε συνεργασία με ακαδημαϊκούς και ερευνητές από Πανεπιστήμια υλοποιούνται με την εθελοντική μας συνδρομή. Επιπλέον, οι αγρότες συνήθως δεν εμπιστεύονται τους γεωπόνους σαν συμβούλους ή/και εκπαιδευτές: τους βλέπουν σαν φαρμακοποιούς στους οποίους απευθύνονται μόνο για να τους προμηθεύσουν με τα σκευάσματα που χρειάζονται, και όχι σαν ειδικούς που έναντι αμοιβής θα τους βοηθήσουν συμβουλευτικά. Σε αυτό έχει συντείνει και το γεγονός ότι η παροχή συμβουλευτικής από γεωπόνους σε επίπεδο Νομαρχίας (Διεύθυνση Γεωργίας) έχει επί της ουσίας καταργηθεί, καθώς παλαιότερα αυτά τα τμήματα απασχολούσαν 50-60 γεωπόνους που προσέφεραν συμβουλευτική σε επίπεδο Νομού, ενώ σήμερα απασχολούν μόνο 5-6 γεωπόνους.

Η κατάρτιση αγροτών θα πρέπει να περιλαμβάνει επιτόπιες επισκέψεις – σχολεία αγρού. Έχουμε υλοποιήσει σχολεία αγρού με κτηνοτρόφους, όπου για κάθε μάθημα έπρεπε ένας κτηνοτρόφος να ανοίξει τον στάβλο του και να φιλοξενήσει τους υπόλοιπους συμμετέχοντες ώστε να συζητήσουν επιτόπου τα ζητήματα που τους απασχολούσαν – αν και παραδοσιακά επικρατεί μια μυστικοπάθεια μεταξύ των κτηνοτρόφων και δεν ανοίγουν εύκολα τον στάβλο τους σε άλλους κτηνοτρόφους, τελικά τα σχολεία αγρού έγιναν και είχαν μεγάλη επιτυχία. Επίσης έχουμε πραγματοποιήσει σχολεία αγρού με θέμα τη βιολογική καλλιέργεια.

Ευκαιρίες υπάρχουν για τη μετάβαση στην ΑΓ με υποστήριξη και κατάρτιση, αρκεί να το πιστέψουν οι αγρότες και να πάρουν στα χέρια τους την κατάσταση, αναλαμβάνοντας να διαχειριστούν και να προωθήσουν απευθείας τα προϊόντα τους στην αγορά οι ίδιοι, χωρίς μεσάζοντες που απομειώνουν την προστιθέμενη αξία του προϊόντος.

Είναι αναγκαία η εκπόνηση πολιτικών υπέρ της ΑΓ σε Ευρωπαϊκό επίπεδο και η παροχή ενισχύσεων για την προώθηση της ΑΓ, που σε εθνικό επίπεδο θα εξειδικευθεί σε συγκεκριμένα μέτρα. Απαραίτητη θα ήταν η σύνδεση των μέτρων με συγκεκριμένους μετρήσιμους στόχους.

ΔΙΚΤΥΟ OPEN FARM

Παναγιώτης Παπαδόπουλος, Ιδρυτικό Μέλος, Γεωπόνος

Το Δίκτυο Open Farm (www.openfarm.gr) δημιουργήθηκε με σκοπό να φέρει το κοινό της πόλης που ενδιαφέρεται για την προέλευση της τροφής του σε επαφή με επιλεγμένα αγροκτήματα και μονάδες μεταποίησης, που παράγουν ποιοτικά προϊόντα και παρέχουν υπηρεσίες εκπαίδευσης & ξενάγησης. Στις δράσεις του περιλαμβάνονται εκδηλώσεις, σεμινάρια, εργαστήρια, γευσιγνωσία, γαστρονομικές εμπειρίες και πώληση προϊόντων από μικρούς Έλληνες παραγωγούς του δικτύου, καθώς και θεματικά εργαστήρια για μαθητές/σχολικές τάξεις για την σημασία της μεσογειακής διατροφής, για τα φρούτα και τα λαχανικά, την προέλευση της τροφής, την εποχικότητα και την τοπικότητα των αγροτικών προϊόντων, τα τροφομίλια και την αλυσίδα διακίνησης των αγροτικών προϊόντων. Επίσης, το Open Farm υλοποιεί σε συνεργασία με σχολεία ένα πρόγραμμα βιωματικής εκπαίδευσης “farm 2 school”, όπου οι μαθητές συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες σχετικές με την αγροτική παραγωγή (γεωργία), την προέλευση της τροφής, το περιβάλλον, την υγεία και την διατροφή – οι μαθητές ασχολούνται με την κηπουρική, μέσω της πρακτικής και εμπειρικής μάθησης, εφαρμόζοντας αγροοικολογικές, βιολογικές κι αναγεννητικές πρακτικές στο έδαφος και στο μικρο-οικοσύστημα του σχολικού κήπου. Παράλληλα, το Δίκτυο προωθεί την μετάβαση σε ένα νέο βιώσιμο σύστημα παραγωγής και κατανάλωσης τροφίμων στις πόλεις, αναγνωρίζοντας τον σπουδαίο ρόλο του παγκόσμιου αγροδιατροφικού συστήματος για την βιωσιμότητα του πλανήτη και την ανάγκη να αλλάξουμε τις στάσεις και τις συμπεριφορές μας απέναντι στον τρόπο που επιλέγουμε την τροφή μας. Αναδεικνύεται ο ρόλος του υγιούς εδάφους, της βιοποικιλότητας, της διαχείρισης των αποβλήτων και του νερού για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Το Δίκτυο σήμερα αριθμεί 330 μέλη σε όλη την Ελλάδα – αγροκτήματα που συνδυάζουν την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων με τον αγροτουρισμό ή/και τη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων.

Η Αναγεννητική Γεωργία είναι τεχνικά εφικτή, ωστόσο ο μικρός κλήρος στην Ελλάδα και η συνηθισμένη πρακτική της μονοκαλλιέργειας από τους παραγωγούς δυσχεραίνουν τη μετάβαση, με αποτέλεσμα σήμερα να είναι κυρίως εφικτή για πολύ μεγάλα αγροκτήματα ή ενώσεις παραγωγών. Ωστόσο, πρόβλημα αποτελεί η αρνητική κουλτούρα στην Ελλάδα σχετικά με τη συνεργασία και τη δημιουργία ενώσεων παραγωγών που θα συνεργάζονταν με στόχο μια πιο ομαλή μετάβαση στην ΑΓ. Επιπλέον, καταγράφονται σημαντικές ελλείψεις σε εκπαίδευση και γνώσεις γύρω από την ΑΓ – η ΑΓ δεν είναι ένα μοντέλο έντασης πόρων αλλά έντασης γνώσης, και απαιτείται η ευαισθητοποίηση και η εκπαίδευση των παραγωγών για τη μετάβαση. Κατά μία έννοια, απαιτείται η αλλαγή του μοντέλου παραγωγού και όχι του μοντέλου παραγωγής: θα πρέπει ο μέσος παραγωγός να αλλάξει νοοτροπία και, αντί να βασίζεται σε φυτοφάρμακα, να μάθει πώς να προστατεύει την παραγωγή του με εναλλακτικά μέσα, με έμφαση στη γνώση, τον πειραματισμό και την παρακολούθηση.

Οι παραγωγοί στην Ελλάδα δεν είναι εύκολο να αντιληφθούν τα οφέλη από την μετάβαση στην ΑΓ, διότι λόγω της πίεσης που βιώνουν αναγκάζονται να σχεδιάζουν βραχυπρόθεσμα και όχι μακροπρόθεσμα, και η μετάβαση στην ΑΓ απαιτεί μια επένδυση σε χρόνο (4-5 χρόνια) ώστε να γίνει ο μετασχηματισμός του αγροκτήματος και να υπάρχει παραγωγικότητα. Σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα τα αποτελέσματα μελετών που έχουν γίνει είναι συντριπτικά υπέρ του αναγεννητικού μοντέλου, καθώς το αγρόκτημα γίνεται παραγωγικό με πολύ μικρότερες εισροές και έτσι ο παραγωγός πετυχαίνει να μειώσει το κόστος παραγωγής και όχι μόνο να αυξήσει την τιμή των προϊόντων του. Επιπλέον, σε ευρωπαϊκό επίπεδο καταγράφεται μια ολοένα αυξανόμενη ζήτηση σε

προϊόντα ΑΓ, ιδιαίτερα σε προϊόντα που αφορούν τη βιομηχανία ένδυσης (π.χ. βαμβάκι, κάνναβη) και αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν ισχυρό κίνητρο για τη μετάβαση. Σε επίπεδο Κοινής Αγροτικής Πολιτικής επίσης αναμένεται μια στροφή προς πιο βιώσιμα μοντέλα αγροτικής παραγωγής, που θα κατευθύνει και τις επιδοτήσεις προς αυτή την κατεύθυνση – έτσι, οι παραγωγοί που θα έχουν κάνει τη μετάβαση θα είναι σε πλεονεκτική θέση να απορροφήσουν κονδύλια. Επίσης, θεωρούμε ότι η εφαρμογή τέτοιων εναλλακτικών πρακτικών καλλιέργειας ωφελεί τον αγρότη και σε προσωπικό επίπεδο, καθώς εκτός από την παραγωγή τροφής νοιώθει ότι προσφέρει κάτι περισσότερο στην κοινωνία και αυτή του η προσπάθεια αναγνωρίζεται από την τοπική κοινωνία και οδηγεί σε ένα καλύτερο κοινωνικό προφίλ για τον παραγωγό. Τα οφέλη της ΑΓ ευρύτερα για την κοινωνία αφορούν τη διασφάλιση της ποιότητας του νερού και της τροφής που καταναλώνουμε, ενώ θα μπορούσε να συμβάλει και στη διατήρηση νέου πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές όχι απλά σαν παραγωγούς της τροφής μας αλλά και σαν φύλακες της βιοποικιλότητας, με βιώσιμο εισόδημα. Σε αυτή την κατεύθυνση βέβαια της διατήρησης νέων στην επαρχία θα πρέπει να υπάρχει και υποστήριξη με κοινωνικές υποδομές (υποδομές εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας κλπ.).

Η παροχή επιδότησης ίσως βοηθούσε στη μετάβαση προς την ΑΓ, αλλά μόνο με μετρήσιμους δείκτες αξιολόγησης του αποτελέσματος από πλευράς αύξησης της βιοποικιλότητας (π.χ. FBI – Farm Bird Index) και αναγέννησης του εδάφους (π.χ. αύξηση της οργανικής ουσίας στο έδαφος). Στην Ελλάδα δεν υπάρχουν τέτοιοι δείκτες αξιολόγησης ούτε καν για τη βιολογική γεωργία, ενώ τα προγράμματα επιδότησης αξιολογούνται αποκλειστικά με βάση την απορροφητικότητα των κονδυλίων και όχι τα αποτελέσματα. Επειδή η Αναγεννητική Γεωργία εστιάζει συγκεκριμένα στην αναγέννηση του εδάφους και του οικοσυστήματος στο αγρόκτημα, οι όποιες επιδοτήσεις για μετάβαση αγροκτημάτων στην ΑΓ θα πρέπει να συνδέεται με την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων σε αυτούς τους στόχους.

Θεωρούμε ότι η βασικότερη προϋπόθεση για να δοκιμάσουν περισσότεροι αγρότες τη μετάβαση προς την Αναγεννητική Γεωργία είναι η εκπαίδευση των αγροτών. Σήμερα η εκπαίδευση των νέων αγροτών στην Ελλάδα που προσφέρεται κυρίως από τον ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ δεν περιλαμβάνει στην ύλη της θέματα και πρακτικές που σχετίζονται με την αγροοικολογία, την αναγεννητική γεωργία και εναλλακτικές μεθόδους, και επομένως είναι απαραίτητη η ανανέωση των προγραμμάτων κατάρτισης τόσο σε επίπεδο εκπαιδευτικής ύλης όσο και σε επίπεδο μεθοδολογίας. Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την εκπαιδευτική μεθοδολογία, θα πρέπει να αναθεωρηθεί η υφιστάμενη πρακτική με την εκπαίδευση των νέων αγροτών για 6 ώρες σε καθημερινή βάση μέσα στην τάξη, με την ενσωμάτωση εναλλακτικών μεθόδων, όπως εκπαιδευτικών επισκέψεων σε αγροκτήματα που εφαρμόζουν τέτοιες μεθόδους στην Ελλάδα και το εξωτερικό (π.χ. Ιταλία), ώστε να είναι πιο αποτελεσματική η εκπαίδευση τόσο σε επίπεδο ανάπτυξης γνώσης όσο και σε επίπεδο ανάπτυξης θετικών στάσεων και νοοτροπίας.

Η εκπαιδευτικές δράσεις του Δικτύου Open Farm εστιάζουν κυρίως στη σχολική εκπαίδευση, με την υλοποίηση προγραμμάτων βιωματικής εκπαίδευσης, με στόχο τη δημιουργία ερεθισμάτων και την εκπαίδευση των παιδιών σαν καταναλωτές. Πέραν αυτών των δράσεων, το Δίκτυο διοργανώνει συναντήσεις με μέλη του με σκοπό την ενημέρωση και δικτύωση σε θέματα ΑΓ και αγροοικολογίας, και ενημερώνει όλα τα μέλη του για εξελίξεις σε αυτά τα πεδία.

Σε ότι αφορά την ανάπτυξη πολιτικών για την ανάπτυξη της ΑΓ στην Ελλάδα, θεωρούμε ότι θα πρέπει να προωθηθούν καταρχήν πολιτικές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο με ξεκάθαρη εξειδίκευση, στόχευση και μέτρα σε εθνικό επίπεδο για τη διάθεση των ευρωπαϊκών πόρων με ικανοποιητική απορρόφηση.

Συνολικά, εκτιμούμε ότι είναι δύσκολο να εξαπλωθεί η ΑΓ μεταξύ των αγροτών στη χώρα βραχυπρόθεσμα. Ωστόσο, θεωρούμε ότι είναι εφικτή η δημιουργία μιας κρίσιμης μάζας αγροτών (περίπου 1.000 αγρότες) που θα εφαρμόζουν ΑΓ τα επόμενα 10 χρόνια και θα δίνουν το παράδειγμα σε άλλους. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, επειδή το παράδειγμα της ανάπτυξης της βιολογικής γεωργίας μας έχει διδάξει ότι η αλλαγή γίνεται με αργούς ρυθμούς αλλά πρέπει να βασίζεται σε παραδείγματα στη χώρα με τα οποία οι υπόλοιποι αγρότες μπορούν να συνδεθούν.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑ (ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ)

Παναγιώτης Παπαβασιλείου, Διευθυντής Κατάρτισης

Κύριο αντικείμενο του ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, δημόσιου οργανισμού υπό το Ελληνικό Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, είναι η ανάπτυξη και υποστήριξη δράσεων που αποσκοπούν στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της χώρας, τη βελτίωση των παραγωγικών διαδικασιών, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, την πιστοποίηση των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων & τροφίμων, την καθιέρωση και πιστοποίηση ορθών γεωργικών πρακτικών και τους ελέγχους στην αλυσίδα παραγωγής-διακίνησης του γάλακτος και κρέατος στη χώρα.

Μεταξύ των τομέων που δραστηριοποιείται ο ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ είναι η παροχή αγροτικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, και η εφαρμογή των ορθών πρακτικών στη γεωργία.

Στον τομέα της κατάρτισης λειτουργούν 25 Κέντρα «ΔΗΜΗΤΡΑ», τα οποία καλύπτουν όλες σχεδόν τις Περιφερειακές Ενότητες της χώρας. Από αυτά 16 έχουν ήδη πιστοποιηθεί από τον Εθνικό Οργανισμό Πιστοποίησης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΟΠΠΕΠ). Μέσω των Κέντρων «ΔΗΜΗΤΡΑ» (δομές επαγγελματικής κατάρτισης και δια βίου μάθησης) προάγεται θεσμικά η βελτίωση των επαγγελματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων των αγροτών, ώστε να παράγουν ανταγωνιστικά προϊόντα σεβόμενοι παράλληλα τον καταναλωτή και το περιβάλλον.

Όσον αφορά τον όρο «Αναγεννητική Γεωργία», δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος ενώ υπάρχει σύγχυση μεταξύ διαφορετικών όρων που αφορούν βιώσιμες και περιβαλλοντικά φιλικές γεωργικές πρακτικές, όπως «ολοκληρωμένη διαχείριση», «βιολογική γεωργία», «περμακουλτούρα» κλπ. Όταν το κίνημα της βιολογικής γεωργίας άρχισε να ατονεί καθώς, όπως εξελίχθηκε, άρχισε να αφορά μόνο την πιστοποίηση βιολογικών προϊόντων, αρκετοί πιο συνειδητοποιημένοι αγρότες στράφηκαν σε άλλες εναλλακτικές μεθόδους όπως η ΑΓ. Επιπλέον, η κρίση που βιώνουν οι αγρότες στην Ελλάδα έχει οδηγήσει κάποιους αγρότες σε εναλλακτικές πρακτικές.

Υφίστανται σημαντικά εμπόδια για τη μετάβαση των παραγωγών στην ΑΓ:

- Έλλειψη κινήτρου για τους αγρότες, καθώς δεν υπάρχει οικονομική υποστήριξη που θα χρηματοδοτούσε τη μετάβαση στην ΑΓ.
- Έλλειψη ενημέρωσης/κατάρτισης των αγροτών, ώστε αφενός να πειστούν για τα οφέλη της ΑΓ και να εγκαταλείψουν τις συνηθισμένες πρακτικές τους και να δοκιμάσουν κάτι άλλο, και αφετέρου να καταρτιστούν στις πρακτικές της ΑΓ.
- Έλλειψη τεχνογνωσίας σε επίπεδο ειδικών, καθώς στα Πανεπιστήμια δεν διδάσκεται η ΑΓ σε σχετικά τμήματα (τμήματα γεωπονικής).
- Αν και ενδεχομένως υπάρχει εμπειρική γνώση, ωστόσο δεν είναι καταγεγραμμένη και οργανωμένη ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως υλικό κατάρτισης.
- Σε αρκετές περιπτώσεις, οι αγρότες που εφαρμόζουν εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας περιθωριοποιούνται από την τοπική τους κοινότητα που τους βλέπει σαν τους περιέργους ή αλλόκοτους της περιοχής.

Ωστόσο, τα οφέλη τόσο για τους αγρότες, όσο και για το περιβάλλον και την τοπική κοινότητα από τη μετάβαση στην ΑΓ μπορούν να είναι σημαντικά. Η κύρια προϋπόθεση για να μεταβούν περισσότεροι αγρότες στην ΑΓ είναι η εκπαίδευση και κατάρτιση τόσο των ειδικών (γεωπόνοι) όσο και των ίδιων των αγροτών.

Ο Οργανισμός παρέχει τόσο εκπαίδευση όσο και κατάρτιση. Η κατάρτιση που προσφέρεται δωρεάν σε νέους αγρότες είναι υποχρεωτική, δια ζώσης, έχει διάρκεια 150 ωρών (25 ημέρες), παρέχεται από τα κατά τόπους Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕΓΕ ΔΗΜΗΤΡΑ), και καλύπτει τεχνικές γνώσεις όπως η φυτοπροστασία, καλλιεργητικοί χειρισμοί, κ.ά. Επίσης ο ΕΛΓΟ λειτουργεί 6 Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης ανά τη χώρα όπου παρέχεται διετής εκπαίδευση σε συγκεκριμένες ειδικότητες του αγροτικού τομέα (δεν περιλαμβάνεται η εκπαίδευση σε εναλλακτικές μεθόδους καλλιέργειας). Ο Οργανισμός παρέχει επίσης πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτών στο θέμα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Οργανισμός θα ήταν πρόθυμος να παρέχει εκπαίδευση και κατάρτιση σχετικά με την Αναγεννητική Γεωργία, μετά από έγκριση του σχετικού πιλοτικού εκπαιδευτικού προγράμματος από το Υπουργείο. Ως πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση, ο Οργανισμός θα μπορούσε να πραγματοποιήσει εκπαίδευση εκπαιδευτών στο θέμα της ΑΓ με βάση τη μεθοδολογία και το υλικό που θα αναπτυχθεί στο έργο REGINA, και ακολούθως οι εκπαιδευτές να αναλάβουν την κατάρτιση αγροτών με χρήση του διαθέσιμου υλικού κατάρτισης του έργου.

Τέλος, υπάρχουν δυνατότητες συνεργασίας του Οργανισμού με το EURACADEMY ASSOCIATION και τη σύμπραξη του REGINA στο πλαίσιο διοργάνωσης ενημερωτικών ημερίδων και προγραμμάτων εκπαίδευσης εκπαιδευτών στην Αναγεννητική Γεωργία.

WOMEN IN OLIVE OIL GREECE

Χριστίνα Στριμπάκου, Ιδρυτικό Μέλος, EVP για Δημόσιες Σχέσεις στο Women in Olive Oil International, παραγωγός ελαιολάδου, γευσιγνώστρια και κριτικός ελαιολάδου

Το WOMEN IN OLIVE OIL είναι ένα παγκόσμιο δίκτυο υποστήριξης γυναικών σε όλα τα επίπεδα της βιομηχανίας ελαιολάδου, με στόχο να επιφέρει θετικές αλλαγές στους τομείς της υγείας και της διατροφής, της εκπαίδευσης, των περιβαλλοντικών και γεωργικών πρακτικών, του δίκαιου εμπορίου και της ισότητας των φύλων. Το δίκτυο αριθμεί περίπου 2.000 μέλη παγκοσμίως και έχει δεσμευτεί να δημιουργήσει μια πλατφόρμα όπου οι γυναίκες μπορούν να ανταλλάξουν γνώσεις, τεχνογνωσία και εμπειρίες και όπου θα έχουν πρόσβαση στα εργαλεία και την υποστήριξη που χρειάζονται για να προωθήσουν κοινούς στόχους στις τοπικές τους κοινότητες, αλλά με διεθνή εμβέλεια. Το WOMEN IN OLIVE OIL GREECE είναι η Ελληνική ομάδα του δικτύου και αριθμεί σήμερα περίπου 130 μέλη – γυναίκες που δραστηριοποιούνται στον κλάδο του ελαιολάδου από ποικίλες θέσεις (παραγωγοί, επιστήμονες, γευσιγνώστριες, επιχειρηματίες, κλπ.) – και έχει στόχο τη δικτύωση των Ελληνίδων που δραστηριοποιούνται στο ελαιόλαδο, τη χαρτογράφηση των αναγκών τους και την προώθηση του ελληνικού ελαιολάδου.

Τα τελευταία 2 χρόνια ακούμε τον όρο «Αναγεννητική Γεωργία», ωστόσο δεν μας είναι ξεκάθαρο το τι αφορά ακριβώς – εάν αφορά εξολοκλήρου νέες γεωργικές πρακτικές ή είναι απλά ένας νέος όρος που περιγράφει πρακτικές που εφαρμόζουμε ήδη. Αρκετές γυναίκες μέλη μας αναζητούν πληροφορίες για την ΑΓ και δείχνουν να κατανοούν ότι είναι μια νέα κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουμε, ωστόσο είναι πιθανό να μη γνωρίζουν το τί σημαίνει ακριβώς. Εμείς στον ελαιώνα μας ήδη εφαρμόζουμε πρακτικές όπως η χλωρή λίπανση με τη φύτευση φυτών για τη βελτίωση της ποιότητας του εδάφους (κουκιά, αρακάς), η ακαλλιέργεια (δεν οργώνουμε), η χρήση ζώων για τη βελτίωση της οργανικής ύλης στο έδαφος, η φύτευση άλλων δένδρων δίπλα στις ελιές ώστε να αυξήσουμε τη βιοποικιλότητα, η διατήρηση στοιχείων του οικοσυστήματος που μπορούν να προσφέρουν καταφύγιο σε τοπική πανίδα (π.χ. όχτοι). Οι πρακτικές αυτές βασίζονται σε λίγες γνώσεις που έχουμε αποκτήσει εμπειρικά, δεν έχουμε λάβει κάποια εκπαίδευση ώστε να αποκτήσουμε βαθιά γνώση. Προσπαθήσαμε να ενταχθούμε με τον ελαιώνα μας σε ένα πρόγραμμα μετάβασης στην Αναγεννητική Γεωργία, ωστόσο κατά την επίσκεψη ειδικών στον ελαιώνα διαπίστωσαν ότι ήδη εφαρμόζουμε τέτοιες πρακτικές και η βιοποικιλότητα και η ποιότητα του εδάφους στον ελαιώνα είναι ήδη σε τέτοια επίπεδα που δεν χρειάζεται υποστήριξη. Ενώ αυτό είναι πολύ θετικό για τον ελαιώνα μας, νοιώθουμε ότι χάσαμε μια ευκαιρία να αποκτήσουμε πιο βαθιές και εμπειριστατωμένες γνώσεις για την Αναγεννητική Γεωργία.

Θεωρούμε ότι η μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία από τους Έλληνες παραγωγούς ενέχει σημαντικές δυσκολίες, κυρίως λόγω της επικρατούσας νοοτροπίας και τρόπου σκέψης των Ελλήνων παραγωγών. Οι περισσότεροι, τουλάχιστον στην περιοχή μας (Μεσσηνία) που είναι μια περιοχή με έντονη την αγροτική παραγωγή, δίνουν έμφαση στην αύξηση της παραγωγής σε σύντομο χρόνο ώστε να είναι σε θέση να προμηθεύουν μεγάλες αλυσίδες σουπερμάρκετ. Θα χρησιμοποιήσουν χημικά σκευάσματα για αυτό το σκοπό (π.χ. για να έχουν παραγωγή καρπουζιών τον Μάιο). Οι βιοκαλλιεργητές στην περιοχή μας είναι λίγοι. Χρειάζεται εκπαίδευση των παραγωγών και χρόνος ώστε να πειστούν να επιστρέψουν σε τέτοιες μεθόδους που εφαρμόζονταν παλαιότερα πριν την εκμηχάνιση και εντατικοποίηση της γεωργίας. Τα τελευταία 2 χρόνια, με την αλλαγή του κλίματος στην περιοχή που πλέον χαρακτηρίζεται από το μεγάλο καλοκαίρι, τη μείωση των βροχοπτώσεων και την αυξημένη υγρασία, έχουν προστεθεί πολλές προκλήσεις για την καλλιέργεια – και συγκεκριμένα για την καλλιέργεια της ελιάς. Σε αυτό το πλαίσιο προκλήσεων, οι παραγωγοί

προσπαθούν πρωτίστως να σώσουν την παραγωγή τους και να επιβιώσουν και δεν έχουν χρόνο και διάθεση να ακούσουν για νέες πιο βιώσιμες μεθόδους καλλιέργειας. Θα πρέπει αναγκαστικά να ξεκινήσουμε από λίγους παραγωγούς που διατίθενται να ακολουθήσουν αυτές τις πρακτικές και να αποτελέσουν το παράδειγμα για άλλους στο μέλλον.

Θα πρέπει να προβληθούν τα οφέλη της Αναγεννητικής Γεωργίας, ξεκινώντας από το οικονομικό όφελος: υπάρχουν αγορές στην Ευρώπη που ζητούν ολοένα και περισσότερο ποιοτικά προϊόντα που έχουν παραχθεί με σεβασμό στο περιβάλλον. Επιπλέον, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το όφελος που έχει η μετάβαση στην Αναγεννητική Γεωργία για την υγεία του ίδιου του αγρότη: οι ασθένειες και θάνατοι αγροτών της περιοχής από καρκίνο τα προηγούμενα χρόνια λόγω των ψεκασμών με φυτοφάρμακα έχουν καταγραφεί στο ντοκιμαντέρ «Αρκεί να φαίνονται ωραία» του Θεόδωρου Μαραγκού (<https://www.youtube.com/watch?v=F5JkgjhoEQ>). Επίσης πρέπει να καταπολεμηθεί η νοοτροπία που θέλει τον Έλληνα αγρότη να βάζει σε κίνδυνο την υγεία ξένων εργατών της γης του (π.χ. Πακιστανοί) που έρχονται σε επαφή με τα φυτοφάρμακα, αντί τη δική του.

Η ενημέρωση και εκπαίδευση των αγροτών είναι η βασικότερη προϋπόθεση για την αλλαγή της στάσης και νοοτροπίας και τη μετάβαση περισσότερων παραγωγών στην ΑΓ. Πρέπει οι αγρότες να καταλάβουν ότι η τάση σε παγκόσμιο επίπεδο είναι προς αυτή την κατεύθυνση, και ότι το υφιστάμενο μοντέλο παραγωγής, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τους μικρούς παραγωγούς, δεν είναι βιώσιμο. Η επιδότηση για τη μετάβαση σε ΑΓ ίσως είναι απαραίτητη, ωστόσο θα πρέπει κατά τη γνώμη μας να συνδέεται με παρακολούθηση και μετρήσιμους στόχους/αποτελέσματα.

Το WOMEN IN OLIVE OIL προωθεί την υιοθέτηση πιο περιβαλλοντικά βιώσιμων μεθόδων καλλιέργειας. Δεν είναι σε θέση σε αυτό το στάδιο να προσφέρει κατάρτιση σε αγρότες στο θέμα της ΑΓ, ωστόσο θα υποστήριζε μια τέτοια προσπάθεια από έναν φορέα κατάρτισης με προώθηση και συμμετοχή των μελών του στην Ελλάδα και άλλες χώρες. Εξάλλου υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των ομάδων του δικτύου σε εθνικό επίπεδο και μοιραζόμαστε καλές πρακτικές, γνώσεις και έμπνευση (π.χ. η ομάδα στην Ελλάδα έχει ωφεληθεί αλλά και μοιραστεί εμπειρίες με τις ομάδες στην Ιταλία και την Ισπανία).

Η Αναγεννητική Γεωργία θα πρέπει να προωθηθεί σε εθνικό επίπεδο με εστίαση τοπικά ώστε να φτάσει η πληροφόρηση στον μέσο αγρότη που μπορεί να μην έχει εύκολα πρόσβαση σε αυτή την πληροφορία είτε επειδή δεν ξέρει Αγγλικά είτε επειδή δεν έχει εξοικείωση με το διαδίκτυο. Θα πρέπει αντί να φέρουμε τον αγρότη στην πληροφορία, να πάμε την πληροφορία στον αγρότη: πιο αποτελεσματική θα ήταν μια προσέγγιση των αγροτών με ενημέρωση στο καφεενίο που συγκεντρώνονται, παρά η παροχή πληροφορίας στο διαδίκτυο. Επίσης, θεωρούμε ότι μια πολύπλευρη μεθοδολογία κατάρτισης των αγροτών στην ΑΓ, που θα περιελάμβανε τόσο τη θεωρία γύρω από την ΑΓ όσο και εκπαιδευτικές επισκέψεις και παραδείγματα καλής πρακτικής (στους αγρότες αρέσει να βλέπουν τί κάνουν οι άλλοι και πώς αντιμετωπίζουν προβλήματα) θα ήταν πιο αποτελεσματική.

ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΑΡΣΑΛΩΝ «Ο ΕΝΙΠΕΑΣ»

Χαρούλα Καρατσιδίου, Γεωπόνος του Συνεταιρισμού

Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Φαρσάλων έχει 80-100 μέλη και παράγει κυρίως βαμβάκι, αλλά και σιτηρά και όσπρια, ενώ υπάρχει και μια ομάδα παραγωγής αγελαδινού γάλακτος.

Γνωρίζω τον όρο «Αναγεννητική Γεωργία» από έρευνα που έκανα η ίδια, καθώς δεν περιλαμβανόταν στις σπουδές μου στη Γεωπονία. Στον Συνεταιρισμό μας υπάρχουν κάποιοι αγρότες της ομάδας του βαμβακιού (10-15 αγρότες) που έχουν μπει σε ένα πρόγραμμα μετάβασης στην Αναγεννητική Γεωργία για τμήματα των αγροκτημάτων τους, με καθοδήγηση από εμάς και βοήθεια από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ακόμα είμαστε στα πρώτα στάδια της μετάβασης, όπου έχουμε πάρει κάποια δείγματα για ανάλυση ώστε να δούμε πώς θα προχωρήσουμε με τον σχεδιασμό (ποια είδη και ποικιλίες θα φυτευτούν, πού και πότε). Ακόμα δεν υπάρχει παραγωγή με ΑΓ. Τα επόμενα βήματα στη μετάβαση θα γίνουν φέτος.

Η Αναγεννητική Γεωργία είναι κάτι το εφικτό στην Ελλάδα, αλλά δεν είναι εύκολο για τους αγρότες να κάνουν τη μετάβαση λόγω της έλλειψης σε τεχνογνωσία – οι αγρότες αδυνατούν να κατανοήσουν ποιος είναι ο σκοπός της Αναγεννητικής Γεωργίας και ποια είναι τα αναγκαία βήματα για τη μετάβαση. Επίσης πιστεύω ότι δεν υπάρχει και η απαραίτητη κουλτούρα για τη μετάβαση, αν και όπως διαμορφώνεται η κατάσταση με τα αυξημένα κόστη παραγωγής (π.χ. για φυτοπροστατευτικά) θα αναγκαστούν να αλλάξουν και θα αρχίσουν να το δέχονται. Επίσης, πρέπει και εμείς οι γεωπόνοι να είμαστε σε θέση να τους βοηθήσουμε.

Σχετικά με τα οφέλη από τη μετάβαση στην ΑΓ, θεωρητικά σε βάθος χρόνου οι αγρότες θα είναι σε θέση να εξοικονομήσουν χρήματα καθώς θα αυξηθεί η παραγωγικότητα στα αγροκτήματά τους και επιπλέον θα μειωθούν οι εισροές στην παραγωγή. Οι παραγωγοί βαμβακιού του Συνεταιρισμού που συμμετέχουν στο πρόγραμμα μετάβασης στην ΑΓ γνωρίζουν ότι πρέπει να κάνουν μια επένδυση χρόνου προκειμένου να γίνει η μετάβαση και να καρπωθούν τα οφέλη. Πρόκειται στην πλειοψηφία τους για νέους σε ηλικία παραγωγούς αλλά και μεγαλύτερους με πιο προσδευτικές αντιλήψεις, που βλέπουν ότι ο κόσμος γύρω μας αλλάζει και αποφάσισαν να κάνουν αυτή την προσπάθεια.

Το κύριο κίνητρο για τους αγρότες ώστε να προχωρήσουν στη μετάβαση στην ΑΓ είναι το οικονομικό όφελος. Εάν πειστούν ότι δεν θα χάσουν από το εισόδημά τους και απεναντίας μπορεί να αυξηθεί, θα είναι πιο δεκτικοί. Επιπλέον, μια επιδότηση για αγρότες που θα έκαναν τη μετάβαση θα τους κινητοποιούσε. Στην κατεύθυνση αυτή θα βοηθούσε και η κατάρτιση των αγροτών, ωστόσο πρέπει να βρεθεί ο φορέας με την απαραίτητη τεχνογνωσία και εξειδίκευση ώστε να προσφέρει αυτή την κατάρτιση. Αυτή τη στιγμή δεν θα ξέραμε πού να απευθυνθούμε, ωστόσο πιστεύω ότι φορείς όπως το Πανεπιστήμιο και ο ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ θα ήταν αρμόδιοι να προσφέρουν κατάρτιση στους αγρότες στην ΑΓ. Ίσως προτεραιότητα θα είχε η κατάρτιση των γεωπόνων στην ΑΓ, που έχουν το απαραίτητο υπόβαθρο και βρίσκονται σε πιο στενή επαφή με τους αγρότες, ώστε να είναι σε θέση να καθοδηγήσουν τους αγρότες και να τους ενημερώσουν πιο εμπειριστατωμένα για τη διαδικασία και τα οφέλη από τη μετάβαση στην ΑΓ.

Οι γεωπόνοι του Συνεταιρισμού συνεργάζονται με τους αγρότες σαν σύμβουλοι, με στόχο τη διατήρηση ή και αύξηση της παραγωγής τους με το μικρότερο δυνατό κόστος. Σε ότι αφορά τη χρήση φυτοφαρμάκων, σκοπός είναι η προστασία της παραγωγής – ενώ θα αναζητηθούν και εναλλακτικές λύσεις, οι γεωπόνοι θα προτείνουν τη χρήση σκευασμάτων προκειμένου να

προστατευθεί η παραγωγή από κάποιο έντομο ή μύκητα. Σε ότι αφορά τη μετάβαση στην ΑΓ, σαν Συνεταιρισμός την προωθούμε, ωστόσο η τελική απόφαση είναι πάντα των παραγωγών.

Οι αγρότες δεν έχουν ακόμα την κουλτούρα της κατάρτισης, δεν είναι τόσο διατεθειμένοι να καθίσουν μπροστά σε μια οθόνη και να δουν ένα εκπαιδευτικό βίντεο ή να πάρουν μέρος σε ένα πρόγραμμα κατάρτισης. Μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά στην πράξη, στο αγρόκτημα. Μόνο έτσι θα πειστούν να κάνουν τη μετάβαση και θα μάθουν πώς να δουλεύουν σε αυτή την κατεύθυνση.

Πιστεύω ότι η στροφή προς την ΑΓ θα πρέπει να προωθηθεί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, με παράλληλα μέτρα και πολιτικές εξειδίκευσης σε εθνικό επίπεδο καθώς συνδεόμαστε και εξαρτόμαστε μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.
